

Gjestfrihet og utestenging

*Pakistanske arbeideres møte med det norske
samfunn fra 1967 til 1975*

Joachim Pacheco-Lie

Masteroppgave i historie

UNIVERSITETET I OSLO

Institutt for arkeologi, konservering og historie,

Det humanistiske fakultet

VÅR 2019

Gjestfrihet og utestenging

*Pakistanske arbeideres møte med det norske samfunn,
fra 1967 til 1975*

© Joachim Pacheco-Lie

2019

Gjestfrihet og utestenging

Pakistanske arbeideres møte med det norske samfunn, fra 1967 til 1975

Joachim Pacheco-Lie

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne oppgaven handler om de pakistanske fremmedarbeiderne som emigrerte til Norge på slutten av 60-tallet frem til innvandringsstoppen i 1975. Hovedtemaet for oppgaven er å undersøke hvordan de pakistanske arbeiderne sine første møter med det norske samfunnet var preget av innvandringsbegrensede tiltak i årene etter at migrasjon til Norge hadde startet. Jeg argumenterer for at deres møter med Norge i denne perioden kan deles inn i to ulike faser. Fase én er fra de første ble registrert i offentlig statistikk i 1967 og til opprettelsen av Owrenkomiteen i 1970. Fase to er endringene i praktiserende fullmaktslov i 1971 til en endelig innvandringsstopp i 1975. Oppgaven diskuterer hvordan pakistanernes tilpasning gjennom det pakistanske nettverket og opprettelsen av organisasjoner var sett i lys av samfunnsendringene og den politiske debatten i Norge. Videre diskuterer oppgaven hvordan tradisjonelle verdier, kastesystemet og det såkalte «biraderi»-systemet påvirket denne tilpasningen og om det var tydelige forskjeller internt blant pakistanerne, i de ni årene oppgaven dekker, eller også ut fra deres egen bakgrunn.

Forord

Gjennom disse ordene går to års historisk arbeid mot slutten. Denne masteroppgaven har vært en lærerik prosess og har lært meg mye om viktigheten av å sette seg inn i andre kulturer og være åpen for å lære om andres liv. Oppgaven har til tider gitt meg frustrasjoner og lange kvelder med tenkning om dette i det hele tatt var mulig å gjennomføre. Samtidig har jeg fått gleder, morsomme lesninger og et interessant tilbakeblikk i pakistanernes egne historier. Alt i alt, vil jeg si at prosessen har vært lang, men den har gitt meg mye kunnskap som jeg kan ta med videre, et produkt jeg kan være stolt av å ha fullført.

Jeg ønsker å gi en særlig takk til min veileder Hanne Hagtvedt Vik for å ha gitt meg ærlige tilbakemeldinger, for å presse meg til å skrive bedre og for å fortelle direkte til meg hvis ting ikke har vært godt nok. Din faglige kunnskap og erfaringer kunne jeg ikke klart meg foruten. Dine tilbakemeldinger og kritiske blikk har peilet meg inn på riktig sted og jeg hadde aldri blitt ferdig hvis det ikke var for deg. Til mastergruppen som har lest utkastene mine og gitt meg gode kommentarer og andre vinklinger som jeg ikke hadde tenkt på selv.

Jeg ønsker også gi en stor takk til Aud Korbøl for alle kaffepausene, de gode samtalene og de enormt interessante historiene fra din egen tid som forsker på innvandringsfeltet på 70-tallet. Du har vært en enorm inspirasjon og motivator i mitt arbeid. Arkivmaterialet har vært overveldende, detaljrikt og jeg er så ydmykt takknemlig for at jeg fikk lov til å ta i bruk ditt materiale.

Oslo, mai 2019
Joachim Pacheco-Lie

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
1.1	Tema for oppgaven	1
1.2	Tidligere forskning	3
1.3	Migrasjonsforskning innenfor historie.....	7
1.4	Oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål	12
1.5	Kilder og metode.....	13
1.6	Oppgavens oppbygning.....	17
2	Historisk bakgrunn	18
2.1	Historie og politiske forhold	18
3	Fase én: 1967-1970	22
3.1	Innledning	22
3.2	Pakistanere før 1967.....	23
3.3	1967: De første pakistanerne registrert i offentlig statistikk	27
3.4	Årsaker til migrasjon fra Pakistan til Norge.....	31
3.5	Fremmedarbeideren	36
3.6	Det pakistanske slektskapssystemet.....	39
3.7	Møte med det norske samfunnet i fase én	40
3.8	Owren-komiteen 1970-1971.....	50
4	Fase to: 1971-1975	53
4.1	Innledning	53
4.2	Innvandringsreglene i 1971: starten på fase to	54
4.3	1972: Holdninger til utenlandske arbeidstakere	62
4.4	«Pakistanerne skifter ofte jobb»	65
4.5	Organisasjonsliv og religion.....	69
4.6	Fremmedarbeiderforeningen.....	75
4.7	Identitet i forandring?	78
4.8	Innvandringsstoppen 1975: avslutningen på fase to	83
5	Avslutning	85
	Litteraturliste	91

1 Innledning

1.1 Tema for oppgaven

Denne masteroppgaven handler om mennesker som emigrerte fra Pakistan til Norge i perioden 1967 frem til 1975 og deres møter med det norske samfunnet i deres første periode som arbeidere i landet. Arbeiderne fra land i Asia og Afrika ble ofte referert som 'fremmedarbeidere'. Begrepet bestod av ordet *fremmed* og *arbeider* som henviste til at de på en side jobbet i Norge, mens det på den andre siden fra det norske samfunnet, var en forventning om at de skulle reise tilbake. Forut 1967 var $\frac{3}{4}$ av de ikke-norske arbeiderne som befant seg i Norge fra Norden.¹ Etter 1967 ble pakistanerne den største enkelt-gruppen av alle arbeiderne som kom til Norge og ble på begynnelsen av 1970-tallet betegnet som selve symbolet² på den nye innvandringen til Norge.³ Det var ifølge Aud korbøl slik at den norske innvandringspolitikken på 70-tallet ble lik pakistanerpolitikk.⁴ Korbøl beskrev arbeidernes problemer i hennes forskningsprosjekt fra 70-tallet og diskuterte følgende om de utenlandske arbeiderne som hadde kommet til Norge:

Når konflikter og motsetningsforhold oppstår mellom fremmede og norske kan det være at man der igjennom avslører sider ved vårt samfunn vi tar for gitt, men som kanskje krever revurdering. Arbeidernes problemer behøver ikke alltid bety at det er de fremmede som trekker problemene med seg, og at det er de som skal tilpasse seg, det kan like gjerne være skjevheter i det samfunn de kommer til som skaper problemer.⁵

De fleste dro fra Pakistan for å finne arbeid og bedre økonomiske betingelser enn det hjemlandet kunne tilby. Forklaringen på at pakistanere innvandret til Norge, er todelt. For det første var den økte innvandringen et resultat av at andre europeiske land stengte sine grenser. Forklaringen på at pakistanerne kom til Norge, var i alle hovedsak en konsekvens av innvandringsrestriksjoner i land som Storbritannia, Sverige og Danmark. Førstnevnte hadde i en lenger periode vært et land med mye migrasjon fra Pakistan og stod åpen etter at britisk

---

¹ Jørgen Carling, «Arbeidsinnvandring og familiegjennforening 1967-1980 - En oversikt med hovedvekt på statistikk», red. (Bergen: Norges forskningsråd, 1999). 19

² Arnfinn Haagensen Midtbøen, «Innvandringshistorie som faghistorie: kontroverser i norsk migrasjonsoforskning», *Nytt norsk Tidsskrift* 34 (2)(2017). 132.

³ Se kapittel 3.3.

⁴ Midtbøen, *Innvandringshistorie som faghistorie: kontroverser i norsk migrasjonsforskning*, 133.

⁵ Aud Korbøl, «F-Forskning, Boks: F-L0001», i *Innvandring fra Pakistan - institutt for samfunnsforskning, 1970-1973. Intervjuer, observasjoner, off. registre, opptellinger, aksjoner m.m.*, red. (Oslo Byarkiv: Aud Korbøl). *Rapport, fase 2 av prosjektet*, 13.

India ble løsrevet i 1947. Men, da arbeidsmarkedet i større grad ble mettet allerede på 50-tallet, startet Storbritannia å stramme inn på innvandringsreglene og rekrutterte deretter kun til spesifikke arbeidsgrupper som de fortsatt trengte arbeidskraft til. De skandinaviske landene strammet inn sine innvandringsregler på slutten av 60-tallet, som økte innvandringen til Norge da grensene fortsatt stod åpne. Migrasjonen til Norge hadde likevel et meget begrenset omfang med litt over 100 pakistanere på begynnelsen av 70-tallet sammenlignet med innvandringen til Storbritannia der det befant seg over 170.000 pakistanere allerede i 1965.⁶ For det andre ble informasjonen om Norge spredt tilbake til hjemlandet da flere pakistanere befant seg i landet. Med den økte innvandringen ble det pakistanske nettverket forsterket og det oppgaven skal diskutere i fase to, er hvordan det pakistanske nettverket og kontakter innad kunne bistå med tilpasningen gjennom intern organisering, bolig og jobb i Norge da den norske innvandringspolitikken ble strammet inn i 1971.

Pakistanerne kom til Norge med en ulik kultur enn den norske, et annet syn på familieforhold, religion og språk. «Landet de hadde kommet til, var på mange måter omvendt av det de kjente til. Mens deres egne, tradisjonelle høytider ble feiret med brask og bram og masse liv i gatene, ble alt i Norge stengt ved jul og påske, og gatene var mørke og kalde.»⁷

De første ble registrert av offentlig statistikk i 1967, men da i kategorien Asia og Afrika. Dette året var det 14 pakistanere i landet.⁸ Antall yrkesaktive pakistanere i Norge økte fra 14 personer i 1967 til 113 i desember 1970, og i begynnelsen av 1971, 335 personer. Ved utkanten av samme år økte dette til 989 og to år senere til 1439. I 1973 utgjorde de pakistanerne 25% av alle registrerte fremmedarbeidere i Norge.⁹ I 1967 og årene etter eksisterte det ikke noen etablerte ordninger som tok i mot innvandrere som kom til Norge og de fleste var derfor nødt til å klare seg selv. Mange pakistanere var nok usikre på hvor lenge de ønsket å være i Norge, men de fleste hadde gjerne en plan om å jobbe 2-4 før de skulle dra tilbake til familien i hjemlandet.¹⁰

Det var to viktige kjennetegn som gjaldt for mange av pakistanerne gjennom hele perioden fra 1967 til 1975. Det første var at det norske samfunnet oppfattet pakistanerne som uavhengige individer, men de selv gjerne hadde forpliktelser til hjemlandet de dro fra

---

⁶ Kristin Kolbeinstveit Wist, «Pakistanere og indere i Norge - på vei oppover?: Om pakistanere og indere i norsk arbeidsliv fra 1960-tallet til 2000» (Universitetet i Oslo, 2000). 25.

⁷ Mahmona Khan, *Tilbakeblikk - Da Pakistanerne kom til Norge* (OSLO: Pax Forlag, 2009). 43.

⁸ Aud Korbøl, «S-Statistikk, Boks: S-L0002,» i *Statistikk - kodebok - plussutvalg: Tabeller, 1967-1973, red. (Oslo Byarkiv). Pakistanere ... og andre arbeidstakere*

⁹ Midtbøen, *Innvandringshistorie som faghistorie: kontroverser i norsk migrasjonsforskning*, 133.

¹⁰ Korbøl, F-Forskning: F-0001. *Rapport fase 2 av prosjektet*, 14.

gjennom giftemål, eller at de hadde fått støtte til utreise. Det andre var at pakistanerne kom fra ulike sosiale sjikt i Pakistan og dermed ikke var en homogen innvandringsgruppe. I den første perioden tilhørte majoriteten av pakistanerne øvre middelklasse, mens de lavere sjiktene i Pakistan ble mer gjeldende på begynnelsen av 70-tallet, da informasjon om Norge ble formidlet tilbake til hjemlandet.¹¹

Opgaven vil diskutere den politiske utviklingen fra 1967 i forhold til pakistanernes egne erfaringer innad i det oppgaven argumenterer for var to adskilte faser. Fasene deles inn slik dels på grunn av endringer i norsk innvandringspolitikk og dels av at det i den andre fasen var et pakistansk miljø i Norge som også satt sitt preg på nye pakistaneres møte med Norge. I 1967 ble de første 14 pakistanerne registrert i offentlig statistikk, som dermed er starten på fase én. Avslutningen av fase én er opprettelsen av Owren-komiteen som er forløperen til starten av fase to i 1971 og praksisendring av innvandringsreglene juli dette året. Avslutningen av fase to er i 1975 og innvandringsstoppen som offisielt skulle stoppe ordinær arbeidsinnvandring - hvis vi ser bort i fra videre innvandring etter 1975 gjennom familiegjenforening.

1.2 Tidligere forskning

Migrasjonsforskningen i Norge oppstod da mennesker fra land som Pakistan, Tyrkia, Marokko og India begynte å migrere fra sine hjemland til Norge på slutten av 1960-tallet. Det fantes på dette tidspunktet ikke noen etablert forskningstradisjon, teorier eller analytiske grep som innvandringsfenomenet kunne studeres igjennom.¹² Den aller første forskeren på feltet, var sosiolog Aud Korbøl. Da hun i 1970 startet ved Institutt for samfunnsforskning, samlet Korbøl statistikk fra Statens Utlendingskontor og annen informasjon som eksisterte om datidens innvandring til Norge. Det ble gjennomført en intervjuundersøkelse blant alle pakistanere som hadde kommet innen mars 1971, til sammen 334 personer.¹³ Arbeidet ble gjennomført i Arbeidsgruppen for fremmedarbeidere ved Institutt for samfunnsforskning som i tillegg til Korbøl, bestod av José Ripoll og Ivar Bermann. Det er gjennom disse undersøkelsene avhandlingen om pakistansk innvandring av Korbøl ble til, og senere utgivelsen av denne avhandlingen i 2018 gjennom den *Den kritiske fase: innvandring til Norge fra Pakistan 1970-1973*.

---

¹¹ Fra perioden 1967-1970

¹² Midtbøen, *innvandringshistorie som faghistorie: kontroverser i norsk migrasjonsforskning*, 131.

¹³ Ibid., 132.

Arbeidet som ble startet tidlig 1970, var en sosiologisk analyse av arbeidsinnvandringen fra Pakistan til Norge og Korbøls møte med det pakistanske familie- og slektskapssystemet, pakistanernes sosiale tilpasning i et nytt samfunn og skildring av deres egne erfaringer. Avhandlingen ble ferdigstilt i 1973, men den var i lengre periode klausulert grunnet sensitive opplysninger om pakistanske navn og detaljerte skildringer av deres opplevelser i Norge. Opplysninger kunne også knyttes opp til spesifikke organisasjoner og personer innad i disse. Den klausulerte delen var bare del V, «ikke hele avhandlingen ble klausulert, som jeg var mest usikker på. Den handlet om makt og maktkamp i et lite Oslo-miljø hvor personer kunne gjenkjennes, både av norske myndigheter og blant sine egne, tross alle forsøk på anonymisering.»¹⁴ Korbøl opplevde å være alene og på utforsket grunn både metodisk og forskningsetisk i denne fasen og skrev senere:

*Jeg var den første og eneste i Norge som hadde studert pakistanernes møte med Norge. Min tvil angående fortolkning, i sær av lederskap, makt og dominansforhold blant dem satt dypt. Toleranse og respekt for andre kulturer var det overordnede faglige budskap, og jeg var redd for å bidra til nye fordommer. Mine Informanter, som hverken kunne norsk eller hadde akademisk bakgrunn, var ute av stand til å forholde seg kritisk til det jeg hadde skrevet. Jeg fant heller ingen kolleger å diskutere de mest pressende faglige og etiske problemstillingene med.*¹⁵

Med den nye innvandringen ble det økt fokus i forskningen på forholdet mellom identitetsgrupper og med Korbøl forholdet mellom «vi» og «dem». Andre eksempler på identitetskamp, var blant annet gjennom politisk mobilisering og nasjonal identitet med samesaken fra 60-tallet, men også økt oppmerksomhet rundt kvinnenes rettigheter og feminisme. På 70-tallet eksisterte det flere innvandringsinteresserte forskere, blant annet Bente Puntervold Bø i Oslo, Reidar Grønhaug og Harald Tambs-Lyche i Bergen, men ellers var Korbøl nokså alene innenfor dette feltet på 70-tallet.¹⁶ «Fraværet av organisasjon preget virkeligheten og slo ut i forskningen og forskerrollen. Selv arbeidet jeg ut fra en byttefilosofi, hvor forsker og utforskede hadde gjensidig nytte av hverandre»¹⁷, skrev Korbøl i *Verden*

---

¹⁴ Aud Korbøl, *Den kritiske fase: Innvandring til Norge fra Pakistan 1970-73* (Oslo: Universitetsforlaget, 2018). 319

¹⁵ Sven Lindblad, *Arnested for norsk samfunnsforskning: Institutt for samfunnsforskning de første tretti årene* (Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 2010). 186.

¹⁶ Midtbøen, *innvandringshistorie som faghistorie: kontroverser i norsk migrasjonsforskning*, 133.

¹⁷ Aud Korbøl, «Verden ellers: Glimt fra innvandringsforskningen barndom 1970-73,» i *Kunnskap og refleksjon. 50 års samfunnsforskning*, red. Fredrik Engelstad (red) (OSLO: Institutt for samfunnsforskning, 2000). 179.

ellers. Korbøl var i Norge en av de første aksjonsforskerne, der metoden var å se på det norske samfunnet utenfra gjennom de «fremmedes» øyne og utfordringene de presenterte.

I begynnelsen av 1971 var det relativt få pakistanere i Norge, men av regjeringen ble denne situasjonen oppfattet som en «eksplosiv økning» og framstilt i norske aviser som «press på grensene» og som «pakistanerproblemet».¹⁸ Iblant annet Aftenposten, ble det publisert debattinnlegg som «hvorfors favorisere pakistanerne?»¹⁹, eller «Pakistanerne bør snartest hjelpes til å reise hjem til sitt eget land, de hører ikke hjemme i vårt kalde nord».²⁰ I 1971 utga Ragnar Kvam Jr. *Den billige arbeidskraften*. Boken ble skrevet som en reportasje om de ulike arbeiderne fra Øst-Europa, Syd-Europa, Asia, Afrika og Latin-Amerika.²¹ Samme år ble også *Fremmedarbeidere i Norge* av Jørgen Karlsen og Åke Dalin publisert. Boken åpnet med setningen «Hva vet vi om fremmedarbeiderne? De fleste av oss vet vel svært lite.»²² Da publiseringen av Karlsen, Dalin og Kvam kom ut i 1971, var Korbøl i gang med forskningsprosjektet som ble utgitt som doktoravhandlingen i 1973. Korbøl var den første innvandringsforskeren som tok tak de de utenlandske arbeidstakernes situasjon i Norge og den første som tok i bruk deltakende observasjon i forskningsarbeidet sitt.

Forskningen på innvandring på slutten av 60-tallet gikk fra å være et lite felt for spesielt interesserte til å bli et kjernetema i norsk samfunnsforskning gjennom 70-tallet. Forskningen fikk igjen økt oppmerksomhet da stortinget innførte en formell innvandringsstopp i Norge i 1975. Regelendringen i 1975 var ikke innført for å stanse all innvandring, men først og fremst å begrense arbeidsinnvandringen fra fjernere land – som var arbeidere fra Asia og Afrika. I 1976, ett år etter innvandringsstoppen, skrev Korbøl en samfunnsanalyse der hun påpekte at «fremmedarbeiderproblemer har hittil fått en tvetydig og overfladisk behandling i Norge. Framfor alt savner man i debatten en analyse av de mekanismer i det norske samfunnet som styrer og strukturerer arbeidsinnvandrerne og fremmedarbeidernes situasjon hos oss.»²³ Korbøl eksemplifiserte i analysen hvordan strukturer som økonomisk organisering og politiske diskusjoner i samfunnet satt betingelser for arbeidernes livssituasjon i Norge og at disse strukturene ikke hadde blitt diskutert. På 70-tallet ble fremmedarbeidere ofte ansett som problematiske eller lite tilpasningsdyktige i møte med det norske samfunnet, men Korbøl

---

¹⁸ Midtbøen, *innvandringshistorie som faghistorie: kontroverser i norsk migrasjonsforskning*, 132.

¹⁹ Aftenposten – 12.10.1971, 12.

²⁰ Aftenposten – 21.10.1971, 11.

²¹ Ragnar Kvam, *Den billige arbeidskraften: Fremmedarbeidere i Norge og EEC* (Oslo: Pax Forlag, 1971). 8.

²² Korbøl, *Verden ellers: Glimt fra innvandringsforskningens barndom*, 180.

²³ Aud Korbøl, «Fremmedarbeiderne - Et forsøk på samfunnsanalyse,» *Forskningssnytt* 21, no. NR 2 (1976). 1.

kritiserte denne slutningen og presenterte andre faktorer som førte til en slik oppfatning fra det norske samfunnet. Korbøl trakk frem eksempler som gjorde situasjonen til arbeidsinnvandreren vanskelig i møte med det norske samfunn. Samfunnets organisering ved innstramningene av grensene i 1971 var en faktor som forverret arbeidsinnvandrerens situasjon i Norge i følge Korbøl, eller at innvandreren var nødt til å søke arbeidstillatelse ved konsulatet i Hamburg i stedet for i Norge. Samfunnsanalysen trakk frem tilfeller av utnyttning, negative holdninger hos den norske befolkning og stilte spørsmål til hvilken funksjon det var ønsket at de «fremmede» skulle ha i samfunnet.²⁴ Korbøl hadde et treårig rekrutteringsstipend fra Norges allmennvitenskapelige forskingsråd (NAVF) som varte til 1974, Institutt for Samfunnsforskning sørget for arbeidsplass. Etter dette gikk stipendperioden ut i 1975 og Korbøl fikk ny jobb som forskerveileder med ansvar for kvinne- og arbeidsforskning i 1976 og «måtte følge med innvandringsspørsmål fra sidelinja.»²⁵

Etter den første innvandringsbølgen på 70-tallet var det få publikasjoner om arbeidsinnvandrerne gjennom 80-tallet. Dette var på grunn av at fokusområdet i større grad dreide seg mot flyktningene og de nye velferdsordningene i deres møte med det norske samfunnet da flyktningene fra Vietnam, Iran, Sri-Lanka og Chile kom til Norge i andre halvdel av 70-tallet og videre gjennom 80-tallet. Inger Lise Lien publiserte *Sosialkontorets plass i innvandrernes problemløsningsrepertoar* i 1986 og Korbøl i 1988 med *Innvandrerne og de sosiale helsemessige servicesystem*, men fokus på innvandrernes tilpasning i samfunnet som eget feltet ble ikke etablert før på begynnelsen av 90-tallet, da integrasjon og levekår ble viktige fokusområder. Samtidig ble innvandringen i økt grad politisert – blant annet i Stortingsmeldingen nr 74 (1979-1980) om «innvandrere i Norge». Det ble økt fokus på nordmenns holdninger ovenfor utlendinger i samfunnsforskningen, samtidig som høyrepopulismen var økende.

I følge Korbøl var lite publisering et resultat av at det ikke fantes nok finansiering og at det manglet kontinuitet innenfor feltet.²⁶ Gjennom 80-tallet var forskningen i hovedsak statlig finansiert og sentrerte seg rundt kritikken mot den strenge innvandringspolitikken, arbeidsvilkår og boligsituasjonen til innvandrerne som var i landet. Mange europeiske land gikk fra å være innvandrings-nysgjerrige til å bli innvandrings-skeptiske. Ett mye omtalt eksempel på en slik dreining i Norge var en hendelse under valgkampen til Fremskrittspartiet

---

²⁴ Ibid., 7.

²⁵ Korbøl, *Verden ellers: Glimt fra innvandringsforskningens barndom*, 186.

²⁶ Ibid., 186.

i 1987 da Carl I. Hagen leste opp det som ble kjent som Mustafa-brevet, som angivelig slo fast at Norge ville bli overtatt av muslimer.²⁷

På 90-tallet gikk innvandringsforskningen til å handle i utstrekkt grad om asylsøkere og familiegjenforening. Debatten handlet også om bruken av begreper som 'multikulturalisme'. I 1995 publiserte sosialantropolog Unni Wikan sin debattbok, *Mot en ny underklasse*. Her kritiserte hun norske myndigheter for å være for redd til å trække på innvandrere og ikke diskutere viktige temaer som 'kulturell rasisme'. I en artikkel fra klassekampen i 2017 trekker Wikan igjen et tema fra boken som ble publisert 22 år tidligere; «Mens nordmenn ble sett på som selvstendig tenkende mennesker, ble innvandrere sett på som produkt av sin kultur. Ved å vise til «deres kultur» ble overgrep mot blant annet barn og kvinner rettfærdiggjort.»²⁸ Wikan fikk på 90-tallet kritikk for å bygge videre på rasismen som var økende i det norske samfunnet og ble av fagmiljøet kritisert for å ta i bruk et unyansert underklassebegrep. Videre ble hun kritisert for at hun ikke beskrev nyere teorier om rasisme som eksisterte i samtiden.²⁹ Felles for 1990- og 2000-tallet var at innvandremiljøene selv startet å melde seg på integrasjonsdebatten. Dette var noe som ble startet med Korbøl på begynnelsen av 70-tallet, der forskningen gjennom innvandrerne sine egne stemmer skulle presenteres og diskuteres ved bruk av såkalt «deltakende observasjon.»

1.3 Migrasjonsforskning innenfor historie

Blant historikere eksisterte det forut 1970 utvandringsforskning etter migrasjonen til USA fra Norge på slutten av 1800- til begynnelsen av 1900-tallet. Ingrid Semmingsen var den første kvinnelige professoren ved Universitet i Oslo og grunnleggeren av forskningen på emigrasjonsbølgen fra Norge til Amerika på 50-tallet. Etter andre verdenskrig tok sosialhistorien et videre steg med generasjonene etter Edvard Bull og Halvdan Koht der historikere så mer på de strukturelle rammeverkene i samfunnet. I tillegg til Semmingens arbeid med utvandringshistorien i USA, ble verk om norsk industriklasse med Edvard Bull og analyse av forandringer i sosial struktur og relasjoner i Trondheim på 1800-tallet, publisert innad i den nye sosialhistorien etter 50-tallet.³⁰ Det er likevel ikke før begynnelsen av 70-tallet at sosialhistorien fikk fremtredende kulturhistoriske tilnærminger, i denne perioden ble

---

²⁷ Midtbøen, *innvandringshistorie som faghistorie: kontroverser i norsk migrasjonsforskning*, 134.

²⁸ Åse Brandvold, «Unni den enøyde.» Klassekampen.no. 29.04.1019.

<https://www.klassekampen.no/article/20170520/PLUSS/170529794>

²⁹ Midtbøen, *innvandringshistorie som faghistorie: kontroverser i norsk migrasjonsforskning*, 137.

³⁰ Leidulf Melve, *Historie: Historieskrivning fra antikken til i dag* (Oslo: Dreyers forlag, 2010). 206.

oppmerksomheten flyttet mot diskursive konstruksjoner og representasjoner, praksis, den materielle kulturen og historieteoretiske spørsmål.³¹

Innvandringshistorien ble et eget etablert forskningsområde fra midten av 2000-tallet. I 2003 utga historikerne Knut Kjeldstadli, Halvard Tjelmeland og sosiolog Grete Brochmann trebindsverket *Innvandringens historie*, som var satt til perioden fra 900- til 2000-tallet. Dette kan leses som en alternativ norgeshistorie, fordi den ikke handler om Norges nasjonsbygging. Sentralt i boken er hvordan impulsene utenfra har vært avgjørende for historisk endring, og at det Norge vi har i dag, er et resultat av disse impulsene. *Innvandringens historie* presenterer ikke bare den nye innvandringen som kom med pakistanerne på slutten av 60-tallet, men ser på hvordan arbeidere, religiøse grupper, internasjonale avtaler og migrasjon har påvirket det norske samfunnet siden 900-tallet. For denne oppgaven er bind 3 – *I globaliseringens tid* med Brochmann, Tjelmeland og Kjeldstadli, relevant i diskusjonen om pakistansk migrasjon til Norge.

«Mot slutten av 1960-tallet begynte Norge å få kontakt også med den globale migrasjonsstrømmen fra sør til nord, fra den tredje verden til de industrialiserte landene. Lenge var det nok oppfattet som kuriosa, som små fargeklatter i hverdagen.»³² Knyttet opp til materialet som er relevant for denne oppgaven, beskriver forfatterne av bindet det norske samfunnets første møte med den nye innvandringen fra fjerne land i Asia, Afrika og Sør-Amerika. Sentralt i analysen er overgangen fra et mer homogent land til at Norge fikk innflytelse fra land utenfor Europa. Fra 60-tallet frem til 1990 er fagbevegelsens rolle i utviklingene med innvandrerne i Norge sentral tematikk i deres diskusjon om feltet. Blant annet beskrives den uroen som ble merket i det norske samfunnet med den økte innvandringen, og hvordan arbeiderne ofte ble oppfattet som ufaglærte og i økende grad problematiske på arbeidsplassen.³³ Noe som gjelder for hele nevnt periode er hvordan innvandringen ble oppfattet av det norske samfunnet gjennom fagforeninger, organisasjoner og de politiske utvalgene som ble etablert utover 70-tallet.

Innvandringen til Norge førte ifølge Brochmann, Tjelmeland og Kjeldstadli til en dreining mot en kulturpluralisme der det oppstod skiftende holdninger i de politiske diskusjonene, fagforeningene og utvalgene. Dette skiftet var synlig på det programatiske og det retoriske planet fra og politikken gikk på 70-tallet fra en assimilasjons- til en

---

³¹ Ibid., 209.

³² Grete Brochmann, Halvard Tjelmeland, og Knut Kjeldstadli, *Norsk Innvandringshistorie - Bind 3: I Globaliseringens tid 1940-2000* (OSLO: Pax Forlag, 2003). 105.

³³ Brochmann, Tjelmeland og Kjeldstadli, *I globaliseringens tid 1940-2000*, 110.

integrasjonspolitik som kunne spores ovenfor de norske minoritetene. Ett eksempel som trekkes fram er fra sjefen i Statens Utlendingskontor som i 1970 uttalte at fremmedarbeiderne skulle assimileres inn i det norske samfunnet, dvs. bli som nordmenn.³⁴ Dette eksemplet trekker forfatterne sammen med den politiske fornorskningspolitikken som strakk seg tilbake til begynnelsen av 1940-tallet og holdningene mot samene som norsk minoritet.

Samfunnsvitenskapen ble etablert på 70-tallet og det som ble viktig for mange sosiologer, var problemene fremmedarbeiderne i Norge stod ovenfor. Dette beskrives i *globaliseringens tid 1940-2000*, «flere debattbøker som kom ut hadde det til felles at de felte en knusende dom over norsk rasisme og styresmaktene sin passivitet og diskriminerende praktisering av regelverket, men som også mente at et nødvendig botemiddel på kort sikt var å stenge grensene.»³⁵ Den såkalte dreiningen mot kulturpluralistiske holdninger i venstrefløyen er interessant for denne oppgaven, for å se hvordan den pakistanske innvandringen ble erfart og opplevd av det norske samfunnet. Videre også hvordan denne oppgaven gjennom pakistanernes egne perspektiver kan tilføye en ny vinkling av historien som i større grad viser forholdene mellom pakistanerne og det øvrige samfunnet.

I 2008 ble en engelsk samlet forkortet utgave av trebindsverket *A history of Immigration – The case of Norway 900-2000*, publisert sammen med en ny norsk utgave av *innvandringen til Norge – 900-2010* med samme forfattere i 2014. Etter den første utgivelsen i 2003 med innvandringens historie kom EU-utvidelsene i 2004 og 2007. Temaer i forbindelse med velferd og migrasjon ble nye fokusområder.

Det seneste bidraget til politisk kulturhistorie, er Terje Tvedts *Det internasjonale gjennombruddet – Fra «ettpartistat» til flerkulturell stat*. Boken ble utgitt høsten 2017 og har siden utgivelsen ført til mye debatt i medier og fagmiljøer. Referansepunktet for Tvedt sin diskusjon er Jens Arup Seip sitt foredrag fra 1963, der han kritiserte Arbeiderpartiets styringssett. Når Tvedt bruker Seip er dette for å forklare hvordan samfunnet Seip kritiserte og beskrev i 1963, hadde forsvunnet gjennom det internasjonale gjennombruddet. Tvedt analyserer tre utviklingsprosesser, den norske staten som deltaker, rådgiver og «giver» i et internasjonalt, statsfinansiert system for å utvikle den tredje verden. Det andre, den norske staten som «mottaker» av migranter og det tredje, at det var en fremvekst av en elite i Norge som tok over makten over nasjonens dannelse og internasjonaliseringsprosess.³⁶ Han er

---

³⁴ Ibid., 124.

³⁵ Ibid., 123.

³⁶ Terje Tvedt, *Det internasjonale gjennombruddet* (Oslo: Dreyers forlag, 2017). 15.

«ikke opptatt av det banale faktum at «nordmann» fikk nytt utseende, men hvordan innvandringen som sosialt og historisk formende fenomen grunnleggende endret politikkenes språk, religions posisjon i samfunnet, kulturelle uttrykk og forestillinger om landets politiske felleskap».³⁷

Det internasjonale gjennombruddet er ikke bare en analyse av migrasjonen til Norge, men Tvedt forsøker å se dette i lys av statens ideologiske utvikling, norske verdier, religion og humanitære organisasjoner. Boken er basert på artikler i aviser og politiske strategiplaner, og tar for seg deler av kursendringen fra Norges rolle i internasjonal bistand til mottaker av innvandrere, som ifølge han gjorde at politikken, dets ideologi og sentrale aktører gikk fra bistand, til innvandringspolitikken. Som Tvedt skriver, «for å få fatt på migrasjonens særpreg er det hensiktsmessig å plassere tilflyttingen til Norge de siste tiårene innenfor en større historisk sammenheng.»³⁸ Innvandringen ikke kan sees på som et enhetlig fenomen, og derfor må enhver innvandringshistorie studeres som et unikt tilfelle blant de ulike innvandringshistoriene.³⁹ Tvedt trekker frem flere eksempler som viser forholdet til majoritetsbefolkningen i møte med innvandrerne, blant annet med de første pakistanerne som emigrerte til Norge på slutten av 60-tallet.

Som historiker er Tvedt opptatt av de historiske linjene og de såkalte offentlige historiene. Her skriver han at det «i det som ble den dominerende fortellingen, kom de altså til Norge som fattige og hjelpetrengende, og den norske stat sviktet sitt moralske ansvar overfor dem.»⁴⁰ Videre argumenteres det for at innvandrerne var fattige og hjelpetrengende, men forskning som blant annet har blitt utarbeidet av Korbøl fra 1973, i *Globaliseringens tid 1940-2000* og i *Det norske samfunn* av Lars Alledén fra 1986, viser at de innvandrerne fra Pakistan gjerne tilhørte middelklassefamilier og at de ofte hadde opparbeidet seg kapital før utreise fra hjemlandet.⁴¹ Etter utgivelsen av boken har Tvedt fått kritikk for å skape polariserende diskusjoner⁴² og for å ha lagt for stor vekt på ideologi knyttet opp mot den politiske utviklingen under det internasjonale gjennombruddet.⁴³ I den pågående debatten har Tvedt fått kritikk for bruken av begrepet «godhetstyranniet» og for å ha skjeve gjengivelser

---

³⁷ Ibid., 17.

³⁸ Ibid., 113.

³⁹ Ibid., 113-114.

⁴⁰ Tvedt, *Det internasjonale gjennombruddet*, 121.

⁴¹ Lars Alledén, Natalie Rogoff Ramsøy, og Maiken Vaa (red), *Det norske samfunn* (OSLO: Gyldendal Norsk Forlag, 1986). 50-51.

⁴² Grete, Brochmann. «Terje Tvedt legger for stor vekt på ideologi,» *Morgenbladet*. 01.05.19.

<https://morgenbladet.no/pafyll/2018/04/terje-tvedt-legger-stor-vekt-pa-ideologi-skriver-grete-brochmann>

⁴³ Ibid.

og sammenfatninger som at «islam er en religion som er med på å bygge ned nasjonalstaten».⁴⁴

En annen som har kritisert Tvedt, er historikeren Hallvard Tjelmeland. I en artikkel fra Klassekampen 12.10.2018 i *Sabler ned Tvedts historiebok*, kritiserer Tjelmeland Tvedt for en selektiv omgang med kilder, som særlig kommer tydelig frem i det han skriver om menneskerettigheter. Et annet eksempel er påstanden og forestillingen om «det humanitære politiske komplekset» og politikerens åpne innstilling mot innvandrerne. Tjelmeland mener at Tvedt kunne ha vist dette i det *internasjonale gjennombruddet* hvis de politiske innstramningstiltakene som ble gjort i norsk innvandringspolitikk på den tiden, hadde blitt diskutert i forhold til Tvedts teori om *godhetstyranniet*.⁴⁵ Tjelmeland påpeker at deler av diskusjonen mangler, fordi Tvedt ikke trekker inn den politiske situasjonen, men at han kun tar i bruk offentlige utredninger, stortingsmeldinger og avisoppslag. I siste halvdel av diskusjonen presenterer Tjelmeland følgende problemstilling knyttet opp til Tvedts påstand om at Norge på 1960-tallet var en homogen nasjon:

*Tvedt skriver at 99,9 prosent av befolkningen var «etnisk norske» i 1960. Dette er fullstendig feil. For det første ser han bort fra vår samiske befolkning og de nasjonale minoritetene, men også at det på starten av 1900-tallet kom mange innvandrere til Norge fra europeiske land. Saken er den at Tvedt ikke regner svensker og finner som innvandrere.*⁴⁶

Tvedt og det *Internasjonale gjennombruddet* vil diskuteres videre i kapittel 4.2 - Innvandringsreglene i 1971: starten av fase to i forhold tidligere forskning på feltet og den politiske utviklingen i denne fasen.

---

⁴⁴ Tvedt, *Det internasjonale gjennombruddet*, 137.

⁴⁵ Dag Eivind Undheim larsen, «Sabler ned Tvedts historiebok,» Klassekampen. 01.05.19
<https://dagens.klassekampen.no/2018-10-12/sabler-ned-tvedts-historiebok>

⁴⁶ Ibid.

1.4 Oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål

Hovedformålet med dette prosjektet er å undersøke: hvordan ble pakistanernes første møter med det norske samfunnet preget av innvandringsbegrensede tiltak i årene etter at migrasjon til Norge hadde startet? Begrunnelsen for at dette er hovedformålet i denne oppgaven, er fordi tidligere forskning ikke har sett på forholdet mellom den politiske utviklingen og hvordan dette kan ha påvirket pakistanernes tilpasning i det norske samfunn. Diskusjonene har ofte diskutert pakistanernes manglende evne til tilpasning, eller fra norsk side kun den politiske utviklingen.

Tilpasning kan defineres på flere måter, men i sosiologien har det tradisjonelt blitt sett på forholdet mellom sosial adferd i møte med normer og regler. Tilpasning vil da si at et individ samsvarer med normene og reglene enten satt av samfunnet, eller av bedriften vedkommende jobber i. Konformiteten er et tegn på tilpasning, det motsatte vil være sosialt avvik.⁴⁷ Dette er igjen avhengig av at arbeideren er kjent med hvordan tilpasningen foregår, eller framgangsmåten på hvordan det skal gjøres.

Som arbeidsgruppe har også pakistanerne blitt problematisert som lite tilpasningsdyktige i Norge, men jeg argumenterer for at denne mangelen på tilpasning var et resultat av den begrensede politikken gjennom 70-tallet.

Innføring av innvandringsbegrensende regler må antas å ha fått betydning for dem som allerede var i landet på grunn av at de i økende grad i løpet av begynnelsen av 1970-tallet, hjalp nyankomne gjennom det pakistanske nettverket. Dette hadde også en påvirkning på de som ønsket å migrere senere, på grunn av at de kunne få økonomisk støtte av familiemedlemmer i Norge, fra andre skandinaviske land, Storbritannia eller andre land det jobbet pakistanere.

I tillegg til oppgavens hovedproblemstilling er følgende delspørsmål stilt: Hvilke kulturelle særtrekk ser ut til å ha påvirket pakistanernes tilpasning til det norske samfunnet? Var det tydelige forskjeller internt blant dem, i de ni årene oppgaven dekker eller også ut fra deres egen bakgrunn? Disse delspørsmålene er stilt for å se hvordan pakistanerne tilpasset seg det norske samfunnet med hjelp av deres kulturelle bakgrunn fra Pakistan og hvordan det internt også førte til konflikter i miljøet. Eksempel på dette kunne være om pakistaneren var fra by- eller landsby. En annen, hvordan fellesskaps-mentaliteten hos mange pakistanere førte

---

⁴⁷ Aud Korbøl, «F-Forskning, Boks: F-L0002,» i *Innvandring fra Pakistan - institutt for samfunnsforskning, 1970-1973. Intervjuer, observasjoner, offregistre, opptellinger aksjoner m.m.*, red. (Oslo Byarkiv: Aud Korbøl).

til at det interne nettverket ble forsterket for å imøtegå den begrensede innvandringspolitikken. Sistnevnte blir eksemplifisert med «biraderi»-systemet og egenforståelse av slektskap.

1.5 Kilder og metode

I valg av kilder har jeg ønsket å få tilgang til informasjon om pakistanernes opplevelser av det norske samfunnet hentet fra intervjuer. Hvilke erfaringer opplevde pakistanerne i Norge og hva forteller de om sin egen situasjon i ettertid? I hovedsak har jeg tatt i bruk kvalitativt materiale, livsløpsintervjuer, forskningsrapporter av Aud Korbøl utarbeidet for perioden 1970-1973, sammendrag fra privatarkiv, foreninger som Fremmedarbeiderforeningen og tidligere utført litteratur fra migrasjonsforskning. Tidlig litteratur brukes for å vise forholdet mellom erfaringene fra pakistanerne gjennom intervjuene og den politiske innstramningen på begynnelsen av 70-tallet.

I tillegg har jeg brukt kvantitativt materiale i form av statistikk som omhandler hvor i Pakistan arbeiderne er fra, hvor mange som befant seg i Norge perioden 1967-1975, hvor de søkte om visum i tillegg til arbeids- og bosituasjon i landet. Primærkildene er hentet fra Oslo Byarkiv som oppbevarer Aud Korbøls forskningsarkiv og arkivet etter Fremmedarbeiderforeningen. I tillegg har jeg studert materiale fra prosjektet *Norsk i går, i dag, i morgen?* Ved norsk folkemuseum og da særlig de mange livsløpsintervjuene som ble gjennomført og transkribert. I tillegg har jeg fått tilgang til upublisert materiale oppbevart privat hos Korbøl.

Aud Korbøl sitt privatarkiv ved Oslo Byarkiv er delt inn i tre serier: F-Forskning med rapporter og analyser knyttet opp mot innvandringen fra Pakistan i regi av Institutt for samfunnsforskning, 1970-1973 med intervjuer, observasjoner, opptellinger og aksjoner med flere. S-Statistikk med kodebok og tabeller for perioden 1967-1973. L-Forskjellig med informasjon om Fremmedarbeiderforeningen og forløpere til denne, rapporter og avisutklipp for perioden 1971-1973. Hennes materiale er meget variert og omfattende. I tillegg til arkivet som ligger ved Oslo Byarkiv, har jeg også kommet i kontakt med Korbøl selv. Jeg har fått tilgang til arkiv som ikke har blitt levert til Oslo Byarkiv. Begrunnelsen for at disse ikke har blitt levert til Oslo Byarkiv i sin helhet, er fordi det i disse dokumentene ligger personopplysninger om de pakistanske arbeiderne med detaljerte beskrivelser som det fortsatt foreligger klausul på. I disse mappene finnes det statistikk hentet fra Oslo Politikammer og Statens Utlendingskontor, intervjuer, avisutklipp og rapporter fra perioden 1967-1975. Jeg

har også gått igjennom kassetter med opptak fra radioprogram ved NRK og intervjuer av pakistanerne foretatt av Korbøl selv, som også blir referert til dette arkivet.

Deler av Korbøls private arkiv har ikke blitt gitt til Byarkivet på grunn av utfordringer knyttet til personvern, særlig personnummer og annen informasjon som kan være identifiserende. De forskningsetiske problemene knyttet opp til dette materialet har vært hvordan de skal håndteres av meg. Personnummer, navn eller adresser ble fjernet av Korbøl før jeg fikk tilgang til materialet. Ingen av dokumentene som har vært identifiserbare har blitt lagret, det eneste som er hentet ut av privatarkivet med ekstra klausul, er deler av intervjuene og rapporter Korbøl skrev på begynnelsen av 70-tallet. Et langt mer praktisk problem har vært utfordringer knyttet til sitering. Mange av dokumentene har ligget som løse ark og dermed har jeg ikke hatt mulighet til å referere til hele verk, mapper eller arkivnummer. Titlene som foreligger i fotnotene er dermed enten tittel på dokumentene, eller første setning av arkene for å gi leseren en indikasjon på hvor disse er hentet fra og når jeg har sitert fra samme arkiv. Ved tilfeller der dokumenter har ligget flere steder, har jeg fått hjelp av Korbøl gjennom samtaler, for å finne dokumenter som også ligger ved Oslo Byarkiv, eller der det allerede foreligger publiserte verk, eller publikasjoner.

Prosjektet *Norsk i går, i dag, i morgen?* Ble utarbeidet fra perioden 2001-2005 og ferdigstilt i 2006 ved Norsk Folkemuseum. Målet med prosjektet var å bygge opp et nasjonalt arkiv over det flerkulturelle Norge gjennom lydopptak, bilder, filmer og gjenstander. Hovedfokuset var på enkeltindividet ved å synliggjøre hvem innvandrerne var og hvordan museene kunne være med på å vise dette bildet gjennom medier og museene.⁴⁸ Prosjektlederne i prosjektet var Liv Hilde Boe ved Norsk Folkemuseum og Kristin Gaustad ved Interkulturelt Museum.⁴⁹ Det ble samlet inn livsløpsintervjuer og bildemateriell fra pakistanske, tyrkiske og polske arbeidsinnvandrere og bosniske flyktninger. Intervjuguiden var en oversettelse av spørrelistene hentet fra Oral-history-metoden som hadde blitt brukt i Storbritannia i forbindelse med vietnamesiske båtflyktninger.⁵⁰ Utvalget bestod av 11 kvinner i Oslo-området med 16 intervjuer og 22 menn med 59 intervjuer. Gjennom deltakende observasjon fikk Liv Hilde Boe og Kristin Gaukstad som var ansvarlige for prosjektet, tett kontakt med både menn og kvinner. Materialet for de pakistanske arbeiderne

---

⁴⁸Liv Hilde Boe og Kristin Gaustad, «Norsk i går, i dag, i morgen?», red. Norsk Folkemuseum (Oslo: Livsløpsintervjuer ved Dokumentasjonssenteret: Bibliotek og arkiv, 2001-2006). . *Oppsummeringsdokument til prosjektet ved norsk Folkemuseum.*

⁴⁹ Del av Oslo Museum

⁵⁰ Heidi Haukelien, «Norsk på nytt. En evaluering av prosjektet Norsk i går, i dag, i morgen?», red. (Oslo: Norsk kulturråd, 2006). 11.

bestod av følgende grupperinger: De første arbeidsinnvandrerne, menn. Annen generasjon, kvinner. Ektefeller hentet fra Pakistan og ungdom. Jeg tar *kun* bruk intervjuene fra de første mannlige arbeidsinnvandrerne. Begrunnelsen for dette er fordi de migrerte til Norge i perioden 1967-1975 og ofte hadde de første perspektivene fra bedriftene og gjennom de etablerte organisasjonene som er sentrale temaer i denne oppgaven.

Etter at prosjektet ved Norsk Folkemuseum ble ferdigstilt i 2006, publiserte sosiolog Heidi Haukelien rapporten *Norsk på nytt. En evaluering av prosjektet «Norsk i går, i dag, i morgen?»* som skulle gå gjennom prosjektets utførelse og hvordan det kunne brukes for ettertiden. Haukelien kritiserte det hun mente var mangel på sosiologiske metoder og at intervjumaterialet ikke kunne si noe om det «totale universet av pakistanske innvandrere». ⁵¹ Gjennom intervjuene fra prosjektet ved Norsk Folkemuseum ble det tatt i bruk deltakende observasjon, der informasjonen i hovedsak var hentet inn gjennom empiriske funn og kvalitative data. Dette vil diskuteres gjennom oppgavens to inndelte faser, men datasettet er ikke representativt for en hel gruppe, men kun for et gitt utvalg. Likevel er dette et meget interessant materiale for en historisk studie.

En annen utfordring med disse kildene er at intervjuene ved Norsk Folkemuseum ble utarbeidet 30 år etter at de første pakistanerne migrerte til Norge og ved gjennomføring av intervjuene. Intervjuene ved museet er derfor ikke det *første* inntrykket med Norge, men viser synlige tegn til det *reflekterte* bilde etter å ha bodd i landet i en lenger periode. Konsekvensen med dette gapet i tid og at funnene ikke er representative for en hel gruppe, kan føre til tvil ved gyldigheten til dataene. Likevel opplevde jeg under arbeidet med intervjuene ved museet, at disse fant støtte til intervjuene som ble foretatt av Korbøl på begynnelsen av 70-tallet fra Oslo Byarkiv. Forståelsen av det norske samfunnet og de reaksjonene som økt religiøs tilhørighet eller opprettelsen av organisasjoner, stemmer med hendelsesforløpene beskrevet i kildene ved Oslo Byarkiv sammen med annen tilgjengelig litteratur.

Det knytter seg særskilte metodiske utfordringer også til det statistiske materialet. Da Korbøl startet sitt statistiske prosjekt i begynnelsen av 70-tallet, ble det funnet mangler i de tilgjengelige dataene om de pakistanske innvandrerne. Det fantes ingen praksis for registrering av arbeidere og det ble kun sendt inn data om innvandrerne to ganger i året fra de lokale distriktene. Dette førte til at statistikken Statens Utlendingskontor satt med ikke var

---

⁵¹ Marianne Gullestad, «Blinde slaver av våre fordommer. Tanker om rasisme, kultur og avmakt,» i *Avmakt: Skjebne, frigjøring eller maktbase?*, red. Siri Meyer (red.) (Oslo: Universitetsbiblioteket i Oslo, 2000). 70.

oppdaterte til enhver tid. Sammensetningen av nasjonalgrupper endret seg dynamisk fra sluttfasen av 1960 frem til innvandringsstoppen i 1975. Med manglende statistikk, førte dette til et konstant etterslep av antall registrerte arbeidere i landet, som Korbøl problematiserer gjennom rapportene fra de statistiske dataene. Et annet problem som også oppstod var at pakistanerne ofte ble dobbelt- eller ikke registrert i det hele tatt. Årsaken til denne doble registreringen eller «dobbeltkodingen» som Korbøl betegnet det som, var at flere av registreringsarkene inneholdt tilsynelatende liknende navn, og at dokumentene derfor ble stiftet sammen fordi de så ut til å tilhøre samme person. Dette førte til at over 70 individer i materialet måtte fjernes fordi de var registrert flere ganger.

Til slutt har jeg brukt arkivet til Fremmedarbeiderforeningen ved Oslo Byarkiv og knyttet dette opp til utvikling av organisasjoner og foreningsliv i fase to (1971-1975) der foreningene ble opprettet for fremmedarbeidernes sak. Fremmedarbeiderforeningen ble stiftet i 1972. Målet for foreningen var å skape en multinasjonal organisasjon som var en interesseorganisasjon for alle fremmedarbeidere. I tillegg til å være et politisk organ, var organisasjonen også et serviceorgan som hjalp til med oppholdstillatelse, familiegjenforening og boligspørsmål. Arkivet som ligger i Oslo Byarkiv etter organisasjonen inneholder vedtekter, møtereferater, korrespondanse og løpesedler for perioden 1972-1976. Dette vil brukes for fase to for å vise organisasjonsutviklingen og foreningsliv i forbindelse med organisering hos pakistanerne.

1.6 Oppgavens oppbygning

Undersøkelsen er avgrenset fra perioden 1967 frem til 1975. Hensikten med avgrensningen er å gi en historisk gjennomgang av den politiske utviklingen fra da de første pakistanerne ble registrert av norske myndigheter i 1967, til innvandringsstoppen av ordinær arbeidsinnvandring i 1975. Ved å begrense seg til disse årene, kan vi se hvordan innvandringen fra Pakistan til Norge har foregått, pakistanernes opplevelser og særlig hvilke reaksjoner som kom i det pakistanske miljøet som et resultat av endringer i norsk innvandringspolitikk. Begrunnelsen for dette er fordi innvandringspolitikken i Norge var ulik fra 1967-1970 og 1971-1975. Ved å forklare disse *to* periodene som adskilt kan vi vise hvordan tilpasningen hos de pakistanske arbeiderne i møte med det norske samfunnet ble opplevd ulikt i de to gitte fasene.

I tillegg til faseindelingsene i oppgaven blir den historiske bakgrunnen for utvandringen fra Pakistan og landets økonomiske- og politiske utvikling presentert i kapittel 2. Dette kapittelet presenterer den ustabile økonomiske- og politiske utviklingen i Pakistan etter løsrivelsen i 1947.

Fase én starter i 1967 da de første 14 pakistanske arbeiderne offisielt ble registrert av norske myndigheter. Utviklingen fra de første registrerte pakistanerne i 1967 frem til den første komiteen i 1970 diskuteres i kapittel 3. Den første perioden kan forklares på følgende måte; Innvandringen til Norge var i 1967 relativt lav, og det fantes for det første ingen aktiv rekruttering av arbeidere, for det andre ingen politisk organisering for å håndtere innvandringen og det tredje ingen aktiv rekruttering av utenlandsk arbeidskraft. Høsten 1970 ble det nedsatt et offentlig utvalg for å utrede forholdene til de utenlandske arbeiderne og deres situasjon på arbeidsmarkedet. Denne statistikken skulle brukes for å få en helhetlig oversikt over innvandringen til Norge. Komiteen ble hetende Owren-komiteen og i denne oppgaven har dermed 1970 blitt diskutert som avslutningen på fase én.

Kapittel 4 diskuterer oppstarten av fase to da innvandringsreglene ble strammet inn i 1971 etter anbefaling fra Owren-komiteen. Dette betød at arbeidsinnvandrere var nødt til å søke arbeidstillatelse ved et norsk konsulatet i utlandet. Årsaken til at reglene ble strammet inn dette året var for at norske myndigheter kunne kontrollere arbeiderne allerede ved grensene. 1971 er dermed starten på fase to, fordi den politiske dreiningen dette året ble praktisert og synlig vist i samfunnet gjennom de utenlandske arbeidernes egne erfaringer og et skille fra tidligere praktisert innvandringspolitikk. Fase to varer helt til den endelige innvandringsstoppen som stengte for ordinær arbeidsinnvandring i 1975.

2 Historisk bakgrunn

Landet Pakistan ble stiftet i 1947 etter løsrivelsen fra britisk India. Som et selvstendig land kan Pakistans korte historie beskrives på to måter. Uavhengigheten i 1947 førte for det første til politisk ustabilitet i Pakistan og det andre splittelse i to land. Pakistan var fundamentert på ideen om en stat som skulle representere essensielle prinsipper i Islam, som ble gjeldende i politikken, i det økonomiske systemet, lovene og familieforhold.

Hensikten med dette underkapittelet er å vise til viktige elementer i landets historiske utvikling som har relevans for forståelsen av det samfunnet pakistanerne reiste fra i møte med det norske samfunnet. Pakistan er et land med store regionale og sosiale forskjeller og det er ikke mulig å belyse alle forskjellene i det pakistanske samfunnet. Likevel vil den historiske bakgrunnen trekke frem hovedlinjer i landets historie, geografi og økonomiske forhold sett opp mot årsaker til utvandring til Europa på 50-tallet og videre til Norge på slutten av 60-tallet.

2.1 Historie og politiske forhold

Navnet *Pakistan* ble satt sammen av Cambridge studenten Choudhary Rahmat Ali på begynnelsen av 1900-tallet. Navnet var satt sammen som et akronym laget av navnene til de ulike regionene der muslimer i Sør-Asia befant seg. Punjab, Afghania, Kashmir, Iran, Sind, Rukharistan, Afghanistan og Baluchistan. Ordet *Pak* kommer fra det persiske ordet for ren og *Stan* betyr stat eller hjem. Pakistan blir derfor oversatt til de renes land.⁵²

Under kolonitiden eksisterte britisk innflytelse i hovedsak til områder med hindu-flertall; Calcutta Bombay og Madras, der hinduene var i kontakt med det nye britiske styret. Engelsk ble gjort om til offisielt regjeringsspråk i 1835, og over hele landet ble det opprettet engelske skoler. Hinduer fikk adgang til stillinger i regjeringens administrasjon som det engelske styret hadde etablert. I tillegg fikk de lettere adgang til utdanningsinstitusjoner og overtok alle de underordnede stillingene under britene i regjeringsapparatet, samtidig som det ble utviklet en sterk industri med handel, transport og pengevesen i områder med hindu-flertall. I 1857 brøt Sepoy-opprøret ut, et soldatmytter i det østindiske kompaniets bengal-armé. Opprøret ble startet av indiske soldater som gikk under navnet sepoier. Opprøret ble hardt slått ned på av

---

⁵² Ian Stephens, *Pakistan: Old country/New nation* (Harmondsworth: Penguin, 1964).

britene og muslimene fikk hovedskylden for opprøret. Resultatet ble at engelskmennene økte sin støtte til hinduene, og det muslimske aristokratiet trakk seg tilbake.

Indiske nasjonalistiske historikere mener at britene oppmuntret til rivalisering mellom de religiøse gruppene og utnyttet det ellers fredelige forholdet mellom hinduer, muslimer og andre samfunnsgrupper.⁵³ Begrunnelsen for hvorfor hinduer og muslimer framstod som motstandere, var at det ble brukt en splitt-og-hersk-teknikk av den britiske administrasjonen som førte til denne rivaliseringen. Slik ble det nødvendig å få to forskjellige stater ved frigjøringen.

«To politiske muslimske massebevegelser gjorde seg gjeldende i Sør-Asia mot slutten av det britiske kolonistyre: Muslim League og Khilafat-bevegelsen.»⁵⁴ Opprettelsen av Muslim League kom som et resultat av at det britiske styret i begynnelsen av 1900-tallet godtok at Hindi som språk, skulle være en av de tre offisielle språkene sammen med urdu og engelsk. Hinduene var i det britiske styret tallmessig overlegent og kunne over tid sørge for at Urdu etter hvert ville miste sin posisjon som administrasjonsspråk.⁵⁵ Ideen om et eget muslimsk land ble sterkere i lys av de stadige konfliktene innad i India som forsterket en holdning mot en løsrivelse, men som uavhengig stat fikk ikke Pakistan noen enkel start. Etter at britenes kolonivelde på det indiske subkontinentet gikk i oppløsning i 1947, hadde engelskmennene vært i området i over 89 år. Pakistans historie som selvstendig nasjon begynte den 15. august, da den siste engelske visekongen av India, Lord Louis Mountbatten i Karachi, ga de statlige funksjoner til landets første generalguvernør Mohammed Ali Jinnah. Pakistan ble delt inn i to halvdelar en vest-del og en øst-del med 160 mil av indisk territorium imellom. Vest-Pakistan grenser til Afghanistan og mot Kashmir til India, mens Øst-Pakistan lå i regionene som er dagens Bangladesh. Etter løsrivelsen i 1947 var Pakistan et land med lite naturressurser, svakt utviklet økonomi, samtidig en befolkning på over 70 millioner innbyggere,⁵⁶ i tillegg til to adskilte geografiske regioner som gjorde det vanskelig å styre landet som en samlet enhet. Befolkningen var et av landets største problemer sett i et sosialt og økonomisk perspektiv. En befolkning av denne størrelsen reiste store krav til matforsyning, utdanning, boliger, helsetjenester og ikke minst arbeidsplasser.

---

⁵³ Arild Engelsen Ruud, Eldrid Mageli, og Pamela Price, *Indias historie - med Pakistan og Bangladesh* (Oslo: Cappelen akademisk forlag, 2008). 53.

⁵⁴ Anatol Lieven, *Pakistan - Et besværlig land* (OSLO: Font Forlag, 2013). 77.

⁵⁵ Ibid., 77.

⁵⁶ Peder Elkjær, *Pakistan - Økonomisk og politisk utvikling* (København: Mellempøkkelig samvirke, 1970). 25.

Uavhengigheten i 1947 førte ikke til et historisk brudd, men en videreføring av den britiske statsarven og de politiske mønstrene som var lagt i løpet av uavhengighetskampen. Den historiske og politiske utviklingen til Pakistan står dog etter uavhengigheten som en motsats til India. I forskjell fra videreføringen av de britiske demokratiske prinsippene i India, var Pakistan dominert av et militært apparat. Landet opplevde statskupp, ujevn økonomisk utvikling og var karakterisert som en militærøkonomi.⁵⁷ Delingen påførte også en skade på den pakistanske økonomien, på grunn av at de fleste fabrikkene og viktige industriområder lå i det som ble India. Av over 300 bomullsspinnerier satt Pakistan igjen med kun 14. Landets viktigste produkter var råvarer som Jute, som kom fra Øst-Pakistan og hovedkilden av bomull fra Vest-Pakistan ble levert som bomullsgarn til de originale 14 fabrikkene. Jute var Øst-Pakistans viktigste produkt og utenom ris, var denne provinsen nesten den eneste kilden til utenlandsk valuta.⁵⁸

Det uavhengige India var ikke bare ressursrikt, men arvet statsapparatet, de diplomatiske avtalene, myntenheten og ellers var de eksisterende statlige organene intakte. Pakistan manglet det meste av organisering og den statlige konstruksjonen bestod av to «vinger» som gjorde landet mer til en utbryter-stat enn en arvtaker til et velordnet oppgjør. Konflikten om Kashmir gjorde at det pakistanske forsvaret ble prioritert over alt annet og i perioden 1947-1953 gikk 70% av landets statsbudsjett til militære gjøremål.⁵⁹ Dette førte til en begrenset mulighet til å investere i andre prosjekter som var til gode for statlig organisering og økonomisk utvikling. Pakistan klarte ikke å håndtere utfordringene som var en følge av frigjøringen, og oppbygnings arbeidet av økonomien i tillegg til de planlagte arbeidsplassene som skulle skapes, var ikke realiserbare på kort sikt.⁶⁰ Geografien mellom Vest- og Øst-Pakistan skulle vise seg å være avgjørende, da de to halvdelene ikke hadde direkte kontakt med hverandre. Mesteparten av samferdselen mellom øst- og vest-vingen av Pakistan, foregikk via en ti dagers sjøreise rundt India.⁶¹ Flere historikere har tillagt forholdene innad i provinsene som viktige faktorer for den økonomiske utviklingen i landet. Ut over at de representerte en politisk kultur og rivalisering som ikke kunne forenes med tilgjengelige organer, hadde de fem provinsene Pakistan bestod av – Baluchistan, Sind, den nordvestlige grenseprovinsen, Øst-Pakistan og Punjab interessekonflikter. Områdene hadde vært styrt

---

⁵⁷ Ruud, Mageli og Price, *Indias historie*, 355.

⁵⁸ *Ibid.*, 336.

⁵⁹ *Ibid.*, 340.

⁶⁰ Iftikhar H. Malik, *The History of Pakistan* (London: Greenwood Press, 2008). 129.

⁶¹ Ruud, Mageli og Price, *Indias historie*, 335.

av lokale organer og hadde ikke samarbeidet som en enhet samlet enhet som det ble forsøkt med sentraladministrasjonen som var etablert i Lahore. I tillegg hadde provinsene forskjellige språk og sosiopolitisk sammensetning. Den sterkeste forskjellen var som sagt i vest og øst der bengalerne fryktet for at den største provinsen Punjab, skulle dominere og bestemme over lokale interesser.⁶²

Som en stat for Sør-Asias muslimer, med islam som felles identitet, forutsatte ideen om ett Pakistan, som skulle føre likhet mellom alle muslimer. Likevel var det en skjevfordeling mellom provinsene. Vest-vingen hadde avgjørende politisk og økonomisk innflytelse, i tillegg til hovedstaden som lå i vest. Det meste av inntektene fra øst gjennom jute-handelen måtte administreres fra sentralbanken som vest hadde kontroll over. Øst-Pakistan fikk også mindre bevilgninger til utvikling. En økt frustrasjon samlet seg til forsvar for bengalsk tilhørighet og tilspisset seg da administrasjonen i Vest foreslo Urdu som eneste offisielle språk i 1954. Vest-Pakistan ønsket å holde alle muslimer som en samlet blokk mot hinduene og forsøkte derfor å slå sammen «vingene» som én samlet enhet. Kravene gikk ut på at urdu skulle brukes som offisielt administrativt språk for begge regionene, noe som var til hinder for Bengalerne som ønsket å fremme sitt eget språk, hvilket var en del av de lokale tradisjonene i Øst-Pakistan. I 1971 førte konfliktene mellom regionene til en borgerkrig, som til slutt endte med at Øst-Pakistan løsrev seg og ble til det som i dag er Bangladesh.

---

⁶² Ruud, Mageli og Price, *Indias historie*, 338.

3 Fase én: 1967-1970

3.1 Innledning

Siden 1957 hadde Norge ført en liberal innvandringspolitikk, der innvandrere som søkte arbeidstillatelse i landet fikk innvilget tillatelse så lenge det ikke var noe kriminelt som satt til hinder for det. Norge drev ingen aktiv rekruttering av innvandrere, de pakistanerne som emigrerte til Norge hadde ingen arbeidsavtaler med bedrifter eller egne ordninger ved ankomst til landet. De fleste stod dermed uten hjelp fra majoritetssamfunnet.

Starten av fase én var da de første pakistanske arbeiderne ble registrert i offentlig statistikk i 1967. Pakistanerne som befant seg i landet fra dette året frem til 1969 kunne fritt søke etter arbeid, deretter søke arbeidstillatelse ved det lokale politikammeret. I første fase var det forventet av det norske samfunnet at utenlandske arbeidstakere skulle dra tilbake til sine hjemland etter å ha arbeidet et par år, det eksisterte derfor ingen etablerte organisasjoner eller regelmessig registrering av arbeiderne, da det tidligere ikke hadde vært en praksis for dette i Norge. For pakistanere eksisterte det ofte en dobbeltregistrering på grunn av at flere hadde like, eller lignende navn. I noen tilfeller ble heller ikke pakistaneren registrert i det hele tatt. Gjeldende for fase én var at det ikke forelå konkrete tall på hvor mange pakistanere som befant seg i landet forut 1970, dette var grunnet mangel på regelmessig registrering ved de lokale distriktene.

I løpet av 70-tallet ble begreper som 'fremmedarbeider' og 'fremmedkulturell' brukt om pakistanere i offentlig debatt og i medier. Kastesystemet og pakistanernes tradisjonelle verdier har hatt en påvirkning i deres møter med det norske samfunnet og hvordan hver enkelt så seg selv i forhold til begrepene brukt av det offentlige. Spørsmålene om hvordan denne såkalte 'tilpasningen' skjedde og hvordan de så sin egen hverdag i tråd med de tradisjonelle verdiene, vil diskuteres i dette kapittelet. Avslutningen på den såkalte fase én var ved opprettelsen av Owren-komiteen og de første restriksjonene av innvandringsreglene i 1970. Tiltaket om å begrense innvandringen var begrunnet med at det var ønsket å få kontroll over de innvandrerne som allerede befant seg i Norge.

3.2 Pakistanere før 1967

«Hvem var egentlig den aller første pakistaneren i Norge? Spørsmålet er blitt stilt gang på gang i avisene de siste tretti årene ... Kom han til Oslo i 1966, 1968 eller 1970? Het han Iqbal, Rashid eller Mohammad? Var han bondesønn eller by-pakistaner?»⁶³ I følge Mahmona Khan «vet vi at enkelte (pakistanere) kom enda tidligere» enn 1967.⁶⁴ Allerede i 1912 var Mohammed Zafrulla Khan på ferie i Norge med en gruppe engelskmenn. I hans selvbiografi *Servant of God: A personal narrative*, beskriver han turen til Norge der han blant annet besøkte Voss, Hardanger, Sognefjorden og Bergen.⁶⁵ Gjennom 10 sider av biografien beskriver Zafrulla norsk natur, mat og opplevelser mens han var i landet. Han var egentlig inder og studerte i London, men ble ved løsrivelsen av britisk india utenriksminister i nyetablerte Pakistan i perioden 1947-1954, så president for FNs hovedforsamling og visepresident for Haag-domstolen.⁶⁶

Det eksisterte også pakistanske misjonærer i Norge, men de kom flere år senere nærmere 50-tallet. Kamal Yousuf blir av Mubashir og i masteroppgaven til Emilie Strand, *En pioner i Ahmadiyya Muslim Jamaat i Norge*, betegnet som den første misjonæren til Norge på 50-tallet. Ifølge Mubashir kom Yousuf til Norge i 1956⁶⁷, mens hos Strand for første gang i 1958.⁶⁸ Han var som sagt misjonær og ønsket å forkynne Islam. Yousuf var Ahmadiyya-bevegelsens første misjonær til Skandinavia og har vært en sentral skikkelse i bevegelsen siden 1956.⁶⁹ Etter en kort periode, dro Yousuf videre for å forkynne i Skandinavia og i Pakistan, men flyttet tilbake til Oslo der han fortsatt bor og har verv i menigheten til den dag i dag.⁷⁰ Spørsmålet som Mubashir stiller i *Mitt liv som Ola Nomann* er om Yousuf kunne være den første pakistaneren som bosatte seg i Norge på 50-tallet. Ifølge Yousuf sitert gjennom Mubashir sin bok, var han ikke den første og mente selv at han møtte flere som var bosatt i landet. «Jeg møtte faktisk flere pakistanske studenter her i Oslo. De hadde fått stipend og bodde og studerte her i flere år.»⁷¹

---

⁶³ Noman Mubashir, *Mitt liv som Ola Noman* (Oslo: Kagge, 2004). 17.

⁶⁴ Khan, *Tilbakeblikk*, 29.

⁶⁵ Muhammad Zafrulla Khan, *Servant of God: a personal narrative* (Zurich, Switzerland: Indo Oriental Publications, 1983). 22-32

⁶⁶ Mubashir, *Mitt liv som Ola Nomann*, 17.

⁶⁷ *Ibid.*, 19.

⁶⁸ Emilie Marie Strand, «En Pionér i Ahmadiyya Muslim Jamaat i Norge: En dokumentasjon av Ahmadiyya-menighetens etablering og utvikling basert på Truls Bølstads livsfortelling.» (Universitetet i Oslo, 2006). 22.

⁶⁹ *Ibid.*, 2.

⁷⁰ *Ibid.*, 24.

⁷¹ Mubashir, *Mitt liv som Ola Nomann*, 21.

Vi vet at noen pakistanere flyttet til Norge med støtte fra NORAD for å studere i perioden 1967-1970⁷², eller som misjonær lignende Yousuf på 50-tallet. For 50-tallet finnes det dessverre ingen data som undertegnede har funnet som viser hvorvidt studentene som var i Norge på 1950-tallet, også var støttet av organisasjoner lignende NORAD, eller om de var selvfinansierte. Det foreligger heller ikke data som viser hvor mange som befant seg i landet, heller ikke hvem som var den første pakistaneren. En mulig begrunnelse for at det ikke eksisterer statistikk fra perioden forut 1967, kan være at det fra norsk side ikke ble sett som nødvendig å registrere alle arbeidere og studenter som befant seg i landet. For det første var det få pakistanere i Norge og for det andre eksisterte det ikke noen praksis for denne registreringen ved de lokale politikamrene.⁷³ Dette bekreftes også av Brochmann og Kjeldstadli i *Innvandringen til Norge 900-2010*. Mangel på forskning og historier fra denne perioden har en sammenheng med at innvandring ikke ble ansett som viktig eller problematisk fra det politiske apparatet og majoritetsbefolkningen.⁷⁴ I henhold til det tilgjengelige materialet, virker registreringene forut 1968 som sporadiske, i den forstand at registreringen ikke ble gjort systematisk i hvert politidistrikt.⁷⁵ Det vil si at det mest sannsynlig fantes mørketall i antall registrerte pakistanere i denne perioden og derav ikke mulig å innhente konkrete plausible tall. Med tanke på at perioden forut 1967 ikke er fokusområdet i oppgaven, er det heller ikke gjort forsøk på å finne ytterligere materiale som dekker denne perioden.

Etter andre verdenskrig drev en rekke land i Europa med en aktiv rekrutteringspolitikk for å anskaffe utenlandsk arbeidskraft. Innvandringen var organisert og formålet var økonomisk tilegnelse.⁷⁶ Landene inngikk avtaler for å ta i mot spesifikke arbeidsgrupper, gjerne fra tidligere kolonier. I Storbritannia ble det rekruttert et større antall arbeidere fra India og Pakistan, der de gjerne fikk bedre vilkår enn andre arbeidere uten spesifikk avtale. Avtalene kunne være at arbeideren fikk bolig, betaling av utreise, eller lovet jobb ved ankomst til Storbritannia. Emigrasjonen fra Pakistan startet allerede i 1950 da 20.000 arbeidere reise til landet. En majoritet av arbeidsinnvandrerne som dro til Storbritannia emigerte fra Mirpur i

---

⁷² Aud Korbøl, «"Min Forskningshistorie",» i *Arkivboks for periode 1970-1972, red. (Upubliserte dokumenter, tilhørende privatarkiv)*. Statistikk hentet fra Oslo politikammer

⁷³ Dette vises også senere i oppgaven. Ved de lokale politidistriktene fantes det ikke en regelmessig praksis for å registrere fremmede statsborgere. På grunn av at arbeidere ofte dro tilbake til sine hjemland, var oppfatningen at pakistanerne ville gjøre det samme. Jeg har ikke funnet materiale som støttet opp om dette også gjaldt utenlandske studenter, men dette er en antakelse av det som allerede ligger tilgjengelig.

⁷⁴ Grete Brochmann og Knut Kjeldstadli, *Innvandringen til Norge 900-2010* (Oslo: Pax Forlag, 2014). 214.

⁷⁵ Korbøl, *Privatarkiv 1970-1973, Min forskerhistorie*. Statistikk hentet fra Oslo Politikammer.

⁷⁶ Korbøl, *Den kritiske fase*, 46.

Kashmir. I perioden 1962-1965 økte dette antallet til 170.000 arbeidere totalt.⁷⁷ To av grunnene til at så mange pakistanere og indere dro til Storbritannia var, for det første eksisterte det allerede en forbindelse mellom landene på grunn av den tidligere kolonien og for det andre var det mulig å ta i bruk Engelsk fordi dette var et av de offisielle språkene i både Pakistan og India.

Utover 60-årene innførte britene nye lover og restriksjoner gjennom en ny kvoteordning.⁷⁸ Disse restriksjonene var et resultat av det britiske arbeidsmarkedet som allerede var fylt opp på slutten av 50-tallet. De nye kvoteordningene var for å fordele arbeidere med spesifikk kompetanse som det fortsatt trengtes arbeidskraft til. Kvoteordningene førte dermed til at de pakistanske og indiske innvandrerne som ikke hadde en slik spisskompetanse, var nødt til å reise til andre land fordi de ikke lenger fikk tilgang til det britiske arbeidsmarkedet. Etter at det ble satt restriksjoner på arbeidsinnvandringen dreide migrasjonsstrømmen mot USA og Canada der det fortsatt var mulig å få oppholdstillatelse. I samme periode økte også innvandring til de skandinaviske landene. Når Danmark og Sverige satt begrensninger mot slutten av 60-tallet, økte innvandringen til Norge. Norge ble derfor påvirket av den globale migrasjonsstrømmen fra de sør-vestlige landene i Asia, men Pakistan skulle bli den mest dominerende.

Sammenlignet innvandringen til Storbritannia, fantes det ingen aktiv rekruttering av pakistanske og indiske arbeidere i de øvrige europeiske landene i tillegg til Canada og USA. I Norge var innvandringen lav og det fantes ingen aktiv rekruttering av arbeidskraft, med unntak av sjømenn og jugoslaviske sykesøstre på 50-tallet.⁷⁹ På slutten av 60-tallet, hadde Norge en såkalt liberal innvandringspolitikk.⁸⁰ I praksis betød dette at alle utlendinger som søkte arbeidstillatelse fikk innvilget dette, så lenge det ikke var andre grunner hos politiet som satt hinder for det.⁸¹ Aud Korbøl pekte *I den kritiske fase* på at det ikke fantes noen arbeidskraftsavtaler mellom Norge og Pakistan som kunne sørge på arbeidsformidling, betryggende garantier eller organisering av utreise. «Det hele er opp til enkeltmennesket, som på egen kostnad må fremstille seg som søker til det norske arbeidsmarkedet.»⁸²

---

⁷⁷ Wist, *Pakistanere og indere i Norge – På vei oppover?*, 25.

⁷⁸ Korbøl, *Den kritiske fase*, 48.

⁷⁹ Jørgen Karlsen (red) og Åke Dalin, *Fremmedarbeidere i Norge - En debattbok* (OSLO: Universitetsforlaget, 1973). 15.

⁸⁰ Korbøl, *Den kritiske fase*, 46.

⁸¹ Karlsen og Dalin, *Fremmedarbeidere i Norge. En debattbok*, 140.

⁸² Korbøl, *Den kritiske fase*, 51.

I den korte perioden mellom 1950 til begynnelsen av 60-tallet gikk arbeidsinnvandringen til Norge fra å være dominert av arbeidere fra de øvrige nordiske landene, til arbeidere fra sørlige deler av Europa som Italia og Spania. På begynnelsen av 50-tallet var nærmere ¾ deler av de yrkesaktive utlendinger fra Norden og siste fjerdedel fra Europa.⁸³ De første italienske og spanske arbeiderne kom som sagt i denne perioden og var dermed de aller første «fremmedarbeiderne» i Norge, men disse jobbet ofte som sjømenn og derav ikke beregnet i den offisielle innvandringsstatistikken.⁸⁴ Innvandringen til Norge var forut 60-tallet relativt lavt sammenlignet med de øvrige europeiske landene. Ifølge Brochmann og Kjeldstadli var hovedårsaken til dette, trolig at Norge ikke ble ansett som en attraktiv destinasjon.⁸⁵ Andre land drev en aktiv politisk rekruttering av arbeidskraft «så lenge dørene var åpne til mer attraktive land, var det altså få som foretrakk Norge.»⁸⁶ Klimaet og språket gjorde at Norge ikke var et naturlig innvandringsland. Likevel var tilfellet annerledes i Sverige, der tallet på innvandrere var en helt annen enn Norge.⁸⁷ Sverige var i motsetning til Norge et avansert industriland og hadde i en lenger periode hatt arbeidsinnvandring gjennom industrien.

Etter 17 år var det i 1967 blant flere grupperinger, 540 mannlige og 23 kvinnelige arbeidere fra Italia, 196 mannlige og 108 kvinnelige arbeidere fra Jugoslavia og 156 mannlige og 43 kvinnelige arbeidere fra Spania.⁸⁸ I Tvedts *Det internasjonale gjennombruddet* blir dette året betegnet som boken til tittelen presenterer, et såkalt 'gjennombrudd, et fenomen som tidligere ikke hadde eksistert i Norge. «Det var den spede begynnelsen på hva som etter hvert skulle knytte landet til samtidens store, globale migrasjonsbevegelser.»⁸⁹ Som Tvedt presenterer er 1967 et år som skiller seg ut i norsk innvandringshistorie. En større netto innflytting i løpet av ett år hadde ikke Norge opplevd frem til da.⁹⁰ På en annen side er ikke dette året presentert som et *internasjonalt gjennombrudd* i denne oppgaven som hos Tvedt. Begrunnelsen for dette er fordi innvandringen dette året var minimal sammenlignet med innvandringen i Sverige, Danmark og Storbritannia og fra norsk side ble ikke de pakistanske arbeiderne diskutert reell diskutert i innvandringspolitikken før den første komiteen skulle diskutere deres rolle i det norske

---

⁸³ Carling, *Arbeidsinnvandring og familiegjenforening 1967-1980*, 19.

⁸⁴ *Ibid.*, 19.

⁸⁵ Brochmann og Kjeldstadli, *Innvandringen til Norge 900-2010*, 217.

⁸⁶ *Ibid.* 217.

⁸⁷ Brochmann, Tjelmeland og Kjeldstadli, *I globaliseringens tid 1940-2000*, 97-98.

⁸⁸ Korbøl, Serie S-Statistikk. Boks: S-L0002. *Yrkesaktive, fremmede statsborgere 30/9 1967 etter kjønn, alder og statsborgerskap*.

⁸⁹ Tvedt, *Det internasjonale gjennombruddet*, 118.

⁹⁰ Carling, *Arbeidsinnvandring og familiegjenforening 1967-1980*, 19.

samfunnet i 1970. Men, dette året er presentert i oppgaven som starten på fase én. Begrunnelsen for dette er fordi det for første gang dette året forelå offentlige registreringer ved Statens Utlendingskontor av asiatiske og afrikanske arbeidere. I perioden fra 30. september 1967 til 31. august 1968, ser vi at antall arbeidere i Norge økte fra 13.500 til 15.000 fremmede statsborgere som var registrert som yrkesaktive.⁹¹ Arbeiderne var registrert i følgende kategorier; Italia, Jugoslavia, Portugal og andre europeiske land, Afrika, Asia, Amerika og Oseania.

3.3 1967: De første pakistanerne registrert i offentlig statistikk

De første pakistanerne ble registrert etter nasjonalitet i offentlig statistikk i 1968 – forut den tid ble denne gruppen slått sammen i gruppen ‘asiatiske’ og ‘afrikanske’ innvandrere.⁹² Statistikk som tok for seg årene før 1968, har blitt hentet ut fra Korbøl sitt eget datamateriale fra utarbeidelsen av hennes forskningsprosjekt ved Institutt for samfunnsforskning. Den 30.07.1967 var det etter kjønn, alder og statsborgerskap registrert følgende arbeidere fra Asia; 163 mannlige- og 35 kvinnelige arbeidere. 14 av disse var mannlige arbeidere fra Pakistan.⁹³ Av kartotekene Korbøl brukte i sin tid med statistikk av pakistanere som befant seg i Norge, var det ene hentet fra Statens Utlendingskontor, det andre fra Oslo politikammer. Den første pakistaneren ble riktignok registrert allerede i 1967, men da som sagt under innvandrere fra Asia. Fra da de første pakistanerne ble registrert i 1967 til første innstramning av innvandringsreglene i 1970, ble ikke utlendinger avvist ved grensene. Selv om de av norske myndigheter kunne bli oppfattet som arbeidssøkere gjennom de påfølgende årene, etter starten av fase én. Pakistanske innvandrere kunne derfor fritt søke etter arbeid, deretter søke arbeidstillatelse ved det lokale politikammer. Sistnevnte skulle videre sende opplysninger om arbeideren til Statens Utlendingskontor.⁹⁴

Hver enkelt arbeider kunne være i Norge i tre måneder som turist før de var nødt for eksempel komme i arbeid, eller ha en særskilt begrunnelse for lenger opphold. Som Haagensen Kvisler og Birkeland presenterer i *innvandrere- gjester eller bofaste?*, kunne

---

⁹¹ Korbøl, Serie S-Statistikk. Boks: S-L0002. *Særtrykk fra statistisk ukehefte. SU NR. 47, 1968.*

⁹² Korbøl, Privatarkiv 1970-1973, *Min forskerhistorie*. Upublisert oppsummeringsdokument fra Aud Korbøl sin bok *Den kritiske fase*, skrevet 1997.

⁹³ Korbøl, Serie S-Statistikk. Boks: S-L0002. *Yrkesaktive, fremmede statsborgere 30/9 1967 etter kjønn, alder og statsborgerskap.*

⁹⁴ Korbøl, *Den kritiske fase*, 67.

opphold inntil tre måneder gis uten særskilt tillatelse.⁹⁵ I fase én var det heller ingen meldeplikt for utlendinger utover ved ordinær passkontroll. I fase én, kunne det ofte hende at arbeidere befant seg i landet lenger enn tre måneder - som innvandringsreglene hadde satt som maksimal oppholdstid med ordinær tillatelse, uten at dette nødvendigvis førte til konsekvenser for arbeideren. Som Korbøl presenterer i *Den kritiske fase* kunne det hende at arbeidere jobbet i lang tid «før de og deres arbeidsgivere overhodet var klar over at det skulle foreligge tillatelser til dette, uten nevneverdige sanksjoner.»⁹⁶ Gjeldende for denne perioden var at arbeideren kunne søke arbeid og selve tillatelsen mens de befant seg i Norge, dette forandret seg da de nye restriksjonene tredde i kraft ved overgangen til fase to. Fra Politiets side, kunne de ved flere tilfeller «se mellom fingrene»⁹⁷ på søknader på utlendinger generelt måtte fylle ut. Begrunnelse for denne fleksibiliteten var for det første at det var få arbeidere i landet og for det andre var erfaringen fra tidligere arbeidere som jobbet sommersesong, at de reiste tilbake til sine hjemland etter en gitt periode.⁹⁸ I tillegg tok disse søknadsprosessene for flere distrikter lang tid og det eksisterte heller ingen praksis for registrering og loggføring av arbeiderne. Dette førte dermed til at enkelte prosesser aldri ble gjennomført.

I den første innvandringsfasen var det derfor uklart hvor mange pakistanere som faktisk ble registrert i Norge. Dette bekreftes av Korbøl gjennom hennes private arkiv og det Korbøl har avlevert ved Oslo Byarkiv.⁹⁹ 72 pakistanere som befant seg i Norge fra 1967 frem til 1970 måtte fjernes fra offentlig statistikk fordi de var «dobbeltkodete.»¹⁰⁰ I tillegg var 10 av søknadene kun delvis utfylt.¹⁰¹ Situasjonen var i hele perioden ifølge Korbøl selv uoversiktlig og i utvikling og noe av denne statistikken bærer preg av dette. Blant annet fra myndighetenes side, kunne hver enkelt tjenestemann utøve betydelig skjønn i hvordan bestemmelsene skulle tolkes. Den enkelte politimann tolket de juridiske spørsmålene og håndterte deretter disse ovenfor pakistaneren. Dette førte til at behandlingen var ulik i hvert politidistrikt. Av norske myndigheter var denne såkalte *fullmaktsoven* til for at hver enkelt

---

⁹⁵ Eva Haagensen, Laila Kvisler, og Tor G. Birkeland, *Innvandrere- gjester eller bofaste?* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1990). 72.

⁹⁶ Korbøl, *Den kritiske fase*, 67.

⁹⁷ Korbøl, privatarkiv 1970-1973, *Min forskerhistorie. Oppsummering av materialet fra 1970*. Dette ble også bekreftet av Korbøl selv i en samtale med meg 04.02.2019.

⁹⁸ *Ibid.*, *Oversikt over pakistanere i 1967-1972*.

⁹⁹ Begrunnelsen for at noe data fortsatt ikke ligger ved Oslo Byarkiv, er at det fortsatt foreligger ytterligere klausul. Personer oppført i materialet står med fullt navn, personnummer og saksnummer fra oslo politikammer.

¹⁰⁰ Korbøl, S-Statistikk. Boks: S-L0002. *Utklipp i Arbeiderbladet 7. januar 1972* – med påfølgende kommentar: *Fortsatt 100 yrkesaktive pakistanere for mye i disse tallene*.

¹⁰¹ Korbøl, Privatarkiv 1970-1973, *Min forskerhistorie. Statistikk over pakistanere med navn*.

arbeidssøker i Norge, ville få en mer «rettferdig» behandling. Realiteten var mer kaotisk enn ryddig og rettferdig som det ga uttrykk for. I denne perioden var fantes det heller ikke en direkte kommunikasjon eller erfaringsutveksling mellom de ulike distriktene, dermed var saksgangen avhengig av tid og stedet søknaden til innvandreren ble behandlet.

Informasjon og registrering av pakistanerne fra de lokale distriktene ble ikke sendt systematisk, noe som førte til at tallene Oslo politikammer satt med fra de ulike regionene som mottok utlendinger, ikke var oppdaterte til enhver tid. Som Korbøl skriver i sin gjennomgang av de statistiske dataene, ser det ut til at «tallene stemmer dårlig overens.»¹⁰² Begrunnelsen for dette var at registreringsdatoen og årstall ikke stemte med antall registrerte. Noe som ifølge Korbøl var gjeldende for hele perioden fra 1967 til 1971, var at kartoteket ved Statens Utlendingskontor ikke var oppdatert og i flere tilfeller kunne ulike personer være heftet sammen og registrert som én person. I utvalget var blant annet åtte personer registrert to ganger, en etter fornavn og en etter etternavn.

I 1960-årene ble pass utsendt av Pakistan i årlige kvoter, noe som kunne føre til korrupsjon og høye priser.¹⁰³ Begrunnelsen for at flere pakistanere ikke automatisk hadde eget pass, var at det før 1964 ikke var registreringsplikt for nyfødte barn i Pakistan. Personer født før dette kunne derfor i realiteten få pass og visum på ulike navn.¹⁰⁴ Systemet åpnet for såkalte «mellommenn» som skaffet seg profitt av situasjonen. Dette kunne være alt fra agenter som sendte arbeidere til utlandet, eller ansatte ved lokale kontorer som lagde dokumenter mens de fortsatt befant seg i Pakistan. Denne situasjonen kan vise en sammenheng med papirene flere pakistanere hadde fra hjemlandet og det de ble registrert med hos norske myndigheter. Denne «dobbeltkodingen» kan være et eksempel på dette; flere pakistanere ble registrert med samme eller lignende navn og i noen tilfeller som sagt til og med registrert med feil navn, der etternavn var ført opp som fornavn. Som Korbøl skrev var situasjonen oppfattet på følgende måte;

Til å begynne med var det en slags normaltilstand med sporadisk innvandring av enkeltpersoner til Bergen, Trondheim, Nord-Norge og Oslo, det er menn gift med norske kvinner, f.eks studenter som har truffet hverandre I England, eller det er NORAD – stipendiat med kone og barn, det virker tilfeldig. ... Men så: de femti arbeiderne (9 av disse pakistanere)

---

¹⁰² Korbøl, S-Statistikk. Boks: S-L0002. *Plussutvalg, tabeller*.

¹⁰³ Liv Hilde Boe, *Bokhandleren på Grønland: Meningers mot mellom to kulturer* (Oslo: Cappelen Damm, 2012). 101.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 101.

som kom i 1968 representerer vel den første mer organiserte innreisen: importen. Da kom det en hel buss. Og så begynte snøballen å rulle.¹⁰⁵

I dette eksemplet presenterer Korbøl hvordan innvandringen i en lenger periode fra norsk side ble oppfattet som lite betydningsfull og forholdsvis lav. Samtidig hvordan det raskt gikk fra å være et ikke-eksisterende tema i norsk samfunnsliv til å bli overraskende og deretter problematisk. Fra 1967 da de første ble registrert til andre halvdel av 1968, var det forholdsvis lite diskurs i det offentlige om hvordan innvandringen skulle håndteres. Det var ingen tvil om at innvandringen til Norge fra norske myndigheter ble ansett som en overraskelse, fordi det var ikke forventet at så mange ville komme til landet i løpet av en så kort tidsperiode. Som Korbøl presenterer økte innvandringen ganske raskt sammenlignet med det som var estimert fra norsk side og det første tegnet og oppfatningen fra det norske samfunnet om at innvandringen ville øke, var blant annet med slike busslass der femti arbeidere kom over grensen. Det er også nødvendig å legge til at Norge ikke hadde hatt egne erfaringer med slik innvandring. Som nevnt hadde arbeidere gjerne kommet i sommersesongen og deretter dratt tilbake til sine hjemland. Da det ble tydeligere at arbeiderne som var en del av *den nye innvandringen* ikke gjorde dette, ble det nødvendig å diskutere hvordan tilpasning til det norske samfunnet skulle bli. Innvandringen fikk også økt medieoppmerksomhet da arbeidere ble synligere i samfunnslivet.

Ved årsskiftet til 1968 økte innvandringen med 2000 nye arbeidere totalt. Selv om det befant seg flere innvandrere i landet dette året, så det likevel ikke ut til at dette antallet ble oppfattet som merkbart av enten det politiske apparatet, eller i medier. Innvandringen fra Pakistan var ikke registrert i noen grad, dette kan selvfølgelig ha å gjøre med at det kun var registrert 14 i andre halvdel 1967. I arkivene til Dagbladet, VG og Aftenposten for perioden 01.01.1967 til 01.01.1968 med søkeordene *Pakistanere i Norge*, eller kun *pakistaner*, ble det publisert ett innlegg som handlet om en pakistansk turist sitt møte med det europeiske- og norske samfunn. I Aftenposten 22. februar 1967 med tittelen *Hellig ku, mange barn spørsmål til opplysning*, intervjuer en ukjent Aftenposten-journalist turisten Shaukar Raja. Raja studerte til å bli maskiningeniør i Tyskland, men var på ferie i Norge i 67. Her snakker han om fordommene mot pakistanere, og presenterer i innledningen at «indere og pakistanerne produserer barn, ikke noe annet! ... Det er dette inntrykket dere har av oss.»¹⁰⁶ Raja forteller videre om Pakistans raske befolkningsvekst og hvordan de skal håndtere det, om ansvar for

---

¹⁰⁵ Korbøl, S-Statistikk. Boks: S-L0002. *Plussutvalg tabeller*, 4.

¹⁰⁶ Ukjent Forfatter, *Hellig ku mange barn om opplysning*. Aftenposten, 22.02.1967, 11.

slekt i hjemlandet og hvordan han har møtt manuelt virke knyttet opp mot fabrikkarbeid under studiene. Dette later til å være ett av de første artiklene som omhandlet pakistanerens møte med det norske samfunn og holdningene Raja mente nordmenn og andre europeere hadde mot pakistanere.

I samme periode eksisterte det likevel en rekke artikler som omhandlet pakistanere som befant seg i Storbritannia skrevet i norske medier. Artiklene virket å ha et negativt ladet forhold til pakistanere og viste ofte frem problematikken «de asiatiske fremmedarbeiderne» hadde med det britiske samfunnet. I Aftenposten stod det blant annet «Immigrantene som i første rekke er indere og pakistanere er blitt plukket opp av små båter i belgiske og franske havner.»¹⁰⁷ Og i VG stod det «smuglerbanden har tjent titusener av pund på illegal innsmugling av pakistanere.»¹⁰⁸

3.4 Årsaker til migrasjon fra Pakistan til Norge

De første 14 pakistanske arbeiderne ble som nevnt registrert i 1967, men det fantes pakistanere i Norge forut dette året selv om de ikke var registrert av norske myndigheter. De første som innvandret i 1967 var gjerne yrkesmessig og geografisk skilt fra hverandre i Pakistan og det var uvisst om de i Norge hadde kontakt med hverandre. De første var ressurssterke og dro fra Pakistan som regel alene, men hadde gjerne familie og kone i hjemlandet. For å få mulighet til å emigrere, krevdes det økonomisk og sosiale ressurser, noe arbeidserfaring og utdanning.¹⁰⁹ Familie og bekjente hjemme i Pakistan kunne hjelpe til økonomisk og dermed kom flere av arbeiderne til Norge med forpliktelser til landet de dro fra. Selve migrasjonen var i realiteten sjelden et individuelt prosjekt, selv om de var alene. Beslutningen ble ofte tatt ut fra familien og involverte både økonomisk støtte og planlegging for å få til selve utreisen.¹¹⁰ De første arbeiderne har blant annet av Korbøl gjerne blitt kalt for «pionerer», fordi de var oppfattet som uavhengige enkeltpersoner, delvis gjennom små grupper og var med på å etablere nettverket som sendte bud til slekt og venner da de første forble i Norge.¹¹¹ Kontakt med nære slektninger eller felles bekjente førte til små grupperinger som i første periode holdt kontakten innad i hver slektsgruppe eller gjennom

---

¹⁰⁷ Aftenposten, 21.08.1967, 1.

¹⁰⁸ VG, 13.12.67.

¹⁰⁹ Reidar Grønhaug, *Migrasjon, utvikling og minoriteter* (Oslo: Universitetsforlaget, 1980). 11.

¹¹⁰ Alledén, *Det norske samfunn*, 51.

¹¹¹ Korbøl, *Den kritiske fase*, 271.

den éne felles kontaktpersonen.¹¹² De første var gjerne fra middelklassefamilier med noe opparbeidet kapital og hadde planer om å dra tilbake når de hadde nok til en bedre tilværelse i Pakistan.¹¹³ De fleste hadde nok en uklar forestilling over hvor lenge de ønsket å være i Norge, men flere pakistanere blant annet i intervjuene med Korbøl på begynnelsen av 70-tallet, planla å jobbe i 2-4 år før de skulle dra tilbake.¹¹⁴

Så hvorfor dro så mange pakistanere til Europa for å finne et bedre liv? I boken *Hva er innvandring*, skriver Grete Brochmann om den såkalte «push-pull»-teorien som forklarer hvorfor folk migrerer. Utstøtningsmekanismer i sender-land blir sammenlignet med tiltrekningsmekanismer i mottakerland, «fortolket og effektivert av det rasjonelle mennesket, som kalkulerer ut fra antakelser om tap og vinning.»¹¹⁵ Mahmona Khan peker i *Tilbakeblikk* på en ustabil politisk utvikling i Pakistan som eksempel på økt utvandring fra landet. Rivalisering og våpenkappløpet med India førte til en skjev utvikling i den pakistanske økonomien.¹¹⁶

I 1967 var over 68% av Pakistans befolkning sysselsatt i primærnæringene, som i hovedsak var jordbruk.¹¹⁷ Sammenlignet med Pakistan var kun 18 prosent av Norges befolkning sysselsatt i samme næring i denne perioden. En stor andel av de som hadde allmennutdannelse i Pakistan ble ikke sysselsatt. Den pakistanske økonomien var skjevfordelt etter delingen fra britisk India i 1947 og på grunn av politisk uenighet og det som så ut til å være en ulik praksis ved de ulike administrasjonsapparatene, ble ikke flere av de planlagte økonomiske reformene vellykkede. Pakistans sentrale regjering var på 70-tallet plassert i Rawalpindi-Islamabad som var i den nordvestlige delen av Vest-Pakistan. Ayub Khan flyttet hovedstaden Karachi til denne regionen i 1962.¹¹⁸ I tillegg til en sentralregjering som hadde ansvar for utenrikspolitikk, handel, tollvesen og annen økonomisk planlegging, var det i hver provins en egen «regjering» som hadde sitt eget administrasjonsapparat. Disse såkalte regjeringene var inndelt i de ulike distriktene som igjen var delt inn i provinser. Den ene halvdel med sentraladministrasjonen lå i den vestlige delen av Pakistan, mens den østlige

---

¹¹² Ibid., 271.

¹¹³ Alledén, *Det norske samfunn*, 50-51.

¹¹⁴ Korbøl, F-Forskning. Boks: F-L0001, 14.

¹¹⁵ Grete Brochmann, *Hva er innvandring* (Oslo: Universitetsforlaget, 2006). 22.

¹¹⁶ Khan, *Tilbakeblikk*, 37.

¹¹⁷ Korbøl, *Den kritiske fase*, 59.

¹¹⁸ Elkjær, *Pakistan*, 54.

delen der de største inntektene fra jordbruket befant seg, ligger i det som er dagens Bangladesh.¹¹⁹

Pakistan hadde siden opprettelsen i 1947 flere jordreformer og tre økonomiske femårsplaner som strakk seg fra perioden 1949-1969. I 1951 ble det i Øst-Pakistan innført en lov om at staten skulle ta over eiendomsretten til jord som tidligere var eid av bønder. Begrunnelsen for overtakelsen var å unngå at bønder fikk mindre enheter som ble uøkonomiske,¹²⁰ samtidig forhindre at jorden var eid av en liten klasse av selveiende bønder. Som Elkjær skriver i *Pakistan*, førte jordreformen til at bønder som før selvstendigheten i 47 hadde større andeler jord, fikk deres økonomiske og politiske makt redusert.¹²¹ I Vest-Pakistan var de fleste jordeierne etter løsrivelsen fra britisk India, muslimer som forble i området. Disse jordeierne var støttet av Muslim League og var i kontakt med ledende politikere i landet. Som en del av den politiske makten, kunne derfor mange av bøndene forhindre en lignende reform som i Øst-Pakistan. Flere jordeiere bodde i byene og leide ut jord til jordløse bønder i landsbyene. I 1960 forsøkte sentraladministrasjonen å gjennomføre en lignende jordreform i Vest-Pakistan, men jordeiere kunne gi deler av sin jord til såkalte arvinger, som førte til at jordeiendommer i hovedsak bare ble forflyttet innad i storfamiliene.¹²²

Med kuppet til Ayub Khan i 1958, kom en periode med stabilitet og økonomisk utvikling som ble betegnet som det «gylne tiåret».¹²³ Men på midten av 60-tallet ble forholdet til India forverret på grunn av den pressede situasjonen ved grensene til Kashmir. I 1965 gikk to pakistanske invasjonsstyrker over grensen i det som var invasjonen av Kashmir.¹²⁴ De pakistanske styrkene led alvorlige tap og var nødt til å inngå våpenhvile. Krigen var for Pakistan økonomisk kostbar og utenrikspolitisk problematisk, «da Kina ikke hjalp Pakistan i krigen som den politiske ledelsen hadde håpet på, og krigen førte til en våpenembargo fra vestmaktene, som var viktigste våpenleverandører».¹²⁵ Pakistan brukte gjennom 60-tallet store økonomiske ressurser i deres konflikter med India. Som nevnt hadde Pakistan en militarisert økonomi, som førte til at flere av reformene som skulle bidra til økt antall arbeidsplasser for en befolkning som var i rask vekst, ikke var realiserbare. Samtidig brukte

---

¹¹⁹ Elkjær, *Pakistan*, 54-55.

¹²⁰ Ibid., 66.

¹²¹ Ibid., 67.

¹²² Ibid., 68.

¹²³ Ruud mfl, *Indias historie – med Pakistan og Bangladesh*, 349.

¹²⁴ Ibid., 352.

¹²⁵ Ibid., 353.

også sentralmaktene ressurser for å holde de to geografisk adskilte regionene Vest- og Øst-Pakistan politisk sammen.

På grunn av politisk ustabilitet og mangel på muligheter til å skaffe seg jobb i hjemlandet, så mange seg nødt til å dra ut av landet for å finne arbeid andre steder. Innvandringen til de nordlige delene av Europa kom som et resultat av innstramningene særlig i Storbritannia og etter hvert USA. De som hadde økonomiske ressurser til å dra i første omgang var de som hadde hus å pantsette, jordeiendommer eller enkeltindivider de kunne låne penger av. Viktige nøkkelpersoner kunne også hjelpe med papirer, bestilling av billetter og hadde informasjon om stedene som var mest lukrative å dra til.

Den enkleste push-faktoren var de manglende jobbmulighetene, mens en av de viktigste pull-faktorene som førte til den større innvandringen fra de samme regionene i Pakistan var de såkalte «migrasjonsbroene» som ble etablert mellom Pakistan og destinasjonslandet. For de som migrerte i fase to ble disse nettverkene viktige for å få mulighet til å utvandre, særlig da gruppene med mindre ressurser kunne kontakte familiemedlemmer eller slektninger i Norge som deretter sendte penger tilbake til Pakistan.

«Mange familier ble oppfordret av en mann i lokalmiljøet til å sende arbeidsføre menn til Europa for at de skulle tjene penger og opparbeide seg kunnskap, slik at de kunne ta med seg dette tilbake og på denne måten bidra til utviklingen i Pakistan.»¹²⁶ Flere reiste til Norge på grunn av én viktig utsendingsperson, som ofte ifølge Noman Mubashir ble omtalt som en «svært kunnskapsrik mann»¹²⁷ i lokalmiljøet. I et intervju ved Norsk Folkemuseum fra 2003, ble en pakistaner som kom til Norge fra Alampur Gondlan spurt om hvorfor han emigrerte til Norge. Svaret var «på grunn av Neik Alam blant annet. Han sendte folk til England. Da England stoppet innvandringen, startet han å sende til Danmark og Norge. Alam flyttet til Kharian og jeg dro da til Kharian for å snakke med ham.»¹²⁸ Neik Alam¹²⁹ også henvist til som Neik Aalam¹³⁰ og Neckalam¹³¹ ble født 1901/1902 i Kharian i en søskenflokk av syv personer. Han var fra en fattig familie, men fikk økonomisk støtte til å utdanne seg og fikk en Master of Science.¹³² Da han reiste tilbake til Kharian etter utdannelsen møtte han mennesker som var analfabeter og en befolkning med reduserte jordområder etter reformen i 1960, der

---

¹²⁶ Kristin Margrethe Gaukstad (Redaktør), «Pakistanerne oppdager Norge,» *Byminner* 2017. 28.

¹²⁷ Mubashir, *Mitt liv som Ola Noman*, 7.

¹²⁸ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?* NF_ARK-1001-42_F:Mappe 02, NFAV.002-005.

¹²⁹ Gaukstad, *Pakistanere oppdager Norge*, 28.

¹³⁰ Khan, *Tilbakeblikk*, 30-31.

¹³¹ Mubashir, *Mitt liv som Ola Noman*, 7.

¹³² Gaukstad, *Pakistanere oppdager Norge*, 29.

de fattigste i landsbyen var arbeidsløse.¹³³ Alam opprettet et agentkontor i Alam Pur Gondal og for 2000 rupies ordnet han med papirer, visum og billetter til land i Europa,¹³⁴ men selv dro han aldri til kontinentet.

Arbeidsinnvandrerne fra Pakistan ble ofte satt til lavstatusjobber, som nordmenn selv ikke var interessert i å ha. Dette var fordi utdanningsnivået i Norge hadde økt betraktelig i etterkrigstiden og ufaglærte jobber ble dermed mindre attraktive.¹³⁵ I Norge har migrasjonen fra Pakistan vært sentrert rundt få steder. Majoriteten av pakistanerne kom fra Punjab-provinsen særlig Kharian og omegn i Gujrat-distriktet. Da de første dro fra Pakistan, ble det som sagt opprettet migrasjonsbroer som sendte informasjon tilbake til hjemlandet. Som Haagensen, Kvisler og Birkeland skriver i *innvandrere- gjester eller bofaste* var det allerede noen der som kunne hjelpe i etableringsfasen «og miljøet har kanskje allerede gode kontakter med arbeidslivet. Helt grunnleggende handler det om informasjon om steder, ruter og muligheter.»¹³⁶ Økt innvandring fra de samme områdene har vært påvirket av de som først emigrerte til Norge. De sendte gjerne brev til resterende familiemedlemmer og venner med ønske om at de skulle komme etter.

Den tidligste forskningen på pakistanerne i Norge, viste at de første i landet, ofte kom uten utdanning og at de hadde mindre muligheter i det norske arbeidsmarkedet. Dette blir blant annet presentert i Haagensen, Kvisler og Birkelands, «unge innvandrere, spesielt fra ikke-vestlige land, står ofte svakt i skolegang og på arbeidsmarkedet. Ledigheten blant disse har til tider vært 2-3 ganger det normale for ungdomsgruppen.»¹³⁷ Fremmedarbeiderne ble også ansett som en relativt homogen gruppe og var fra norsk side oppfattet kun egnet til de minst attraktive jobbene med lave lønninger og belastede arbeidsforhold.¹³⁸ Det såkalte bilde om at pakistanerne kom til Norge uten arbeidserfaring og utdanning kan ha to forklaringer. For det første skrev Brochmann og Kjeldstadli i «Fremmedarbeiderproblemet», *Innvandringen til Norge 900-2010*, at majoriteten av pakistanerne ble ansatt som ufaglært arbeidskraft i industrien eller i servicesektoren, særlig på hoteller og i restauranter.¹³⁹ Det andre var at i årene etter ankomst ble begreper som «fremmedarbeider» etablert, som

---

¹³³ Elkjær, *Pakistan*, 68.

¹³⁴ Gaukstad, *Pakistanere oppdager Norge*, 28.

¹³⁵ Khan, *Tilbakeblikk*, 41.

¹³⁶ Haagensen, Kvisler og Birkeland, *Innvandrere- gjester eller bofaste?*, 23.

¹³⁷ *Ibid.*, 27.

¹³⁸ Brochmann og Kjeldstadli, *Innvandringen til Norge 900-2010*, 220.

¹³⁹ *Ibid.*, 219.

henviste til at arbeiderne reiste fra mindre utviklede land og kulturelt fremmedartet enn innvandrerne som var fra naboland eller andre såkalte «rike land i Vesten.»¹⁴⁰

Oppfatningen om at pakistanerne kom til Norge uten utdanning, var ifølge Korbøl ikke i samsvar med hennes forskningsmateriale fra begynnelsen av 1970-tallet. For det første så det ut til at pakistanerne som kom i første periode generelt sett lå på et relativt høyt nivå fra hjemlandet når det gjaldt økonomisk evne og utdanning.¹⁴¹ De fleste pakistanerne som ble registrert i 1967-1968 hadde fra 8-11 års allmennutdanning.¹⁴² Én pakistaner var registrert med 12+ års utdanning – beregnes med utdanning på universitetsnivå, men det I 1968 var registrert åtte personer med lignende antall års utdanning.¹⁴³ Flere pakistanere ble også oppfattet som analfabeter. Begrunnelsen for dette kunne være manglende engelskkunnskaper som satt hinder for registreringsprosessen ved Statens Utlendingskontor og flere fikk dermed ikke registrert følgende bakgrunn fra hjemlandet. Pakistanere med lavere utdanning så ut til å øke de senere årene i løpet av fase to, da informasjonen om muligheter i Norge spredte seg til det lavere økonomiske sjiktet i hjemlandet.

3.5 Fremmedarbeideren

I løpet av 70-tallet ble det vanlig å bruke begrepet *fremmedarbeider* i Norge. De var fremmede og de var arbeidere som oppholdt seg midlertidig i landet. Sørensen 1971 formulerer begrepet på følgende måte: «I begrepet *fremmedarbeider* ligger to tilskrivende kjennetegn 1) ett i relasjon til den norske kulturen og det norske miljøet og 2) ett i forhold til sosialt lag og plassering i arbeidsdelingen i det norske samfunnet». Av det norske samfunnet var de utenlandske arbeiderne oppfattet som midlertidige og det var ikke i første periode forventet at de kom for å bli. Det var forventet at arbeiderne skulle jobbe noen år, for deretter å dra tilbake til sine hjemland etter at de hadde opparbeidet seg nok kapital. Ifølge Korbøl i PaxLeksikon fra 1979 var definisjonen av fremmedarbeider definert ut fra ulike forhold som for eksempel rase, nasjonalitet, religion, språklig og kulturell bakgrunn eller kombinasjoner av disse forhold.¹⁴⁴ Fra de første pakistanerne ble registrert i 1967, ble det vanlig å betegne pakistanerne som fremmedarbeidere. Selv om pakistanerne arbeidet med dette tilsagnet, var

---

¹⁴⁰ Ibid., 219.

¹⁴¹ Korbøl, *Den kritiske fase*, 63.

¹⁴² Korbøl, S-Statistikk. Boks S-L0002, *Utdanning*.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Hans Fredrik Dahl og Jon Elster mfl., *PaxLeksikon - Bind 2: C-G*, (Oslo: Pax Forlag, 1979). 445.

det flere som ikke så seg selv som «arbeider». De forstod at de var en del av fagbevegelsen fordi det var slik i Norge, men ett fåtall så seg som arbeider sett fra deres egen familiære bakgrunn. Dette gikk sammen med deres oppfatning fra det pakistanske kastesystemet i hjemlandet.

En pakistaner som til Norge i begynnelsen av fase én fra Punjab i Pakistan, beskrev kastesystemet på følgende måte: «Ja det finnes kaster i Pakistan, men innebærer ikke like stor forskjell som i India.»¹⁴⁵ Forskjellen fra det indiske kastesystemet med de hierarkiske hovedkategoriene, var at det pakistanske kastesystemet i større grad var knyttet opp til yrker. Det var ofte slik at kastene eller rollene gikk i arv. Den som var barberer «ga» dette yrket videre til sine barn, barberen tilhørte derfor en spesifikk yrkeskaste.¹⁴⁶ Kastesystemet var likevel ikke likt mellom alle. I intervjuene utarbeidet ved Norsk Folkemuseum, så det til å være en enighet blant pakistanere om at kastesystemet ble tolket og praktisert ulikt i henhold til hvor i Pakistan familien var fra, enten de tilhørte landsbygden eller var fra byen. Blant annet var det på landsbygden lettere å finne frem til hvilken kaste hver enkelt hørte til gjennom familiens historiske etternavn, som viste hvilket yrke den familien tilhørte. «Ja, aller først på landsbygden. Da vet alle hvilken kaste det er. Her kan man gå til offentlige kontorer.»¹⁴⁷ Fra samme intervju med en arbeider fra Punjab til Norge i 1974, var at kastesystemet ikke betød mye i det første møte med Norge. I Norge var det et annet system. «I Pakistan trengte man inntekten fra jordbruksfamiliene og man trengte å respektere og holde i familiene. I Norge var det jobb for alle, alle jobbet. Her var det inntekt, så det var ikke nødvendig å holde ved dette systemet som i hjemlandet; man jobbet på en annen måte.»¹⁴⁸

I Norge kunne til og med en Kammi få penger, ble det sagt. I Pakistan betyr arbeider *Kammi*, et begrep som henviser til ett av de laveste kastene i Pakistan. For mange var dette en kaste som var under deres egen sett i lys av familiebakgrunn eller økonomisk status i fra hjemlandet. Kammi var et begrep få pakistanere i Norge assosierte seg selv med.¹⁴⁹ De som eventuelt flyttet til Norge som kammi, «flyttet fra» denne kasten fordi nordmenn ikke var kjent med kastesystemet. Kasten ville likevel ikke forsvinne, dette ville de forbli i hjemlandet hvis de reiste tilbake. For å slippe unna kastesystemet måtte hver enkelt flytte til byene eller

---

¹⁴⁵ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*. NF_ARK-1001-42_F:Mappe 02, NFAV.002-003.

¹⁴⁶ Ibid., NFAV.002-010.

¹⁴⁷ Ibid., NFAV.002-008.

¹⁴⁸ Ibid., NFAV.002-008.

¹⁴⁹ Boe, *Bokhandleren på Grønland*, 125.

til et annet land.¹⁵⁰ Da pakistanerne flyttet til Norge, møtte de et land som ikke hadde dette systemet, så de såkalte «kastnavnene» var ikke lenger gjeldene.

Situasjonen rundt fremmedarbeiderne var ikke i Norge vesentlig annerledes enn de andre vest-europeiske landene, mekanismene bak 'fremmedarbeidersystemet' var stort sett det samme.¹⁵¹ Men i motsetning til de fleste andre vesteuropeiske landene, hadde ikke Norge drevet en aktiv rekrutterende politikk ovenfor de utenlandske arbeidstakerne. Fremmedarbeidersystemet har i Norge derfor i stor grad blitt forstått som et uttrykk for individuelle utlendingers ønske og behov om å arbeide her, noe som en såkalt liberal innvandringspolitikk i lang tid gjorde mulig å imøtekomme.»¹⁵² Som tidligere nevnt hadde fremmedarbeiderne også blitt brukt i handelsflåten i Norge, men disse hadde ikke vært registrert i den offentlige statistikken og dermed ikke beregnet som arbeidere innad i landet, men kun i handelsflåten. Dette medførte at det ikke ble utarbeidet begrepsmessige forklaringer på arbeidsfenomenet i denne sektoren.

I løpet av 70-tallet var ikke lenger fremmedarbeider et dekkende begrep for den nye befolkningen, da det norske samfunnet ble innforstått med at arbeiderne ikke dro tilbake. Vi ser dermed at begrepsbruken fortsatte å følge arbeiderne. Da det ble forstått av det norske samfunnet at arbeiderne ikke dro tilbake, ble arbeiderne fra Asia og Afrika etter hvert også kalt for fremmedkulturelle.¹⁵³ Begrepet 'fremmedarbeider' var ikke lenger beskrivende for de pakistanske arbeidernes rolle i det norske samfunnet. Fremmedarbeider ga en uheldig kobling mellom hudfarge og klassetilhørighet som Carling skrev i 1999.¹⁵⁴ Det eksisterte stadig en begrepsmessig distansering fra det norske samfunnet ovenfor arbeideren. Samtidig fantes det ikke på begynnelsen av 70-tallet et sett med begreper som forklarte den nye situasjonen i Norge med de utenlandske arbeiderne. Ordet fremmedarbeider ble oversatt fra det engelske ordet for *foreign worker* og henvisningen som fremmedkulturell var for å vise til at arbeiderne originalt var fra et annet land enn Norge og gjerne fra land utenfor Europa. Begrepsbruken var dermed ikke nødvendigvis knyttet opp mot rasisme eller bevisst diskriminering, men viste heller til manglende erfaringer med slike arbeidere som innvandret fra slutten av 60-tallet til Norge og det ble forsøkt å etablere begreper som forklarte situasjonen i forholdet til det norske samfunnet.

---

¹⁵⁰ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*. NF_ARK-1001-42_F:Mappe 02, NFAV.002-008.

¹⁵¹ Dahl mfl, *PaxLeksikon: Bind 2 C-G*, 446.

¹⁵² Ibid., 446.

¹⁵³ Nasir Assad, «Et hjem for oss,» *Samtiden* 3/15 2015. 27.

¹⁵⁴ Carling, *Arbeidsinnvandring og familiegjennomføring 1967-1980*, 23.

3.6 Det pakistanske slektskapssystemet

Det familiære systemet som omhandler slektskap i det pakistanske samfunnet, har flere kategorier og er sammenlignet med den norske definisjonen av familieliv svært differensiert. Slegt er ikke bare en del av den ordinære familien som i Norge, eller den såkalte kjernefamilien, men kan i Pakistan også omhandle nære venner som en del av familien i form av et «biraderi»-system; en sosial struktur av etniske grupper.¹⁵⁵ I Norge betegnes familie ofte ut fra kjernefamilien, mens kjernen kan i det pakistanske slektskapet bestå av fjernere slektninger også. Slektskapet beregnes ut fra fars-linjen og de mannlige slektninger kalles for *biraderi*. Hvilken biraderi du er født inn i bestemmer din religions- og kastetilhørighet og dermed i de tradisjonelle familiene hvem du kan gifte deg med.¹⁵⁶ Kastesystemet er offisielt avvirket i Pakistan, men er til den dag i dag en del av flere pakistaneres forståelse av identitet, samhandling med hverandre og mellom familier. På denne måten fungerer biraderi som en del av ulike sosiale sammenhenger og det forventes blant annet at familiemedlemmer hjelper til ved begravelser, religiøse helligdager og eventuelt med å hjelpe til med samfunnsmessige problemer som arbeid, eller økonomisk støtte.

Forskjeller i forståelse av 'familie' var for mange pakistanere vanskelig å beskrive i det første møtet med det norske samfunnet. Etter pakistansk mønster er begrepet 'familie' ganske omfattende. I familien er den nærmeste familien kone og barn, egne foreldre, søsken, konas foreldre, deres søsken og de andre familiene eventuelt søsknene er gift med. Alle disse blir en del av en større enhetlig familie. Familiemedlemmene har ulik betegnelse, enten på morssiden eller farssiden. Selv om det er fetter eller kusine, kan familiemedlemmer tiltales med bror eller søster hvis de er eldre, eller med navn hvis de er yngre. De som er yngre en deg sier enten onkel eller bror. Alder bestemmer derfor hvordan du tiltaler et familiemedlem. Selv om de ikke er familiemedlemmer kan de også etter tradisjonelt mønster også tiltales som bror eller søster, men hvis de er yngre tiltaltes de ved navn, dette for å respektere vedkommende.¹⁵⁷ Når en blir gift, vil det i forholdet være mannens familie som vil stå nærmest etter giftemålet. «Familien har ansvar for slekten. Det å hjelpe familien går utover i «infinity». Det er ikke spesifisert hvor langt ut i familien vedkommende hjelper.¹⁵⁸ Familien

---

¹⁵⁵ Inger-Lise Lien, *Ordet som stempler djevlene - Holdninger blant pakistanere og nordmenn* (Oslo: Aventura Forlag, 1997). 94.

¹⁵⁶ Boe, *Bokhandleren på Grønland*, 30.

¹⁵⁷ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*. NF_ARK-1001-42_F:Mappe 02, NFAV.002-008.

¹⁵⁸ Ibid., NFAV.002-008.

er sammenknyttet slik at også ærekrenkelse kan påvirke hele familien. Hvis en i familien gjør noe galt, særlig en nærmest kjernen som barn eller søsken, kan dette føre til skam i hele slektskapet.

Familieverdier er et av de viktigste verdiene i det pakistanske slektskapet. I møte med det norske samfunnet var det ikke bare det familiære som var annerledes, men som det ble beskrevet av en fra Thutha Rai Bahadar i Gujrat, «grunnet ulikt vær og selve kulturen.»¹⁵⁹ For ham handlet det om møtene mellom pakistanerne og nordmenn. I Pakistan kunne han blant annet besøke eller spise hos naboer hvis mor ikke lagde god mat den ene dagen. Familien var ikke bare en del av kjernefamilien, men strakte seg over åtte hus der hans bestefar og brødre bodde. Innenfor familielivet var ikke mange pakistanere kjent med såkalt «uteliv» som det eksisterer i Norge, eller konseptet med å spise ute på restaurant. «Det å spise ute var for de med dårlige hjem.»¹⁶⁰ Å ta med gjestene på restaurant i stedet for å spise hjemme var derfor ofte betegnet som skammelig. En annen opplevelse av nordmenn var at pakistanere ofte oppfattet nordmenn som svært opptatte. Denne såkalte «opptattheten» ble ofte bemerket i arbeidslivet. En som kom fra Dinga i Punjab sa at «i hjemlandet våkner folk tidlig, så sitter de kanskje sammen i to-tre timer i sola før de starter å jobbe.»¹⁶¹

3.7 Møte med det norske samfunnet i fase én

De første pakistanerne som migrerte til Norge var i all hovedsak unge menn som reiste alene. I norske øyne ble de ansett som selvstendige individer på jakt etter arbeid. Det som i første omgang ikke var klart for det norske samfunnet, var at de som befant seg i Norge fra 1967, ofte var gift og hadde forpliktelser til hjemlandet. I Norge hadde også mennene dette ovenfor hverandre over tid, noe som enten var gjennom biologisk slektskap, eller tilhørighet til samme klan eller kaste.¹⁶² Da de første pakistanerne kom til Norge, fantes det ikke en utviklet innvandringspolitikk som tok i mot pakistanerne, organisasjoner de kunne henvende seg til, hjelp til utfylling av arbeidssøknader eller anskaffelse av bolig. Dermed var det i den første perioden for mange vanskelig å finne fram i samfunnet. Da vedkommende ikke snakket norsk, var det vanskelig å få et arbeid som pakistaneren var kvalifisert for å kunne trives med. Hver enkelt ble derfor 'tvunget' til å søke arbeid som ikke var til den kvalifikasjonen hver

---

¹⁵⁹ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*. NF_ARK-1001-42_F:Mappe 03, NFAV.002-030.

¹⁶⁰ Ibid., NFAV.002-051.

¹⁶¹ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*. NF_ARK-1001-42_F:Mappe 02, NFAV.002-010.

¹⁶² Korbøl, *Den kritiske fase*, 23.

enkelt eventuelt hadde fra hjemlandet. De fleste pakistanerne som kom i den første fasen fikk fabrikkarbeid, som gjorde det umulig å følge språkkurs i den grad det eksisterte på slutten av 60-tallet.¹⁶³

Sammenlignet med andre europeiske land, eksisterte det ingen egne handelsavtaler mellom Pakistan og Norge. Slike avtaler ble inngått med Tyrkia og Tyskland på 1960- og 1970-tallet, men norske myndigheter tok aldri initiativ til å ta inn arbeidere fra andre land og til tross for at Pakistan var positive til at menn emigrerte, tok heller ikke pakistanske myndigheter initiativ til å opprette en slik avtale ifølge Kristin Kolbeinstveit Wist i hovedoppgaven *Pakistanere og indere i Norge- på vei oppover?*¹⁶⁴ Det som var gjeldende for pakistanerne som befant seg i Norge i den første fasen, var at de var nødt til å anskaffe jobb på egenhånd. Pakistaneren Khalis Khan blir presentert i Noman Mubashir sin bok *Mitt liv som Ola Noman*. Da Khan kom til Norge i 1968 tok han ved ankomst til Fornebu, kontakt med politiet. «Jeg ble svært godt mottatt, og fikk arbeidstillatelse på flekken. Jobb fikk jeg også med en gang».¹⁶⁵

Den norske innvandringspolitikken var i den første fasen åpen for innvandrere, slik hadde det vært siden 1950-tallet. Det var ikke vanskelig å få arbeidstillatelse og som nevnt ble disse ofte innvilget hvis det ikke lå andre grunner hos politiet som satt hinder for det. I 1952 kom det et forslag til endring av fremmedloven der Justisdepartementet påpekte at begrunnelsen for praktisering av fremmedloven, kom i en periode på 20-tallet da arbeidsmarkedet så vesentlig annerledes ut enn det gjorde på 50-tallet. Løsningen var derfor å åpne grensene for å gi tilgang til utenlandsk arbeidskraft.¹⁶⁶ Av yrkesaktive, fremmede statsborgere i Norge høsten 1967 var det 13.500 fremmedarbeidere i landet. Av disse var 10.000 menn og 3.500 kvinner. Denne statistikken bygget på oppgaver fra politiets fremmedregister og statistikken viste at over 85% av arbeiderne var i alderen 20-49 år.¹⁶⁷ Som alle tre forfatterne skriver i *Globaliseringens tid 1940-2000*, la kommunalminister Helge Seip den første stortingsmeldingen som omhandlet Norges arbeidsmarkedspolitik, som i all hovedsak så på den utenlandske arbeidskraften som et positivt tilskudd til det norske arbeidsmarkedet. I praksis ønsket denne stortingsmeldingen å holde ved den frie innvandringen der;

---

¹⁶³ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0001, *Rapport fra fase 1*, 11.

¹⁶⁴ Wist, *Pakistanere og indere i Norge- på vei oppover?*, 43.

¹⁶⁵ Mubashir, *Mitt liv som Ola Noman*, 7.

¹⁶⁶ Brochmann, Tjelmeland og Kjeldstadli, *I Globaliseringens tid 1940-2000*, 78.

¹⁶⁷ Korbøl, Serie S-Statistikk. Boks: S-L0002, *Særtrykk fra statistisk ukehefte ... yrkesaktive fremmede statsborgere i Norge høsten 1967*.

Regjeringen er av den oppfatning at den innvandringspolitikk som Norge har fulgt i de siste år har vært riktig og bør fastholdes. Ut fra det grunnsyn at internasjonalt samarbeid og internasjonal kontakt og utveksling bør møte minst mulig restriksjoner og hindringer og at den individuelle arbeidstaker og arbeidsgiver bør ha størst mulig frihet til å inngå arbeidsavtaler, mener regjeringen så lenge at utlendingen som har sikret seg arbeid her i landet, som hovedregelen ikke bør nektes arbeidstillatelse.¹⁶⁸

I diskusjonen som fulgte etter statsmeldingen fra 1969, var ikke selve 'arbeidsinnvandringen' nevnt. Begrunnelsen for dette kan ha vært at de utenlandske arbeidstakerne fortsatt ble ansett som lav og derav ikke en stor sak å diskutere. Holdningen for å vedlikeholde de åpne grensene var gjeldene fra 1967 helt frem til 1970 - i sistnevnte år gikk innvandringspolitikken fra en liberal holdning til den første komiteen som skulle diskutere innstramningen. Dette ga også utslag på pakistanernes første møte med det norske samfunnet, der oppfattelsen var ett Norge som hadde åpne grenser, det var ikke vanskelig å få arbeidstillatelse og at både boligmarkedet og anskaffelse av arbeid var lettere enn det var gjennom fase to etter 1971. Samtidig fantes det et skille mellom oppfattelsen av det politiske apparatet og møtet med den norske befolkningen.

I den første fasen var det ikke bare arbeidsliv som preget pakistanerne, det var også hverdagsliv som blant annet omhandlet matlaging og sosialisering utenfor arbeidet. Når deres ektefeller og barn ikke befant seg i landet, var de nødt til å arbeide, lage mat, gjøre innkjøp, vaske og annet husarbeid som tidligere var forbeholdt kvinnen i hjemlandet. «Jeg lærte å stryke klær i mitt første arbeid ... det lærte jeg til og med til kona og», sa Malik Mohammad Waris i dokumentarserien *Migrapolis* fra NRK i 2013.¹⁶⁹ Dagliglivet i Pakistan og Norge var annerledes. Liv Hilde Boe og Kristin Gaukstad skrev i *min stemme – vår historie* som var skrevet etter dokumentasjonsprosjektet *norsk i går, i dag, i morgen?*, at det var uvant for de fleste å erfare hvor ulik menns og kvinners stilling i samfunnet var. I landsbyene og de mindre byene var gaten ofte mennenes verden, mens hjemmet var kvinnenenes. «Folk har tid til samvær, til å snakke sammen, klokka er ikke så viktig».¹⁷⁰

Sommeren 2001 åpnet to pakistanske utstillinger ved Norsk Folkemuseum. Disse utstillingene omhandlet det norske i endring og museets svar på denne kulturelle og sosiale forandringen i samfunnet, ved å vise pakistanernes møte med Norge og deres tilpasning.

---

¹⁶⁸ Brochmann, Tjelmeland og Kjeldstadli, *I globaliseringens tid 1940-2000*, 81.

¹⁶⁹ NRK, *Migrapolis – de kom for å jobbe*, 11:16 min.

¹⁷⁰ Liv Hilde Boe, Therese Sandrup, og Kristin Gaukstad, *Min stemme - vår historie: dokumentasjon av det flerkulturelle Norge* (OSLO: ABM-Utvikling, 2005). 13.

Museet var interessert å ta tak i hverdagslivet for de første pakistanerne som innvandret til landet og Elisabeth Stavem skrev i 2005 en hovedoppgave om prosjektet. Da museet skulle henvende seg til det såkalte «hverdagslivet» ble ofte kvinnene i det pakistanske miljøet trukket frem, det det var naturlig «å fortelle den gjennom mat og måltider, eller klær ... jeg forstod det slik at museet knyttet hverdagsliv til kvinner og mat, innkjøp, hus og barn. Det kan se ut som om de tenker i kategorier der menn har arbeidsliv og kvinner har hverdagsliv».¹⁷¹ Det Stavem trekker frem er spørsmålet hvorvidt vi kan skille arbeids- og hverdagsliv mellom mann og kvinne, da de første pakistanerne som emigrerte til Norge *kun* var menn? Det såkalte «hverdagslige» var noe som påvirket de første pakistanske mannlige arbeiderne. Begrunnelsen for dette var at de både fikk rollen som arbeidere, men også den kvinnelige rollen som måtte ordne med arbeidet i hjemmet i tillegg til innkjøp av varer og annet husarbeid som ellers var kvinnens arbeid i hjemlandet. Den utvidede familien var en viktig faktor for den sosiale strukturen, også i Norge. Dette definerte den individuelle identitet innad i det kollektive. Lojalitet til familien gikk foran andre relasjoner, som også kunne prioriteres i forretninger. På denne måten ble *nepotisme* betraktet som noe positivt, siden det garanterte for at den som ble ansatt var til å stole på. Da pakistanerne snakket om seg selv i intervjuene fra Norsk Folkemuseum i prosjektet *Norsk i går, i dag, i morgen?*, var det ofte at de omtalte seg i relasjon til andre familiemedlemmer. Det var ikke enkeltindividet som stod i fokus, men den sosiale status innad i familien som en helhet.

Selv om møtet med det politiske apparatet for flere pakistanere var oppfattet som åpen ved grensene, var det første møtet med nordmannen oppfattet som opptatt, eller individualistisk for flere av arbeiderne. Nordmenns handlinger kunne oppfattes som reserverende ovenfor pakistanerne. Dette nevnes blant annet i Karlsen og Dalin *Fremmedarbeidere i Norge* der det første inntrykket var at de var vennlige, men «ganske snart kan deres reserverte holdning oppfattes som likegyldighet».¹⁷² Norge ble av pakistanerne oppfattet som et jeg-samfunn, sammenlignet med deres vi-samfunn der det kollektive styrte livet i stor grad. Denne kollektive mentaliteten kunne ha bidratt til at tilpasningen for flere ble vanskelig i møte med det norske samfunnet. De første som migrerte hadde ikke et nettverk å 'lene' seg på i fase én og det var dermed ikke mulig å få tilsvarende hjelp de ellers ville fått i hjemlandet, i det norske samfunnet.

---

¹⁷¹ Elisabeth Stavem, «"Norge, et land for meg? Pakistanerne oppdager Norge" - en utstilling på Norsk Folkemuseum» (Universitetet i Oslo, Juni 2005). 51.

¹⁷² Karlsen og Dalin, *Fremmedarbeidere i Norge. En debattbok*, 131.

Pakistanere fikk tidlig oppmerksomhet i pressen og fra norsk side «viste (pakistanerne) en del åpne symptomer på konflikt. Dette gjelder slike ting som visibilitet generelt, adferd på gater og restauranter, forhold til kvinner, tilpasning til et lite pluralistisk miljø og generelle ungdommelige behov.»¹⁷³ De fleste pakistanerne var overlatt til å klare seg selv og de konkurrerte på arbeidsmarkedet med klare begrensninger sammenlignet med norske borgere.

Manglende språkkunnskaper var en viktig faktor for tilpasning. De med utdanning opplevde at de ikke fikk tatt denne erfaringen i bruk i Norge og flere pakistanere manglet oversikt over viktige sosiale og juridiske rettigheter de hadde i den første fasen.¹⁷⁴ Pakistanerne reiste fra et samfunn med en annen form for menneskelig samkvem enn i Norge. I Pakistan var ofte handlinger sett i lys av fellesskapet, gjerne i samråd med familie og deler av slektskapet. Ved for eksempel gravferd, middager eller hvis noen i slektskapet trengte penger, hadde fellesskapet ansvar og plikt til å hjelpe. I Pakistan ble du født inn i det kollektive, som regel i en kaste og sosialt sjikt du ikke kunne løsrives fra. Det kollektive tok ansvar for pakistanerens handlinger, særlig innenfor familien – som bekreftet når det ble gjort noe riktig og straffet når en hadde gjort noe galt. For mange var det å se rus på åpen gate tabubelagt, samme med nakenhet og seksuell frigjøring. Pakistan er et land fundert på islamske verdier og slike temaer var ofte ikke diskutert i hjemlandet hos flere av de som kom i fase én. Pakistanerne møtte dermed en annen kultur enn de var vant med, på noen måter et motsatt samfunn. I tillegg var det ett møte med et ukjent språk og mange av de sosiale og kulturelle kodene måtte læres på nytt og forstås i en annen kontekst. Tilpasningsprosessen den pakistanske arbeideren gjennomgikk, var som for andre innflyttere vanskelig. Språkvansker hindret arbeideren å kommunisere med lokale og mulighetene til å uttrykke seg. Arbeideren kunne misforstå deler av det norske samfunnet og samtidig bli misforstått av det øvrige samfunnet. Disse faktorene ble ofte definert som såkalte «kulturforskjeller», der arbeideren hadde en annen kultur som var ulikt i henhold til hvordan majoritetsbefolkningen, eller det såkalte «vi» forstod kulturen. Dette påvirket pakistanernes hverdagsliv og i økt grad også deres arbeidssituasjon.

For noen pakistanere førte det første møtet med Norge til en slags mellom-kultur, der de ikke var norsk, men over tid heller ikke helt pakistansk etter hvert som det ble forandringer i

---

¹⁷³ Khan, *Tilbakeblikk*, 43.

¹⁷⁴ Korbøl, Privatarkiv 1970-1973, *Min forskerhistorie. Arbeidsgruppe for fremmedarbeidere* – notat fra 1/12/70, 6.

deres tilværelse. Dette var riktignok en prosess som var over en lenger periode og som blir tydeligere presentert i de reflekterte intervjuene fra Norsk Folkemuseum. Gjeldende for de som ankom i fase én, var at både arbeid- og boligmarkedet var mer tilgjengelig. Pakistanerne konkurrerte i mindre grad med andre arbeidere og kunne også bytte jobb uten at dette måtte meldes i fra til lokale myndigheter.

Pakistanerne ble ofte pålagt en «felles-kultur» i Norge, men dette var ikke nødvendigvis representativt for hva pakistanerne så seg som selv. Dette kan sees i lys av de tradisjonelle verdiene fra egen by, eller regions-tilhørighet. 70-talls forståelse av «kultur» var betegnet som en tilnærmet helhetlig, likeartet og integrert størrelse og med manglende kunnskaper om nasjonale minoriteter og kulturell variasjon.¹⁷⁵ Nasjonalitet ble ikke problematisert og var i norsk samfunnsforskning nærmere ukjent da kulturell variasjon ikke var kategorisert. Innvandrernes handlemåter fremstod ofte på 70-tallet som 'kultur' i henhold til hvordan de fortonet seg sett ut i fra bestemte majoritetsvinkler. Dette diskuterer Marianne Gullestad i *Blinde slaver av våre fordommer* videre ved at «I disse sammenhengene er ikke 'kultur' først og fremst produkter, men underliggende tolkningsrammer».¹⁷⁶

Hvordan kultur og kulturforskjeller forstås i et samfunn har en sammenheng med hva slags nasjon innvandrerne møter og integreringens vilkår. «Kultur» som begrep er en problematisk referanse, fordi det i mange tilfeller er slik at kulturelle uttrykk kan overfortolkes eller tas i bruk som forklaring for å se på individers motiver.¹⁷⁷ Samtidig må kulturbegrepet diskuteres for å forstå hvilke premisser som er satt opp som gjeldende i et samfunn og hvorfor innvandrere på bakgrunn av møtet med majoritetssamfunnet finner hindringer i landet de har kommet til. Begrepet «kultur» er et altomfattende begrep som ikke har én definisjon, men som likevel kan forstås som kunnskaper og ferdigheter mennesker har tilegnet seg som medlemmer av et samfunn. Erfaringer opparbeidet i det samfunnet gir et grunnlag for forståelse av egne verdier som vi handler på grunnlag av.¹⁷⁸ I Norsk sammenheng har begrepet blitt brukt for å forklare hvem «vi» er og hvordan Norge skal defineres som en felles enhet med sine innbyggere innad.

---

¹⁷⁵ Korbøl, *Verden ellers: Glimt fra innvandringsforskningens barndom 1970-1973*, 178.

¹⁷⁶ Gullestad, *Blinde slaver av våre fordommer*, 62.

¹⁷⁷ Cora Alexa Døving, *Integring: teori og empiri* (Oslo: PAX forlag, 2009). 12.

¹⁷⁸ Thomas Hylland Eriksen, «Norsk identitet og Europa», red. (Europautredningen.no: Utvalget for utredning av Norges avtaler med EU, 2011). 41.

Det påstås blant annet av Pål Repstad med *Minoriteter i Norge*, i boken *Det norske samfunn* at «Norge har vært ansett som et av verdens mest homogene og minst konfliktfylte land.»¹⁷⁹ Samtidig nevner han at det historisk sett har vært ført en hard kontrollpolitikk ovenfor andre minoriteter i Norge blant annet finner, samer, kvener, jøder og sigøynere. I 1967 kom det en økt bevissthet ovenfor de «nye» innvandrerne. I samme periode som da de pakistanske arbeiderne kom til Norge, fantes det allerede en bevisstgjøring rundt samenes identitet og rettigheter.¹⁸⁰ Pakistanerne møtte i den første fasen et norsk samfunn berørt av motsetninger og verdikonflikter, der det ikke var mulig å definere en ensrettet moral eller verdsett som var førende for et helt samfunn.

Norsk historie har på én måte vært preget av en patriotisme, der den norske nasjonen har trekk av mytologi, romantisering av fortiden og ideologisk preget historieskriving.¹⁸¹ Den folkelige kulturtradisjonen som virket særnorsk kom til uttrykk i den nasjonale historien, diktningen, malerkunsten, musikken og språket. Denne bevisstjøringen av «det norske» bekreftet hva slags nasjon Norge var, med rett til full politisk suverenitet. På denne måten har Norge vært opptatt av å trekke frem denne tradisjonalistiske ideologien preget av bondekultur, men på 70-tallet ble den internasjonale påvirkningen tydelig.

Mange pakistanere kunne ha en lokal tilhørighet, eller bestemt en by-tilhørighet mer løsrevet fra det tradisjonelle, eller en landsby-tilhørighet knyttet opp mot tradisjonelle verdier med det pakistanske kastesystemet og bakgrunn fra jordbruk.¹⁸² Familier som bodde i byene kunne også ha tilhørighet til jordbruk eller landsbygdene, men kunne leie ut jord, eller stykke den opp til flere familier i samme slekt etter jordbruksreformene. Som Mahmona Khan skriver i *Tilbakeblikk* var det for mange Pakistanere det å møte Norge en motsats til hva de var vant med fra hjemlandet, både kulturelt, men også forståelsen av det pakistanske fellesskapet og det individuelle samfunnet som Norge var. Da de første kom opplevde de også å møte «de unge norske gutter og jenter i fargesprakende, blomstrede skjorter, bølgende bomullsskjørt, langt går, skjegg og kjeder rundt halsen. Dette var ungdom som gjorde opprør mot overflodssamfunnet og snakket om frigjøring, bevisstjøring, kjærlighet og fred».¹⁸³

Da flere pakistanere migrerte til Norge, ble også spørsmålene vedrørende tilpasning og plassering i samfunnet diskutert. Tilpassingsdyktighet var ikke bare en egenskap hos

---

¹⁷⁹ Alledén, Ramsøy og Vaa (red.), *Det norske samfunn*, 33.

¹⁸⁰ Ibid., 34

¹⁸¹ Eriksen og Sørheim, *Kulturforskjeller i praksis*, 93.

¹⁸² Korbøl, *Den kritiske fase*, 52-62. Noen trekk ved det pakistanske samfunn.

¹⁸³ Khan, *Tilbakeblikk*, 43.

innvandreren, men en sosial relasjon mellom innvandreren og samfunnet omkring som skjedde over tid. Aud Korbøl Korbøl diskuterte at den såkalte tilpasningsprosessen var umulig, fordi den hindret et mål, samtidig som det ble krevd at arbeiderne skulle tilpasse seg det norske samfunnet.¹⁸⁴ Dette ble tydeligere innad i bedriftene da flere pakistanere jobbet sammen med nordmenn. Særlig ble det krevd av bedriftene at innvandreren var nødt til å innordne seg etter den norske arbeidsmåten og de reglene som var satt av bedriften, men det ble ikke gitt den såkalte «oppskriften» på hvordan dette skulle gjøres. Dette har igjen med sammenhengen ved inkonsekvent behandling av arbeiderne, motstridende krav og at det konstant ble vurdert etter innvandrers evne til «assimilasjon», i stedet for hjelp til tilpasning.

Hva menes så med tilpasning? For det norske samfunnet var det seks faktorer som ga signaler på arbeiderens tilpasning. 1. Stabilitet i arbeidssituasjonen, 2. kunne snakke norsk, 3. stabilt boforhold, 4. skulle ikke legge den norske stat til byrde, 5. overholde meldeplikten og 6. skulle ikke gjøre noe kriminelt.¹⁸⁵ Tilpasning var å lære segn ordene, lovene, regler og atferden i samfunnet. Dette ble i fase to knyttet videre opp mot påbud, forbud og tillatelser. «Det er forventningene det norske samfunn har ovenfor pakistaneren og at den såkalte fremmedarbeideren retter seg etter disse forventningene.», skrev Korbøl i rapporten om tilpasning og sosialisering gitt av majoritetssamfunnet på 70-tallet.¹⁸⁶

Mot 1970 var det uenighet i det politiske apparatet i forbindelse med hvordan innvandringsreglene skulle praktiseres. Som nevnt kunne hver enkelt innvandrer – ikke bare pakistanere, foreta hele søknadsprosessen med jobb og arbeidstillatelse mens de befant seg i Norge. Dette var det mulig å gjøre til det ble innsatt restriksjoner i begynnelsen av 1970. Fagbevegelsen engasjerte seg tidlig i diskusjonen, særlig hotell og restaurantarbeiderforbundet.¹⁸⁷ Allerede i 1968 kontaktet hotell- og restaurantarbeiderforbundet LO og ba organisasjonen diskutere situasjonen rundt arbeidsinnvandringen og bruken av utenlandsk arbeidskraft med Norsk Arbeidsgiverforening og eventuelt myndighetene. I disse diskusjonene ble det blant annet foreslått obligatorisk arbeidsformidling og pliktig medlemskap i fagforeninger for arbeidsinnvandrerne. Situasjonen med fagforeningene i Sverige og Danmark hadde inspirert fagbevegelsen i Norge.

---

¹⁸⁴ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002. *Bedriftene*.

¹⁸⁵ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002. *1. Det kreves tilpasning*.

¹⁸⁶ Ibid., «tilpasning»=*sosialisering lærerprosess*. Side 3 i heftet med tittel *1. det kreves tilpasning*.

¹⁸⁷ Khan, *Tilbakeblikk*, 48.

I Norge hadde fagbevegelsen tre hovedtyper for organisering. Det første var at fagbevegelsen forsøkte å presse stat og regjering til å regulere arbeidsmarkedet på en slik måte at lønns- og arbeidsvilkår ikke ble undergravet. Det andre var at bevegelsen forhandlet frem tariffavtaler og på denne måten skulle minske arbeidstakerens sårbarhet mot press på lønnskostnader eller sosiale utgifter. Det tredje var at fagbevegelsen forsøkte å organisere arbeidstakere for å få dem til å kreve bedre lønns- og arbeidsvilkår.¹⁸⁸ Disse tre punktene gjaldt riktignok kun for de norske arbeidstakerne. Selv om de utenlandske arbeidstakerne i teorien hadde like rettigheter ved bedriftene, opplevde ofte arbeideren problemer i møte med det norske arbeidslivet og de norske fagforeningene. Her var språklig problematikk og økt skepsis til foreningene blant pakistanere om at systemet ikke hjalp de utenlandske arbeidstakerne. Den allmenne oppfatningen var at dersom problemer oppstod, kunne disse ordnes innad av nettverket og ikke gjennom det norske systemet.

I Sverige var det helt til 1966 mulig å komme til landet uten å anskaffe seg arbeid og bolig på forhånd, men etter dette året ble reglene strammet inn. I Danmark var det inntil 1969 ingen restriksjoner for at utlendinger kunne søke arbeidstillatelse etter innreise, men fra 1969 til januar 1970 ble flere avvist ved grensene og Danmark satte også restriksjoner ved sine grenser da innvandringen økte. I Norge i overgangen til fase to ble også flere avvist ved grensene, særlig innvandrere med «turist» stemplet i passet.¹⁸⁹ Etter at Danmark strammet sine innvandringsregler i 1969, ønsket LO i Norge å gjøre det samme. LO fryktet lønnspress og uthuling av avtaler og ønsket en diskusjon om hvordan Norge i økt grad kunne drive aktiv import av arbeidskraft for å kontrollere innvandringen. Myndighetene tok opp diskusjonen om gruppeimport, men for pakistanernes del kom aldri denne diskusjonen fordi de ikke migrerte i grupper, men reiste til Norge enkeltvis.

Våren 1970 ble flere innvandrere avslått ved grensen, dette kom i tråd med de økte restriksjonene som ble startet i andre halvdel av 1966 og videre utbedret fra januar 1970 gjennom Owren-komiteen. Med referansepunkt til situasjonen på arbeidsmarkedet og økt interessekonflikt mellom LO og NAF med staten som tredjepart, ble innvandring i denne perioden et sentralt tema i norsk politikk og i forskningen på 70-tallet.¹⁹⁰

Urbanisering og kulturell internasjonalisering har trolig forandret den standardiserte definisjonen av kultur og definisjonen av et kulturelt «vi» i dag. Det er rimelig å anta at

---

¹⁸⁸ Margrethe Daae-Qvale og Frank Meyer, «LO og fagforbundenes arbeid med innvandring og innvandrere 1970-2004», red. (Idunn: Arbeiderbevegelsen, 2013). 148.

¹⁸⁹ Korbøl, *Min forskningshistorie 1970-1973*, privatarkiv. Enkeltdokument: *Innvandringsreglene*.

¹⁹⁰ Korbøl, «Verden ellers» *Glimt fra norsk innvandringsforskningens barndom 1970-1973*, 174.

fjernsyn, underholdningsindustrien og den nyetablerte ungdomskulturen på 70-tallet var med på å forandre deler av lokale skikker og den såkalte «norske væremåten» mot en internasjonal påvirket nasjonalstat. Den hverdagslige forandringen ser vi gjennom opprettelsen av foreninger og utgivelse av aviser i overgangen til fase to. Det var enten forståelse av en mellomkultur, krysskultur, eller forandret identitet som bar større preg over tid. Dette ble enda tydeligere i fase to da også religionsforståelse ble en del av den forandrede identiteten. Særlig det kollektive ble tydeligere da flere pakistanerne emigrerte til Norge i fase to, da pakistanerne kunne bistå hverandre. Arbeiderbevegelsen var et uttrykk for solidaritet som gikk gjennom et kollektiv, noe en ser tydelig gjennom etablering av organisasjoner og foreninger i fase to.¹⁹¹

Så hvordan ble den politiske utviklingen oppfattet av de pakistanske arbeiderne i fase én? Før Owren-komiteen ble opprettet i 1970, var de politiske apparatet preget av en liberal innvandringspolitikk. Her må vi skille mellom den norske innvandringspolitikken og det allmenne møtet pakistanerne hadde med den norske befolkning og med de norske bedriftene. Politikken ble oppfattet som åpen, mens bedriftene og deres krav om tilpasning til norsk væremåte, ofte kunne være vanskelig å imøtekomme. Begrunnelsen for denne vanskeligheten kom av språkproblematikk og generell «klare seg selv» holdning fra bedriftene og fra den øvrige norske befolkning ovenfor pakistanerne. Denne holdningen vil diskuteres videre i kapittel 4, men bakgrunnen for denne holdning kan ha kommet fra at det som nevnt var forventet av det norske samfunnet at arbeiderne skulle reise tilbake til sine hjemland etter en gitt periode. Den norske politikken var lite inngripende i pakistanernes hverdag i fase én, det som påvirket pakistanerne i størst grad var møtene på arbeidsplassen. Dette forandrer seg på begynnelsen av 1970-tallet, da særlig arbeiderne fra Asia og Afrika ble bemerket av det politiske apparatet. Da arbeiderne ikke dro tilbake, var norske myndigheter nødt til å finne en såkalt 'løsning' på hvordan innvandringen i større grad kunne kontrolleres. Dette kom i sammenheng med at innvandringen økte og den gruppen som økte mest var den pakistanske. Fokuset på pakistanerne ble dermed bemerket både av det politiske apparatet og av norske medier. Pakistanerne ble dermed drøftet som egen gruppe i diskusjonen om håndtering av den utenlandske arbeidskraften. Den restriktive holdningen ovenfor pakistanerne i det politiske apparatet vises tydelig i fase to. En rask løsning var å sette restriksjoner på innvilgelse av arbeidssøknader, denne restriksjonen kom i 1970 og er dermed i denne oppgaven diskutert som avslutningen på fase én.

---

¹⁹¹ Se kapittel 4.5 - organisasjonsliv og religion.

3.8 Owren-komiteen 1970-1971

Etter de første restriksjonene i starten av 1970, ble det senhøsten samme år satt opp en komitee som skulle vurdere praktiseringen av innvandringspolitikken. Komiteen ble hetende Owren-komiteen og ble nedsatt 16. oktober 1970. Myndighetene trengte en statistisk oversikt over innvandrerne i Norge. Det eksisterte noe data etter den første perioden, men ikke en helhetlig oversikt over arbeiderne som befant seg i landet. Komiteen skulle kartlegge totalt antall arbeidere på arbeidsmarkedet og deres boligsituasjon. Myndighetene trengte en slik katalogisering for å planlegge hvordan innvandringspolitikken skulle arbeides med fremover ved hjelp av denne statistikken. En slik kartlegging ville også finne ut om det eksisterte en markedsinnvandring eller giftemål mellom nordmenn og utlendinger. Det ble trukket ut et såkalt representativt utvalg av utenlandske arbeidstakere som skulle behandles statistisk. «Vi får anledning til å behandle arbeidstakere i Oslo-området noe mer inngående. Ved siden av dette hovedutvalget, har pakistanere i Norge blitt trukket ut på en bestemt dato, og disse vil bli gjort til gjenstand for noe grundigere analyse.¹⁹² En annen begrunnelse til at det ble valgt ut én nasjonalitet var at det hadde vært erfaringer med dette i Sverige. Der hadde det blitt utført flere forskningsprosjekter hvor det var mulig å innhente kvalitative variabler som viste en mer nyansert fremstilling av arbeidernes situasjon i samfunnet.

I 1970 var det registrert 113 pakistanere av totalt 16.595 arbeidere i landet.¹⁹³ Del A av prosjektet til Owren-komiteen var å kartlegge forholdene og gi en bedre karakteristikk av situasjonen enn offentlig statistikk hadde gjort for den første perioden. Sammen med denne statistikken skulle det være mulig å finne ut hvor lenge arbeideren hadde planer om å bli i landet og om dette ville forandre seg over tid. Del B av prosjektet var å kartlegge de pakistanske arbeiderne. For Korbøl var grunnen til dette for «å kartlegge flest mulig sider ved pakistanernes situasjon.¹⁹⁴ «Ved å velge ut én nasjonalitet i studiet av fremmedarbeiderne, gir dette grunnlag for en mer dyptgående undersøkelse og mer kvalitativt sett fordeler.»¹⁹⁵ Begrunnelsen for at det var akkurat pakistanerne som ble valgt ut av komiteen og av øvrige politiske organer i diskusjonen om innvandrernes posisjon i Norge, var at pakistanerne ble ansett som selve symbolet for den «nye innvandringen» til landet.¹⁹⁶ Selv om Jugoslavene var en av de første arbeiderne i Norge på 50-tallet, hadde den pakistanske enkeltinnvandringen

---

¹⁹² Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0001, *Rapport fase 2 av prosjektet*, 12-14.

¹⁹³ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002

¹⁹⁴ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks, F-L0001. *Rapport fra fase 1 (Owren-komiteen)*, 7.

¹⁹⁵ *Ibid.*, 8.

¹⁹⁶ *Ibid.*, *Rapport fra fase 1 (Owren-komiteen)*, 9.

økt mest i løpet av kort tid. Korbøl hadde også kontakt med én i det pakistanske miljøet som kunne bidra med informasjon som ikke ville komme frem i rene statistiske analyser.

«Det norske samfunnet skapte problemer for fremmedarbeiderne og deres familier ved at lovverket, sosiale tiltak og offentlige instanser ikke var tilpasset det nye innslaget i samfunnet.»¹⁹⁷ Lyche trekker frem mangelen på kontroll i denne perioden i norsk innvandringspolitikk. Lyche mente at innvandrerne avdekket såkalte ‘store og alvorlige svakheter med vårt eget samfunn’ der myndigheten ikke hadde kontroll med utviklingen og hadde heller ingen oversikt over denne situasjonen. Denne antagelsen ble bekreftet av Korbøl i den tidlige fasen og dette er én av grunnene til at Owren-komiteen ble opprettet fordi myndighetene ikke hadde en reell oversikt over innvandringens utvikling. Både i medier og de politiske diskusjonene var situasjonen beskrevet som et økende problem og «fremmedarbeiderproblemet» var ikke et ukjent ord i denne debatten.

I komiteen ble det diskutert å forandre fremmedlovgivningen. Ved årsskiftet 1970 til 1971 kom en gradvis innstramning som var utenfor det som var lovfestet skriftlig. Det betød at det ikke var konkrete lover som styrte innstramningen, så det var mulig å vurdere situasjonen etter skjønn fordi reglene ikke spesifiserte hva slags normendring som kunne igangsettes. Den første innstramningen i 1970 var et forsøk på å begrense innvandringen fortest mulig. Prosedyrene ble etablert underveis, samtidig med den politiske dragkampen.

En annen diskusjon som ble presentert i komiteen var gruppeinnvandring. Fokusområdet var fordeler og ulemper dette ville ha for fremmedarbeideren, konsekvenser på lang sikt og for de norske arbeiderne og arbeidsgiverne. Både LO og NAF forsvarte gruppeimport på toppplan, men av ulik motivasjon. LO ønsket kun kontroll og regulering for å hindre en underminering av etablerte rettigheter og standarder. «Språkkurs var et stadig tilbakevirkende krav, særlig fordi manglende norskkunnskaper ble oppfattet som en viktig årsak til at utenlandske arbeidstakere ble utnyttet.»¹⁹⁸ Gruppeimport var betegnet fordelaktig for flere. For arbeidsgiveren: lettvint måte å løse mangel på arbeidskraft. Fremmedarbeideren: ordnede forhold. På en annen side fantes andre innvendinger som at selv om fremmedarbeiderne som gruppe stod sterkere enn enkeltindivider og kunne forhandle på eget plan, ville dette gjøre det vanskeligere å integrere grupper.¹⁹⁹

---

¹⁹⁷ Harald Tambs-Lyche, «Kulturelle og religiøse problemer,» i *Fremmedarbeidere i Norge*, red. Jørgen Karlsen og Åke Dalin (Oslo: Universitetsforlaget, 1973). 113.

¹⁹⁸ Brochmann og Kjeldstadli, *Innvandringen til Norge 900-2010*, 220.

¹⁹⁹ Korbøl, Privatarkiv 1970-1973, *Min forskerhistorie. Gruppeimport versus enkeltinnvandring*, 2.

Utvalget var konstituert som et «hurtigarbeidende» utvalg og det var planlagt å igangsette prosessene et halvt år etter opprettelsen, altså juni 1971. En særstilling ble overlevert 28. juni. Komiteens anbefaling var en midlertidig ordning: søknadene skulle sendes ved norsk utenriksstasjon i hjemlandet eller gjennom et land der arbeidere hadde hatt legalt opphold minst 6 måneder, for eksempel gjennom konsulatet i Hamburg. Unntak var hvis vedkommende var født i Norge, gift med norsk statsborger, eller hadde hatt opphold i landet hos ektefelle, foreldre, barn eller hadde andre særlige grunner.

Med Owren-komiteen kom den første utarbeidelsen av hvordan de utenlandske arbeidstakerne skulle håndteres gjennom innvandringspolitikken. I den første perioden påvirket likevel ikke komiteen pakistannerne direkte. Før 1972 hadde ikke pakistannerne noen representative organer, annet enn fagforeningene. Selv om Hotell- og restaurantnæringen var tidlig med å diskutere de utenlandske arbeidstakernes posisjon på arbeidsmarkedet, finnes det ingen spor etter pakistanske arbeidere så tidlig i Hotell- og restaurantnæringen. Den norske politikken hadde heller ikke innen 1970 diskutert deres posisjon. Bortsett fra opptellingene i 1967 var de utenlandske arbeidstakerne nærmest usynlige i det norske samfunnet. De utenlandske arbeidstakerne som jobbet i den norske handelsflåten ble ikke regnet med i det hele tatt. De som ble beregnet i statistikken var de som befant seg på land i Norge. De arbeiderne som var politisk aktive i denne perioden, var organisert i LO. Senere ble også pakistannerne organisert gjennom Fremmedarbeiderforeningen, men denne foreningen ble ikke etablert før 1972. Fremmedarbeiderforeningen forutsatte at de utenlandske arbeidstakerne var organisert i nasjonale grupper. Da de tre representantene fra Pakistan ble med i Fremmedarbeiderforeningen, ble de en indirekte deltakende part i norsk politikk gjennom foreningene.

4 Fase to: 1971-1975

4.1 Innledning

Etter Owren-komiteens anbefaling av hvordan innvandringsreglene skulle praktiseres, ble det 9. juli 1971 en innstramning av innvandringsreglene som gjorde det vanskeligere å få oppholdstillatelse i Norge. I tillegg var arbeidstakere nødt til å søke tillatelse ved et norsk konsulat i utlandet. Som en reaksjon på innstramningene ble pakistanernes tilværelse i det norske samfunnet preget av økt tilknytning til det pakistanske nettverket. Oppgaven skal diskutere hvorvidt dette er en konsekvens av innstramningen i 1971, eller om dette ville skjedd uansett ettersom volumet av pakistanere økte. Fra 1972 ble det stiftet flere foreninger og organisasjoner som jobbet for å fremme saker for fremmedarbeiderne. Sakene som ble fremmet kunne være alt fra arbeidsformidling og kontrakter, rettigheter, eller behandling av søknader. Den første foreningen var Pakistan Norwegian Welfare Organization Norway i 1971, mens Fremmedarbeiderforeningen ble stiftet påfølgende år. Både innstramningen av reglene i 1971 og økt aktivitet gjennom organisasjoner kom som et resultat av at pakistanerne forble i Norge.

I oppgavens gitte fase to vil pakistanernes egne erfaringer diskuteres opp mot samfunnets politiske- og strukturelle utvikling i denne fasen. Videre vil også spørsmålene om det i denne perioden ble opprettet en såkalt subkultur, hvilke kulturelle særtrekk det fantes internt i miljøet, hvordan dette har vært med å påvirke tilpasning i Norge, og om det fantes forskjeller internt blant pakistanerne i utvikling av organisasjoner og foreninger.

Med økt innvandring ble presset på de ulike instansene større. Dette førte til vanskeligheter med å anskaffe bolig og jobb. I løpet av 70-tallet var det også flere bedrifter som ikke ønsket arbeidskraft fra pakistanere. Pensjonater ble fylt opp og uten hjelp med arbeidsformidling fra det norske samfunnet, fikk nettverket en viktig rolle for å møte de strenge kravene fra det politiske apparatet i tillegg til å hjelpe med bolig og arbeid. Oppgavens fase to er ved innvandringsstoppen i 1975, som skulle stanse ordinær arbeidsinnvandring.

4.2 Innvandringsreglene i 1971: starten på fase to

Av forskere som har diskutert norsk innvandringshistorie, har det seneste bidraget til den politiske kulturhistorien *Det internasjonale gjennombruddet* av Terje Tvedt, skapt diskusjoner rundt den gjeldende innvandringshistorien og den politiske utviklingen fra slutten av 60-tallet. *Det internasjonale gjennombruddet* går inn oppgavens fase to fra 1971, men Tvedt starter allerede i oppstarten av 1967 med det han kaller et gjennombrudd i norsk innvandringshistorie, der Norge møtte den internasjonale verden gjennom bistand og innvandring. Det er tre fremstillinger som er presentert av Tvedt. Første del av hans diskusjon er hvordan Norge ble i møte med «den nye innvandringen» og det han kaller «overgangen fra en homogen nasjonalstat til multikulturelt land.»²⁰⁰ Tvedt kritiserer den historiske fremstillingen av den såkalte «offentlige» fortellingen der pakistanerne var utsatt for undertrykking og utbytting på 70-tallet. Tvedt mener at dette strider med «lette dokumenterte fakta».²⁰¹ Som forklart i *Det internasjonale gjennombruddet* kom de første pakistanerne til Norge ved å «smugle seg selv inn i landet som turister, uten at noen hadde invitert dem.»²⁰² Videre diskuterer Tvedt, på grunn av press fra medier og veldedige organisasjoner fravek norske myndigheter fra fremmedloven av 1956. Myndighetene ga oppholdstillatelse til pakistanere selv om de var registrert som turister, men åpenbart kom til Norge for å søke arbeid.²⁰³ Et tredje poeng i Tvedts diskusjon, er hvordan ettertidens historiebøker har presentert den økte innvandringen fra 70-71 som en såkalt «panikktilstand». Tvedt argumenterer for: «tvert i mot: De nye innvandrerne ble generelt mottatt med gjestfrihet av stat og kommune, presse og organisasjonssamfunn.»²⁰⁴ Med disse tre poengene presentert, konkluderer Tvedt med at det i realiteten ikke eksisterte noen panikktilstand i denne tidsperioden. Norge var for det første ikke mer opptatt av pakistanerne enn de øvrige innvandringsgruppene og for det andre eksisterte det ikke en slik urolighet fra norsk side i de såkalte regjeringskretsene.²⁰⁵

Ifølge Tvedt konkluderte offentlige utredninger med at «på slutten av 60- og begynnelsen av 70-tallet, rekrutterte norsk industri i samarbeid med norske myndigheter arbeidskraft fra

---

²⁰⁰ Tvedt, *Det internasjonale gjennombruddet*, 111.

²⁰¹ Ibid., 118.

²⁰² Ibid., 118.

²⁰³ Ibid., 119.

²⁰⁴ Ibid., 119.

²⁰⁵ Ibid., 120.

land som Pakistan.»²⁰⁶ Det refereres dog ikke til hvilke offentlige dokumenter det snakkes om, annet enn til Norsk offentlige utredninger fra 1995:16. Påstanden om at norske myndigheter samarbeidet med bedrifter om å rekruttere pakistansk arbeidskraft, strider med tidligere utført forskning. Innvandringen til Norge var lav på 70-tallet sammenlignet med de øvrige landene i Skandinavia og det fantes i realiteten ingen aktiv rekruttering av arbeidskraft, med unntak av sjømenn og jugoslaviske sykesøstre på 50-tallet.²⁰⁷

I henhold til den første delen av Tvedt sin diskusjon om at pakistanerne var utsatt for undertrykking og utbytting, var nok ikke situasjonen svært annerledes enn de øvrige innvandringsgruppene fra den tredje verden i fase én. Dette var på grunn av at det var få pakistanere i Norge i 1967-1969 og at det var forventet at de skulle dra tilbake til Pakistan etter en viss periode. Men, fra 1971 til innvandringsstoppen i 1975 tyder behandlingen av pakistanere på, at de tjente som en modell for hvordan de andre innvandringsgruppene senere ble håndtert.²⁰⁸ Dette var på grunn av at antall innvandrere fra Pakistan økte fra 335 arbeidere i begynnelsen av 1971, men økte igjen til over 900 etter sommermånedene samme år. Siden pakistanerne langt på vei var en av de første, største og mest synlige gruppen som befant seg i Norge, var det også de som først opplevde åpenheten, nysgjerrigheten, fremmedfrykten eller hatet og som erfarte hvordan den utviklet seg gjennom årene etter ankomst. På grunn av at innvandrere heller ikke hadde samme tilgang til medier, eller fikk muligheten til å gi uttrykk for sitt syn, ble heller ikke de største problemene synlige i samfunnet før senere.²⁰⁹

I tidsrommet fra 14. februar til 1. juli 1971, ble det sendt inn i alt 635 søknader om arbeids- og oppholdstillatelse fra pakistanere. Tillatelse ble gitt til 420 personer (66,1%), mens avslag ble gitt til 107 personer (16,8%). Av disse ble følgende avslag gitt med følgende begrunnelse: 31 personer mangel på bolig, 39 personer grunnet mangel på arbeid og 36 personer med uoppgitt begrunnelse.²¹⁰ Det som var nytt for fase to sammenlignet med fase én, var at flere pakistanere ble avvist ved grensene. Det var økt fokus på kontroll av fremmedarbeiderne som var fra fjerne land, altså land i Asia og Afrika. I motsetning til arbeidere fra land i Europa, var ikke sistnevnte gruppe nødt til å dra til en utenriksstasjon for å søke arbeidstillatelse som de førstnevnte. I Korbøl sitt statistiske materiale ble også flere

---

²⁰⁶ Tvedt, *Det internasjonale gjennombruddet*, 118.

²⁰⁷ Karlsen og Dalin, *fremmedarbeidere i Norge. En debattbok*, 15.

²⁰⁸ Dag Gjestland og Ted Hanisch (red.), «Systemet og søkeren,» i *I Virkeligheten - Ni innlegg i samfunnsdebatten*, red. Aud Korbøl (Oslo: Universitetsforlaget, 1984). 22.

²⁰⁹ Boe, *Bokhandleren på Grønland*, 14.

²¹⁰ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002. *Arbeidssøkende pakistanere i tidsrommet 1. april til 1. juli 1971*.

søknader ført opp med «søknader blir kanskje ikke behandlet». Dette kunne være på grunn av at de var delvis utfylte søknader, eller at arbeideren ikke oppfylte gitte kriterier for å få tillatelse til bolig og arbeid. 18 personer ble i første omgang avslått, men fikk senere godkjenning. De som mottok avslag på første søknad var begrunnet med følgende: 13 stykker manglet bolig, 4 på grunn av mangel på arbeid og 1 uoppgitt. I alt utgjorde disse 635 søknader i gitt tidsperiode.²¹¹ Flere av de som søkte arbeidstillatelse kunne i 1971 forvente å søke om igjen og senere få tillatelse på grunn av de gitte restriksjonene. Hvis vi fjerner de som allerede hadde søkt flere ganger i de statistiske dataene, vil avslagene for førstegangssøkerne prosentvis ligge på over 20%.

En pakistaner som migrerte fra Gujrat til Norge i 1971 sa følgende om sitt første møte med det norske samfunnet: «Jeg kjente få personer da jeg kom til Norge. De fleste pakistanerne jobbet doble vakter da de kom. De hadde ikke mye å gjøre ellers. Første vinteren var som et sjokk og jeg hadde ikke klær.»²¹² Pakistanere som befant seg i Norge i fase to, sa ofte at de fikk hjelp av nettverket, og at arbeiderne som hadde vært i landet siden fase én allerede hadde mye å gjøre. De hadde ofte to jobber for å spare penger til for eksempel familien som skulle komme etter. Noen av de som reiste fra Pakistan til Norge i 1971, gjorde dette på grunn av en frykt for krig i hjemlandet. Det var militær opptrapping med konflikten i Øst-Pakistan og flere ble innkalt for å tjenestegjøre i militæret. Flere emigrerte derfor ut av Pakistan for å lete etter muligheter i andre land. Som nevnt i innledningen, var det et stort behov for arbeidskraft i Pakistan, men mulighetene var likevel begrensede og jobbene var ofte dårlig betalt sammenlignet med det arbeidet pakistanerne senere fikk i Norge. Informasjon om migrasjon til Norge hadde også i 1971 spredt seg til flere i hjemlandet, både familiemedlemmer og nære venner i det såkalte nettverket. Pakistanere som befant seg i Norge sendte brev og penger hjem for å betale reisekostnader og hjalp nyankomne i Norge. Innad i nettverket kunne pakistanerne hjelpe hverandre med anskaffelse av jobb og fylle ut viktige papirer ved arbeidsplass. De fleste dokumentene pakistanerne mottok ved bedriftene var ført opp på norsk. Men selv om dokumentene var på engelsk, var det ikke en selvfølge at disse heller kunne fylles ut, personer som kunne norsk eller engelsk hjalp derfor med dette. Noe som også gjaldt for bedriftene var at de i fase to var nødt til å registrere hver enkelt arbeider i bedriften. For å registrere arbeideren måtte skjemaet

---

²¹¹ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002. *Arbeidssøkende pakistanere i tidsrommet 1. april til 1. juli 1971.*

²¹² Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?* NF_ARK-1001-42_F:Mappe 02, NFAV.002-021.

om «melding som arbeidsgiver plikter å avgi til politiet om utlending som han akter å ta eller har i sin tjeneste»²¹³ fylles ut og deretter leveres til fremmedmyndighetene. Dette var pålagt etter gjeldende Justisdepartementets fremmedforskrifter § 76.

Over 78% av de som søkte arbeidstillatelse i 1971 gjorde dette fra Hamburg, totalt 498 stykker. Det nest største trykket var ved det norske konsulatet i Karachi, der 56 stykker søkte tillatelse, altså 9 prosent av alle arbeidssøknader i denne perioden.²¹⁴ De resterende prosentene ble ikke ført opp. Situasjonen ble i 1971 oppfattet som et «press på grensene»²¹⁵, fordi det var såpass mange som søkte tillatelse til Norge fra flere hold. I et NRK program fra 1971, forklarte Generalkonsul i Hamburg Olav Nordland hvordan situasjonen ble oppfattet ved konsulatet:

*Ja, vi blir overrent av pakistanere og det er hver dag på konsulatet en temmelig stor mengde av dem som skal til Norge og må visst være behjelpelig med å fylle ut søknader. Jeg vet at det er enkelte som sier at man betaler 300 dollars for å få jobb. Altså for at vedkommende skal være behjelpelig. (Der pakistaneren får hjelp av en agent med reise og jobb) 300 dollar og så vil vedkommende medhjelp med det og da blir det en del penger ut av det.*²¹⁶

Fra norsk side var situasjonen oppfattet som urolig, fordi det ikke var forventet at så mange skulle komme til konsulatet på kort tid. Noen mente at økt antall søknader i denne perioden ble sendt inn fordi det var rykter om en innstramning fra norske myndigheter og at flere dermed forsøkte å søke før praksisendringen tredde i kraft.²¹⁷ De fleste pakistanerne som kom til landet som arbeidssøkende i fase én, anskaffet seg jobb raskere enn de som kom i fase to. I sistnevnte fase var det økt grad konkurranse om disse jobbene. «En årsak til at pakistanerne ble så synlige i gatebildet i Oslo sommeren 1971, var at de ikke hadde noe annet sted å oppholde seg de første dagene.»²¹⁸ Boligsituasjonen ble ofte oppfattet som «prekær»²¹⁹, pensjonatene var fulle og det private boligmarkedet var lukket for pakistanerne, mange boligeiere ønsket ikke å leie ut til denne gruppen. Dette førte til at en del sov i parkene i Oslo, tok bruk campingplasser og «noen klarte å lure seg forbi pensjonatverten og opp på

---

²¹³ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002, Enkeltdokument i arkivboks.

²¹⁴ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002, *Arbeidssøkende pakistanere i tidsrommet 1. april til 1. juli 1971*.

²¹⁵ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002, *Arbeidssøkende pakistanere i tidsrommet 1. april til 1. juli 1971*. – rapport knyttet til materialet fra denne tidsperioden.

²¹⁶ *Hva skjedde i 1971*, (https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_dra_1994-22823P: NRK hentet gjennom Nasjonalbiblioteket, 1971).

²¹⁷ Samtale med Korbøl knyttet til privatarkivet, 14.01.2019

²¹⁸ Khan, *Tilbakeblikk*, 33.

²¹⁹ Kvam, *Den billige arbeidskraften*, 63.

rommet til sin kamerat». ²²⁰ Mange pakistanere kunne bo sammen på små rom ved pensjonatene, her kom hjelpen fra nettverkene tydelig fram der hver enkelt hjalp hverandre så godt det lot seg gjøre.

Ventetiden for arbeidssøknader var i gjennomsnitt 25-30 dager og for noen bedrifter som trengte denne arbeidskraften, var dette lang tid. Selv om en arbeider fikk papirer på ansettelse ved en bedrift, var det ikke sikkert at dette arbeidsforholdet fortsatt var der da pakistaneren reiste tilbake til Norge med godkjent arbeidstillatelse. Hvis det ikke eksisterte arbeidsforhold ved tilbakekomst, var pakistaneren nødt til å anskaffe ny jobb og deretter dra tilbake til Hamburg for å søke tillatelse på nytt. «Ved avslag av søknaden var arbeideren nødt til å gå flere runder med nye utgifter til opphold og reiser. Frykten for og ikke få arbeidstillatelse og risikere å bli sendt ut av landet med stor gjeld i hjemlandet frarøvet mange nattesøvnen.» ²²¹

Flere arbeidere resulterte til økt fokus fra medier og det politiske apparatet. Pakistanerne hadde i 1971 fått en direkte kobling til begrepet fremmedarbeider og med dette ble også betegnelser som illegal innvandring, «menneskehandel» og påfølgende «kvasiturister» etablerte begreper i samfunnsdebatten. ²²² Kvasitursturist ble koblet opp med oppfatningen om at pakistanerne som reiste til landet som turister, egentlig var i landet for å finne arbeid. Dette hang også sammen med at flere pakistanere tilsynelatende hadde med seg bolig- og arbeidsbekreftelser som ikke var ekte. Slike bekreftelser var vanskelige å få tak i etter innstramningen, på grunn av at det var mange søkere til færre jobber. Ifølge en nyhetssending fra NRK datert til 20.11.1971, hadde pakistanerne fra Hamburg betalt såkalte agenter for å få bevis om arbeid og bosted, som de «hadde betalt for i dyre dommer». ²²³

Det andre argumentet til Tvedt er knyttet opp mot press fra medier og veldedige organisasjoner, som førte til at norske myndigheter avvek fra fremmedlovgivningen. I fase én var det ingen reell kontroll av arbeidere som emigrerte til Norge. Dette var som tidligere nevnt på grunn av det ikke ble ansett som nødvendig å ha en slik kontrollering. Frem til Owren-komiteen ble opprettet i 1970, var innvandringen til Norge i all hovedsak et ikke-tema. Med utarbeidelsen i Owren-komiteen ble den første oversikten over innvandringen og forslagene til de første restriksjonene i den allerede eksisterende fremmedlovgivningen fra 1956 publisert. Det som var gjeldende i hele fase én, var at norske myndigheter godtok at

---

²²⁰ Kvam, *Den billige arbeidskraften*, 63.

²²¹ Khan, *Tilbakeblikk*, 29.

²²² Korbøl, *Den kritiske fase*, 77.

²²³ NRK, NRK skole, *Da de kom*. 18.03.2019.

<https://www.nrk.no/skole/?page=search&q=pakistaner&mediaId=13090>

arbeiderne kunne komme til landet som turister, for deretter ombestemme seg hvis de ønsket å søke arbeid på et senere tidspunkt.²²⁴ «Jeg kom med båt til Oslo og fikk arbeid første dagen. Jeg fikk brev fra arbeidsgiver om at jeg hadde jobb og dro tilbake til Tyskland og søkte oppholdstillatelse og fikk ja etter et par uker».²²⁵ Med de nye reglene som gjaldt fra 9. juli 1971, kom restriksjoner på hvordan arbeidere kunne anskaffe seg arbeidstillatelser i Norge. Med endring av praksis var arbeiderne nødt til å reise ut av landet til nærmeste utenriksstasjon, for så å søke arbeidstillatelse. I de fleste tilfellene var dette Hamburg. Når søknaden var godkjent dro arbeideren tilbake til Norge for å starte arbeidet i bedriften. Forut dette året var kontroll av arbeideren og arbeidsgiver foretatt ved skjønn, altså at lokale tjenestemenn kunne tolke reglementet selv.

I begynnelsen av fase to var kontrollen i økt grad representert både gjennom Stortinget, domstolene, hos de overordnede i statsadministrasjonen og hos allmenheten gjennom økt mediedekning.²²⁶ Med de nye restriksjonene ble det også påført ny praksis i håndtering av søknader, arbeiderne selv og hvordan de skulle kontrolleres ved grensene. Med dette ble det nye former for maktanvendelse og innenfor allerede eksisterende hjemmel innenfor lovverket, skulle det finnes løsninger for å kontrollere denne innvandringen. I denne perioden ble det ikke foretatt lovendringer, men endret *praksis* innenfor eksisterende lovgivning.²²⁷

Det var tre punkter som var sentrale i innstramningen ved inngangen til oppgavens fase to. Det første var anvendelse av de reglene som allerede eksisterte innenfor loven, som økt kontroll av arbeideren og at tidligere «hvilende» regler ble tatt i bruk. Sistnevnte var forskrifter som lokale tjenestemenn hadde «sett gjennom fingrene» på tidligere, som nevnt i kapittel 3.2. Det andre var at det skulle kontrolleres at reglene ble fulgt ved å foreta stikkkontroll ved de lokale distriktene og at praktiseringen av disse reglene skulle samkjøres ved de ulike enhetene som igjen skulle foreta interne kontroller. Det tredje var at fullmaktsloven skulle formaliseres, altså at det ikke lenger var mulig å vurdere arbeideren etter skjønn, som fra norsk side ble oppfattet som en fordel for arbeideren. Det skulle være en praksis som behandlet hver enkelt likt.

Den siste delen av Tvedts diskusjon i *Det internasjonale gjennombruddet*, var hvordan innvandringen ble oppfattet som en panikktilstand. Som sagt ble over 20% av

---

²²⁴ Korbøl, *Min forskningshistorie 1970-1973*, privatarkiv. Enkeltdokument: *Innvandringsreglene*.

²²⁵ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?* Boks: F-L0002, NF_ARK-1001-42_F. Mappe 03. NFAV.002-057, 3.

²²⁶ Korbøl, *Systemet og søkeren*, 21.

²²⁷ Korbøl, *Systemet og søkeren*, 23.

førstegangssøkerne fra Pakistan avslått og sendt tilbake til utlandet ved innstramningen i 1971. I tillegg forelå det en reell usikkerhet hos mange arbeidere, fordi situasjonen som oppstod sommermånedene dette året var oppfattet som uoversiktlig på grunn av mangel på informasjon om den politiske situasjonen blant arbeiderne. For pakistanerne ble dermed situasjonen oppfattet som urolig, usikker og vanskelig, det siste særlig på grunn av manglende språk og lite informasjon om denne praksisendringen av myndighetene juli dette året. Fra norsk side var oppfattelsen av økt kontroll, samkjøring mellom enheter og strengere tilbakemelding på søknader, foretrukket for å få kontrollert situasjonen. Men, pakistanerne ble særlig rammet av denne kontrollen, fordi arbeiderne fra Asia og Afrika ble kontrollert strengere enn de andre arbeidsgruppene fra Europa.²²⁸ Politiet kunne blant annet komme innom på en inspeksjon, for å sjekke om det eksisterte bolig og jobb hos pakistanerne.

Disse restriksjonene kom som sagt uten at pakistanerne fikk en oversikt over situasjonen. Et eksempel på avslag av arbeidssøknad var at arbeideren ikke hadde oversikt over hvilke rettigheter de hadde, eller hvordan det var mulig å klage på søknaden. Det var en vesensforskjell mellom fase én og fase to i politikkenes utøvelse. Norge var lite og i sommermånedene 1971 var det ikke nok jobber på grunn av sommerferie i bedriftene. Mange opplevde derfor å måtte reise 3-4 ganger tilbake til Hamburg for å lage en ny søknad ved konsulatet. Avslag på arbeidssøknaden kunne være på grunn av at tilbudet fra arbeidsgiveren ble trukket tilbake fordi andre kunne tiltre raskere, eller at arbeidsforholdet fra myndighetenes side ble oppfattet som for usikkert eller kortvarige.²²⁹

«Fra en bestemt dato ble også en arbeidsplass nektet å innta utlendinger på grunn av sikkerhetsmessige hensyn, og at 7-8 personer ble derfor avslått.»²³⁰ Det står ikke spesifisert hva som menes med «sikkerhetsmessige hensyn» i dette tilfellet, men det var ofte at bedrifter hadde en begrunnelse for hvorfor de ikke tok i mot pakistanske arbeidere. I 1972 utførte Korbøl en undersøkelse blant 203 personer der hun spurte om begrunnelser for og i mot fremmedarbeidere i Norge. 101 av disse var *for* innvandring og de største andelene av disse hadde følgende begrunnelser: 22 personer sa følgende: «Så lenge de ikke fortrenger norsk arbeidskraft. O.K. Hvis vi har behov for arbeidskraft.»²³¹ 21 personer sa videre: «Vi trenger

---

²²⁸ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002. *Å søke arbeid. Et eksperiment*, side 2-5.

²²⁹ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002. *Bedriftene*.

²³⁰ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0003. *Hvorfor? Begrunnelse for og mot fremmedarbeidere i Norge er følgende*, 2.

²³¹ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0003. *Hvorfor? Begrunnelse for og mot fremmedarbeidere i Norge er følgende*, 2.

arbeidskraft, ofte mangel på arbeidskraft, de tar arbeid som nordmenn ikke vil ha.»²³² Av de 102 som var i mot innvandring sa 36 personer blant annet: «De opptar arbeidsplasser for nordmenn, vi må først tenke på arbeidsplasser til nordmenn.»²³³ 31 personer mente videre at «vi trenger arbeidsplassene selv, nok arbeidsledighet som det er, det er mange norske som går arbeidsledige, for stor lediggang av nordmenn.»²³⁴

*Alt fra arbeidskontorer til skoler ble kontaktet, organisasjoner og foreninger, universitet og institutter. Dette måtte vi gi opp straks. For det første var det ikke den type arbeidskraft det var etterspørsel etter for det andre ble ikke utdannelse fra andre land godkjent som likeverdige med den norske og for det tredje ble det forlangt at man skulle snakke norsk.*²³⁵

I fase to var det tydelig blant norske bedrifter og deler av den norske befolkningen, at det i økt grad eksisterte en økt skepsis til pakistanerne som enkeltgruppe. Dette ble synlig i mediernes fremstillinger om arbeidsinnvandrerne og usikkerhet rundt deres egen situasjon som de fikk i møte med det norske samfunnet. Det ble også foretatt flere undersøkelser og intervjuer av Korbøl som presenterte den økte usikkerheten pakistanerne hadde i møte med bedriftene.

*Venner i Norge skaffet ham arbeidstilsagn og fant bolig for ham. Etter de nye reglene skulle han søke fra hjemlandet, via konsulatet. Han ble innkalt for språktest, og etter noen dager fikk han skriftlig svar om at han var avslått fordi han ikke behersket engelsk godt nok. Han fikk aldri noe svar fra norske myndigheter, og visste ikke om søknaden om arbeidstillatelse overhodet var sendt.*²³⁶ Hvis pakistaneren fikk rett til å arbeide i Norge, skulle det i henhold til loven være slik at vedkommende fikk samme rettigheter som nordmenn hadde. Det var dermed ikke sagt at de fikk de samme mulighetene som norske arbeidere, enten til å ivareta videre interesser eller få det samme arbeidet hvis pakistaneren hadde lik utdannelse.

Verken den økonomiske nedgangen i 1966-1967 eller oljekrisen i 1973-1974 førte til at arbeiderne som hadde kommet til Norge dro tilbake til sine hjemland. Dette gjaldt også for de som var arbeidsløse ifølge Brochmann og Kjeldstadli.²³⁷ I samråd med Korbøl sin statistikk fra perioden, viste en økt usikkerhet blant pakistanerne som søkte hjelp fra nettverket og samtidig økt kontroll av norske myndigheter som så at tilstrømningen av innvandrere ble

---

²³² Ibid., 2.

²³³ Ibid., 2.

²³⁴ Ibid., 2.

²³⁵ Korbøl, Serie F-forskning. Boks: F-L0002, *Å søke arbeid. Et eksperiment*, 2.

²³⁶ Ibid.

²³⁷ Brochmann og Kjeldstadli, *Innvandringen til Norge 900-2010*, 228.

større. Målet til fremmedmyndighetene var å få kontroll på den usikre situasjonen som Korbøl, Brochmann og Kjeldstadli henviser til. Disse tiltakene var både for å bremse tilstrømningen, men også mulighet for å velge ut spesifikke arbeidssøkere myndighetene ønsket å ha i landet.

De fleste arbeiderne hadde ikke adgang eller påvirkning i selv å påvirke deres egen søknad eller avslag. Korbøl trakk frem hvordan det i fase to var slik at det var mulig å kontrollere arbeideren allerede ved konsulatet. På denne måten var det mulig å avslå flere som ikke ble ansett som egnet og dermed ha en såkalt «ordnet» prosess for å slippe ekstra kostnader med å slippe dem inn. I et tilfelle beskrevet av Korbøl i arkivet ved Oslo Byarkiv, ble en pakistaner som kom etter 1971 avvist av det norske konsulatet i Pakistan. Begrunnelsen var at han ikke hadde gode nok engelskkunnskaper, selv om han hadde 3-4 år med teoretisk engelskundervisning fra Pakistan. «På konsulatet mener de tydeligvis at de selv kan avgjøre slike saker når det er opplagt at søkeren ikke kvalifiserer seg».²³⁸ Mannen hadde fått arbeidstilsagn gjennom venner, men var nødt til å søke om tillatelse til å arbeide i henhold til de nye reglene som tredde i kraft fra juli 1971. Som ved andre tilfeller hadde ikke pakistaneren fått annet svar enn at språktesten ved konsulatet ikke var godt nok, men ingen informasjon om klageadgang. Korbøl mente derfor at det virket som at konsulatet vurderte dette tilfellet ved skjønn da konsulatet ved andre tilfeller hadde godkjent søknader med pakistanere som ikke hadde engelsk utdanning.

4.3 1972: Holdninger til utenlandske arbeidstakere

Med den økte innvandringen, ble ulike holdninger tydeligere i det politiske apparatet. Brochmann, Tjelmeland og Kjeldstadli presenterer de såkalte 'kulturpluralistiske' holdningene som stod sterkere på venstrefløyen gjennom 70-tallet. «Den kraftigste argumentasjonen mot en liberalistisk innvandringspolitikk kom fra de som uttrykte den sterkeste sympatien for fremmedarbeidernes sak, den politiske venstresiden».²³⁹ Diskusjonen som var i mot fremmedarbeiderimporten, eller åpne grenser mente at den nye innvandringen var med på å vedlikeholde lavtlønnsgruppene og de store lønnsforskjellene mellom de norske arbeiderne og de som jobbet i ufaglærte bedrifter. Allerede i 1967 engasjerte SF²⁴⁰-eren Ottar Brox seg gjennom tidsskriftet *Liberalt perspektiv*, der han argumenterte mot den lave

---

²³⁸ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002. *Case I. Ahmad*.

²³⁹ Brochmann, Tjelmeland og Kjeldstadli, *I globaliseringens tid 1940-2000*, 123.

²⁴⁰ Sosialistisk Folkeparti som eksisterte fra 1961 til 1975. Forløperen til Sosialistisk Venstreparti.

arbeidskraften som tok over dårlig betalt arbeid norske arbeidere ikke ønsket å ha.²⁴¹ Brox trekker senere inn den svenske situasjonen som et eksempel i *Fremmedarbeidere i Norge* fra 1971. Den utenlandske importen av arbeidere førte til at bedriftene ikke trengte å tilpasse seg det svenske arbeidsmarkedet som førte til at bransjene hengte etter i utviklingen, og dermed vedlikehold og utviklingen av lavtlønnsproblemer.²⁴² Brox presenterte videre hvorfor det var viktig å ha en strengere innvandringspolitikk for å unngå den samme situasjonen i Norge:

*Fremmedarbeiderne kommer av seg selv, tvunget av omstendighetene, og det jeg argumenterer mot er en subsidiert importpolitikk, at det skal være lønnsomt for bedriftene å ta imot fremmedarbeidere heller enn å lokalisere bedriftene der arbeidstakere finnes og slik at jobbene blir attraktive. Når det lønner seg å engasjere fremmed arbeidskraft, er det fordi man ikke behøver å ta hensyn til de reelle kostnader.*²⁴³

Det som var tydeligere på 70-tallet var dreiningen mot en strengere innvandringspolitikk, samtidig som flere sosiologer så på arbeidernes rettigheter på arbeidsmarkedet og hvordan de ofte ble dårlig behandlet i bedriftene og av det øvrige samfunnet. Det var to gjeldende diskusjoner i denne perioden. For det første var det i fase to en tydeligere diskusjon om hvordan de nye innvandrerne skulle plasseres i det norske samfunnet og for det andre hvordan innvandrerne samtidig kunne opprettholde sin egen kultur. Det var altså ikke i utgangspunktet en nødvendig motsetning mellom det å gå inn for en restriktiv innvandringspolitikk og samtidig åpne for at innvandrernes vilkår for å opprettholde sin egen kultur.²⁴⁴

Så hvordan ble den pakistanske arbeideren plassert på det norske markedet og hvem konkurrerte de eventuelt mot? På bedriftsnivå var det flere som hevdet «at man har valget mellom kvinner og fremmedarbeidere.»²⁴⁵ Fremmedarbeiderne hadde ofte jobb som de fleste nordmenn ikke var interessert i. På 1960-tallet fikk også kvinnenens rolle i arbeidsmarkedet økt oppmerksomhet. Tiåret før hadde særlig hjemmевærende gifte kvinner med rollen som husmor i hovedsak vært såkalt bakkemannskap for den mannlige hovedpersonen, som beskrives i *Globaliseringens tid: 1940-2000*. I 1972 utførte Korbøl en annen undersøkelse som tok for seg nordmenns holdninger til pakistanere ved bedriftene. Her kontaktet hun sammen med pakistanske arbeidere over 55 bedrifter for å hjelpe dem med anskaffelse av

---

²⁴¹ Brochmann, Tjelmeland og Kjeldstadli, *I globaliseringens tid 1940-2000*, 123.

²⁴² Karlsen og Dalin, *Fremmedarbeidere i Norge*, 44.

²⁴³ Karlsen og Dalin, *Fremmedarbeidere i Norge*, 55.

²⁴⁴ Brochmann, Tjelmeland og Kjeldstadli, *I globaliseringens tid 1940-2000*, 124.

²⁴⁵ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002. Enkeltokument fra arkivboks, *Nok et uttrykk for fremmedarbeidernes plass på arbeidsmarkedet*.

arbeid. Av de 55 som ble kontaktet, var det 32 steder som sa at de trengte folk, men ikke av pakistanere. Av 28 steder som hadde annonsert i avisene etter folk, var det 24 steder som ikke ønsket pakistanere.²⁴⁶ Dette betydde at arbeiderne ofte måtte senke sine krav. «Situasjonen nærmet seg desperasjon ettersom tiden gikk og det nærmet seg grensen for de tre månedene.»²⁴⁷ I forbindelse med innvandringsreglene var hver enkelt arbeider nødt til å finne arbeid innen tre måneder, ellers måtte de reise ut av landet igjen. I forskjell fra fase én, overholdt fremmedmyndighetene disse reglene i fase to. Dermed forsøkte flere pakistanere å anskaffe midlertidige ansettelser, et sted de eventuelt kunne lære seg norsk og viktigst av alt anskaffe oppholdstillatelse på kortest mulig tid. Eneste løsningen var derfor å finne ufaglært arbeid, og her ble det mindre mulighet for lære seg språket.

«Andre føler seg faktisk truet og opplever fremmedarbeiderimport som noe som vedlikeholder lavtlønnsproblemer i deres egen bransje, og som skaper utrygghet på arbeidsmarkedet».²⁴⁸ Økt skepsis i bedriftene, kunne ha en sammenheng med opplevelsen av lavtlønnsproblemer i egen bedrift og samtidig hvordan dette kunne føre til den utrygge posisjonen på arbeidsmarkedet. I samråd med økt skepsis i bedriftene utviklet også Hotell- og restaurantnæringen til å bli fremmedarbeider-fag²⁴⁹ fremfor noe annet. Her var organisasjonsprosenten av fremmedarbeidere lav i den første perioden, noe Kvam trekker frem i *Den billige arbeidskraften*. Usikkerheten i datidens situasjon ble tydelig da de viktigste verktøy som språklige kunnskaper som var nødvendige for å klare seg i samfunnet, ikke var gode nok hos arbeiderne. Dette førte til at de mekanismene som vedkommende var nødt til å ha på det norske arbeidsmarked og som arbeideren manglet, gjorde at for eksempel restaurantarbeiderens stilling var svekket da partene møttes for å fastsette lønnspolitikken.²⁵⁰ Gullestad trekker også frem forholdet mellom arbeideren, bedriftene og organisasjonene i *Blinde slaver av våre fordommer*. Med manglende språklig kompetanse ble arbeideren avmektig, altså at de manglet kontroll over deres egen arbeidssituasjon og videre også hemmet makt over eget liv på grunn av disse språkproblemene. Som Gullestad skrev, kunne dette føre til en slags kamp om tilstedeværelsen der arbeideren forsøkte å bli sett og anerkjent av majoritetsbefolkningen. «Kampen mot avmakten er en strid for å oppnå former for kunnskap som gjør det mulig både for individer og kollektiver å innta nye subjektposisjoner,

---

²⁴⁶ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002. *Å søke arbeid. Et eksperiment*, 2-3.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Karlsen og Dalin, *Fremmedarbeidere i Norge*, 46.

²⁴⁹ Kvam, *Den billige arbeidskraften*, 76-77.

²⁵⁰ Ibid., 77.

og gå fra handlingslammelse til handling.»²⁵¹ Det vi ser i begynnelsen av fase to var at situasjonen ofte ble oppfattet på to måter; det ene var økt innstramning og økt kontroll av grensene fra norsk side, mens det fra arbeidernes side fantes lite informasjon som førte til økt frykt for ikke å få seg jobb og for noen en såkalt avmakts-prosess der arbeideren ikke hadde full kontroll for egen tilstedeværelse. Dette kom som nevnt på grunn av manglende språk og denne forventingen av bedriftene om at arbeiderne skulle tilpasse seg, uten at de fikk muligheter til å forstå hvordan dette eventuelt skulle gjøres.

4.4 «Pakistanerne skifter ofte jobb»

Etter vanskeligheter med å finne jobb, endte majoriteten av pakistanerne med ufaglært arbeid i sin første periode i Norge. Pakistanerne hadde ikke vært i Norge lenge før de igjen fikk nye betegnelser som «ustabile arbeidstakere.»²⁵² Selv om flere hadde kvalifikasjoner, utdanning eller annen arbeidserfaring som tilsa at mulighetene for faglært jobb var tilstede, ble ikke dette tilfellet. En oppfatning fra norske arbeidstakere, var at pakistanere endte med å skifte jobb ofte. Dette hang sammen med at det første arbeidet de fikk fra pakistansk side, kun var for en midlertidig periode. Det vi ser tydelig i fase to, var at nettverkene ble en støttefaktor i forandringen på arbeidsmarkedet og innstramning av innvandringsreglene. Nettverkene ble brukt som en sosial mekanisme som tjente som et verktøy for tilpasning, altså som et svar på den ytre situasjonen. Personer innad i dette nettverket hjalp hver enkelt med å finne nytt arbeid, gjerne i bedrifter der det eksisterte pakistanere fra før av. De som for eksempel bodde på pensjonat og som hadde lite plass, følte seg forpliktet til å hjelpe med bosted. En pakistaner som ankom i begynnelsen av 1971 fra Alampur Gondlan i Punjab, bemerket følgende: «Først bodde jeg hos fetteren min på Inkognitogata. Der bodde jeg noen dager, så kom også kamerater som ikke hadde sted å bo. Det var ulovlig å bo flere på rommet, men man hjalp hverandre.»²⁵³ Rapporteringen av manglende stabilitet ble registrert av fremmedpolitiet og arbeidskraftsmyndighetene. Disse instansene hadde ansvar for fornyelser av arbeidstillatelse og kontakten med arbeidsgiverne. For myndighetene ble bytte av jobb oppfattet som et kontraktsbrudd og førte til ekstraarbeid for myndigheter og for

---

²⁵¹ Gullestad, *Blinde slaver av våre fordommer*, 40.

²⁵² Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002, Enkeltokument: *pakistanerne hadde ikke vært i landet lenge før de fikk merkelappen «ustabile arbeidstakere»*

²⁵³ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*, Boks F-L0002, NF-ARK-1001-42_F Mappe 02 NFAV.002-005.

arbeidsgiverne. «Man kan neppe forvente at noen av disse instansene skulle være interessert å søke forklaring på hvorfor pakistanerne byttet arbeid.»²⁵⁴

De første pakistanerne i Oslo skaffet seg eller fikk tilbud om jobb på 173 forskjellige arbeidsplasser. Om de tok tilbudet og startet, er ikke ført opp i materialet. I noen bedrifter jobbet en større andel pakistanere, mens det i andre kunne være et par personer. I noen bedrifter var det kun norske arbeidere, mens andre hadde flere nasjonaliteter ansatt. Fra første periode av 1970 var det 216 personer som oppga et yrke de hadde hatt i hjemlandet. 7,4% var i teknisk, humanistisk eller vitenskapelig arbeid, 5% i administrasjon og ledelse, 32,4% i «Business», eller 0,5% i kontor. 0,5% førte opp transport og kommunikasjon, 7,5% i industri, bygg og anlegg, 0,5% som praktikant, 3,2% som student, 5,4% som arbeider, 2,8% husmor (beregnet med de som hadde koner i Norge) og 20,4% i «service». ²⁵⁵ De ulike yrkeskategoriene ga ikke et konkret yrke pakistaneren hadde hatt i hjemlandet, med unntak av student og husmor. Business og servicesektoren kunne bety handel, butikkvirksomhet og tjenester som buss, taxi eller annet. For mange var ikke den tjenesteytende sektoren ny og mange pakistanere ønsket seg derfor å søke seg mot sektorer de allerede hadde erfaring innenfor.

I en undersøkelse foretatt av Bente Puntervold Bø i begynnelsen av 80-tallet, ble et antall på 514 fremmedarbeidere fra Pakistan, India, Marokko og Tyrkia som hadde kommet på 70-tallet, spurt om *Hvem skaffet deg den første jobben her i landet?* 1/3 av mennene hadde fått jobb i Norge ved hjelp av slektninger som allerede var bosatt her. Av 188 pakistanere Bø intervjuet, hadde 28% fått jobb gjennom slektninger, 20% gjennom landsmenn, 39% hadde skaffet selv, 3% hadde fått gjennom nordmenn, 5% var oppført som andre og 5% var uoppgitt.²⁵⁶ I tilfellet Khan, som ble beskrevet i *Den kritiske fase* presenterer Korbøl hvordan flere pakistanere opplevde det norske markedet og hvilke muligheter arbeidstakeren hadde for å tilpasse seg det norske arbeidslivet. For flere var det første arbeidet for mange en skuffelse. For Khan som hadde bakgrunn fra et jordbruksområde i den nordøstlige delen av Vest-Pakistan, ble det første møtet med Norge noe annet enn det han hadde tenkt seg på grunn av at han ikke fikk jobb som var knyttet opp til hans tidligere erfaring.

---

²⁵⁴ Korbøl, Oslo Byarkiv. Serie F-Forskning, Boks: F-L0002, *Er det lett for pakistanere å finne arbeid?*

²⁵⁵ Korbøl, Privatarkiv 1970-1973, *Min forskerhistorie. Oppsummeringsdokument knyttet til foredrag i 2003.*

²⁵⁶ Bente Puntervold Bø, *Arbeidsinnvandringen til Norge Del II: Fra utvandrere til innvandrere. Migrasjonsprosessen og fremmedarbeidernes sosiale situasjon*, Forskningsrapport nr 7 (Oslo: Diakonhjemmets sosialhøgskole, 1982). 50.

*Arbeidet var uvant, han hadde aldri vasket opp før, langt mindre sett en oppvaskmaskin og følte det hele nedverdiggende. Han arbeidet dessuten etter spesielle skiftordninger, med tre forskjellige slags vaktordninger. Vaktlistene var skrevet på norsk. Kontrakten var skrevet på norsk. Alle reglene var skrevet på norsk. På toppen av det hele hadde han vanskeligheter på grunn av sin religiøse tro, som forbød ham å spise en del av den maten han ble trukket i lønna for.*²⁵⁷

Som Korbøl trekker frem var den enkleste forklaringen fra det norske samfunnet på hvorfor pakistanerne byttet arbeid, ofte forklart med at de mest sannsynlig hadde vanskeligheter med å adaptere seg til det norske arbeidsmarkedet, og var egentlig ikke skikket til slikt arbeid. Denne oppfatningen av mangel på tilpasning fra norsk side, kan ha flere forklaringer. I det tilgjengelige materialet ser det ikke ut til at arbeidsgiver eller myndighetene tok til å spørre arbeideren om begrunnelsen for skifte av jobb. Det første var at pakistaneren ofte tok en jobb de ikke anså som passet til deres kvalifikasjoner i utgangspunktet og at de var nødt til å anskaffe arbeid raskt for å oppfylle kravene for arbeid innen tre måneder. Målet var derfor å bytte jobb når det var muligheter for det. Som i tilfellet med Khan var det også vanskelig å få en oversikt over egen arbeidssituasjon, dette var fordi alt av skriftlig materiell var nedskrevet på norsk, et språk de færreste kunne. Flere pakistanere tok kontakt med personer innad i nettverket for å få hjelp med arbeidssøknadene og kontrakter som var på norsk, men også hjelp med å anskaffe arbeid i bedrifter der det allerede eksisterte andre arbeidere fra Pakistan.

Reidar Grønhaug skriver i *Migrasjon, utvikling og minoriteter*, hva pakistanerne må forholde seg til i møte med det norske arbeidsmarkedet. Grønhaug diskuterer forholdet som et slags spill, der han skriver «for å kunne utnytte økonomisk-politiske muligheter, må en beherske og bruke norsk kultur, dvs. norske regler for adferd og uttrykksmåter.»²⁵⁸ Selv om *Migrasjon, utvikling og minoriteter* ble publisert i 1979 som er etter oppgavens periode, er denne fremstillingen gjeldende for hele fase to. Pakistanerne måtte ofte adaptere seg i henhold til støtten de mottok i nettverkene. Korbøl trekker frem blant annet dette i sin analyse. Nettverket har vært en viktig ressurs for pakistanerne og forble i hele fase to en viktig del av arbeidernes tilpassningsprosess, fordi de så seg nødt til å bruke venner og bekjente for å få jobb, eller for å fylle ut papirer hvis en ikke var god nok i engelsk, eventuelt få hjelp med oversettelse av de som hadde basiskunnskaper i norsk.

---

²⁵⁷ Korbøl, *Den kritiske fase*, 149.

²⁵⁸ Grønhaug, *Migrasjon, utvikling og minoriteter*, 125.

Grønhaug skrev videre at innvandrernes møte med nordmenn fører til en form for diskvalifisering hos arbeideren og videre at nordmenn ovenfor arbeideren viste en moralsk svikt i møte med pakistaneren.²⁵⁹ Med moralsk svikt menes det at den pakistanske arbeideren fikk beskjed av bedriften å følge «norske» regler og påfølgende arbeidsmetode satt av bedriften, uten at bedriften ga «oppskriften» på hvordan dette skulle gjøres. Dette henger sammen med Grønhaug sin argumentasjon om at nordmenn har en «manglende tilbøyelighet til å akseptere andre kulturer».²⁶⁰ Innvandringen behersker ikke de kulturelle uttrykkene i samhandlingen med nordmannen og sistnevnte er ikke åpen for å sette seg inn i arbeiderens arbeidssituasjon. Den enkle forklaringsfaktoren i disse tilfellene var at arbeideren hadde en annen kultur som ikke gikk overens med den norske. Grønhaug presenterer dette som en del av en diskrimineringsprosess, der arbeideren møtte et marked som krevde at arbeideren rettet seg etter en såkalt norsk væremåte. Når arbeideren ikke hadde mulighet til å innrette seg dette, førte det til en fremmedgjørelse og arbeideren ble derfor oppfattet som ikke-arbeidsdyktig i bedriften. LO var blant annet i tvil om det var ønskelig å igangsette en egen tillitsmannsopplæring for arbeidsinnvandrerne på 70-tallet. Det var en såkalt «gjør som oss»-holdning som var gjeldende, der den tradisjonelle norske måten å fagorganisere seg på ble ansett som normen.²⁶¹

En pakistaner fra Sialkot provinsen i Punjab som kom til Norge i 1974, delte sin erfaring fra sitt første møte i en bedrift i Norge. «Min første erfaring med Norge var ikke god. Min første jobb var i Oslo Kjøttcenter. Etter to uker fikk jeg sparken fordi de mente jeg var for treig, etter formannens mening.»²⁶² Flere pakistanere opplevde at de ikke mottok en reell forklaring på hvorfor de enten mistet jobben, eller det faktum at de ikke mottok en jobb i det hele tatt. Dette hadde også sammenheng med at flere ikke var gode i engelsk og heller ikke behersket norsk. Nordmenn i bedriftene kunne heller ikke i flere tilfeller kommunisere godt nok på engelsk.

Det pakistanske familie- og slektskapsnettverket hadde allerede fått fotfeste i Danmark på begynnelsen av 70-tallet og fikk også dette i Norge. Når informasjon om Norge spredte seg tilbake til Pakistan, ble det etablerte kanaler som økte innvandringen. Med de økte restriksjonene, økte dermed slektskapsnettverkens betydning betraktelig. Det var mulig å mobilisere slekt, om dette ikke var i Norge, var det mulig å gjøre det i England, eller i

---

²⁵⁹ Grønhaug, *Migrasjon, utvikling og minoriteter*, 11.

²⁶⁰ Ibid., 11-13.

²⁶¹ Daae-Qvale og Meyer, *LO og fagforbundenes arbeid med innvandring og innvandrere 1970-2004*, 151.

²⁶² Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*, NF_ARK-1001-42_F Mappe 02, NFAV.002-009.

Danmark der flere hadde familie og venner. Dette førte til at pakistanerne kunne *møte* de skjerpede og uklare innvandringsreglene og mangel på kommunikasjon fra bedriftene. Jo større nettverket ble, desto bedre kunne hver enkelt organisere seg.²⁶³ Når det såkalte «offentlige» organisasjonslivet også ble etablert i andre halvdel av fase to, førte dette til at nettverket gikk fra å være en intern privat sfære blant arbeiderne, til å bli en formalisert enhet gjennom organisasjonsarbeid. Med dette ble temaer som religion, trivsel og rettigheter etablert som viktige saker i møte med den politiske utviklingen.

4.5 Organisasjonsliv og religion

Fase to kan dermed deles inn i to deler. Første halvdel fra 1971-1972 var forandringen av den politiske situasjonen og endret praksis i håndtering av pakistanernes arbeid- og boligsøknader. Fra 1972 ble det tydeligere at pakistanerne ikke kom til å dra tilbake til sine hjemland, dette ble også i økt grad også flere pakistanere innforstått med. I andre halvdel av fase to ser vi derfor en økt tilstedeværelse av organisasjoner som skulle fremme arbeidernes sak, filmklubber og økt religiøs tilstedeværelse. Planlegging for fremtid og hvorvidt de skulle bli eller dra tilbake var for mange usikkert. Flere hadde en tanke om å være i Norge mellom 2-4 år og deretter dra tilbake til Pakistan. I den første perioden i Norge, var kontakten pakistanerne hadde med vertssamfunnet i hovedsakelig gjennom arbeidsplassen. Utover dette var kontakten ofte sentrert rundt det pakistanske nettverket og slektninger pakistaneren eventuelt bodde sammen med. Med den økte innvandringen opplevde flere pakistanere at de var nødt til bo sammen i små leiligheter, på campingplassene som var rundt i Oslo og ved pensjonatene. Begrunnelsen for dette var hadde vanskeligheter med å skaffe seg et sted å bo på grunn av at det private boligmarkedet var nærmere fullt for utenlandske arbeidstakere. Nettverket var derfor i all hovedsak den reelle mekanismen som styrte de sosiale relasjoner, men kun blant egne.

Ved mangel på hjelp fra majoritetssamfunnet, så pakistanerne seg derfor nødt til å enten benytte seg av de tradisjonelle, kulturbestemte midler som de mottok av nettverket eller de måtte finne på noe nytt hvis de ikke kunne ta i bruk tilbudene som eksisterte fra før. Som en reaksjon kom opprettelser av disse foreningene og i 1971 ble den første pakistanske

---

²⁶³ Korbøl, *Den kritiske fase*, 268.

organisasjonen i Norge, *Pakistan Norwegian Welfare Organization Norway* stiftet.²⁶⁴ Dette var starten på en rekke organisasjoner som hadde pakistanere som grunnleggere.

Gjennom prosjektet *Norsk i går, i dag, i morgen?* møtte Liv Hilde Boe pakistaneren Muhammad Anwar Soofi, som kom til Norge i 1974. Det første intervjuet ved norsk Folkemuseum ble senere utgitt i en utvidet versjon gjennom *Bokhandleren på Grønland* publisert i 2012. Etter en kort periode i Norge møtte han to grupperinger innad i *Pakistan Norwegian Welfare Organization Norway*. Pakistanerne hadde én forening i tillegg til Fremmedarbeiderforeningen, men i praksis fungerte den som to foreninger.²⁶⁵ «Underliggende innslag av kastetenkning i foreningen ble tydeligere da familiene kom etter og barna etter hvert skulle gifte seg. Jeg tilhørte «byfløyen». Den andre fløyen, som for en stor del kom fra jordbrukslandsbyer i Kharian-området, tilhørte jordbrukskaster».²⁶⁶ Innad i de pakistanske organisasjonene kunne det ofte oppstå konflikter. Begrunnelsen for dette var at det var strid mellom de ulike gruppene, enten partistrider, nasjonale strider eller grupperte strider mellom by-pakistanerne og landsby-pakistanerne. Det flere riktignok var enig i, var viktigheten av å organisere seg for å få «mer innflytelse over livet vårt» som Soofi presiserte.²⁶⁷

I Norge hadde organisasjonene en sterk stilling i arbeids- og samfunnslivet. Da de første pakistanerne kom var de ikke organisert i en fagforening og dermed svakere stilt enn andre samfunnsgrupper. Dette ble tydeligere i fase to da flere pakistanere så viktigheten av å organisere seg. Da saker som familiegjenforening og rettigheter i arbeidet ble strengere i andre deler av Europa, så flere pakistanere seg nødt til å fremme deres egne synspunkter og komme i forbindelse med de besluttede myndighetene som befant seg i Norge.²⁶⁸ Eneste muligheten for å få dette til, var å organisere seg i formelle politiske organer.

Siden mange pakistanere reiste til Norge med turistvisum, fantes det ikke en «hjemmel» for å pålegge noen å hjelpe arbeiderne. I pakistanernes første periode ble fagbevegelsen oppfattet som manglende i de «fremmedes øyne».²⁶⁹ Bevegelsen var ingen arbeidsformidler, ingen boligformidler, ingen kontaktformidler, ingen informasjonskilde og for pakistanerne

---

²⁶⁴ Johanne Berkvist (Red.), «Privatarkiv: Hele byens hukommelse,» *Tobias: Tidsskrift for Oslohistorie* (2015). 91.

²⁶⁵ Boe, *Bokhandleren på Grønland*, 117.

²⁶⁶ Ibid, 118.

²⁶⁷ Ibid., 118.

²⁶⁸ Ibid., 115.

²⁶⁹ Korbøl, Serie F-Forskning Boks, F-L0002, Mappe: V – Organisering, 2. *Fagforeningene*, 2.

var dette det viktigste de kunne oppdrive i sin første periode.²⁷⁰ Korbøl undersøkte i 1973 i hvor stor grad det var mulig å se hvordan pakistanere ble isolert i det norske samfunn, og hvilke konsekvenser det kunne ha. Det som var fremtredende sett tilbake til begynnelsen av 1970, var at pakistannerne var nødt til å klare seg ved hjelp av interne ressurser.²⁷¹ Altså økonomiske midler fra familiemedlemmer i utlandet som hjalp med utreise, eller fysisk hjelp av andre pakistanner da de befant seg i Norge. Selv om det eksisterte en usikkerhet blant pakistannerne om hvor lenge de skulle forbli i Norge, kom det i fase to en prosess der de var nødt til å etablere seg i det norske samfunnet.²⁷² Denne etableringen kom som et resultat av at de ikke dro tilbake og at det i fase to var flere som sparte penger for å hente familiemedlemmer og koner fra Pakistan til Norge.

Det var flere som ikke hadde mye erfaring med organisasjonsliv i hjemlandet. I Pakistan danner det tradisjonelle slektskapet basis for organiseringen på flere arenaer, både i arbeidslivet, men også i den private sfæren. I Pakistan eksisterte fagforeninger på 70-tallet, men de hadde ifølge Korbøl, ikke i praksis hatt en stor påvirkningskraft på grunn av familier og historiske militærregimet som dominerte det økonomiske, den politiske og militære sfæren som hadde forhåndsdefinert makt.²⁷³ I oppstartsfasen til økt organisasjonsdrift og religiøs tilhørighet, ble det i løpet av kort tid opprettet flere ulike foreninger av pakistannerne. Innholdet i foreningene kunne ha et likt eller lignende mål som rettigheter, plassering i arbeidslivet og jobbe mot et sted som kunne utfylle de religiøse behovene som ble fremtredende i fase to. Likevel fantes det ingen samlet pakistansk forening. Etter at den første foreningen ble etablert tidlig 1971, eksisterte det i løpet av kort tid fem forskjellige pakistanske foreninger høsten samme år. Det så ikke ut til at det var mulig å forene pakistannerne under en hoved-forening eller et samlet parti. Da den ene foreningen ble etablert kom de andre fort etter. Disse foreningene hadde konkurranse med hverandre og dette førte igjen til interne grupperinger. Det organisasjonene gjorde i førsteomgang var å vise film til andre pakistanner. Senere kom også viktigheten av å finansiere en moské.

Av de pakistannerne som slo seg sammen, var dette i hovedsak for å leie filmer skaffet fra Danmark eller England. Videre leide de lokaler og satte i gang filmfremvisninger. Disse framvisningene var i hovedsak pakistanske og indiske filmer og Frogner Kino i Oslo ble leid

---

²⁷⁰ Korbøl, Serie F-Forskning Boks, F-L0002, Mappe: V – Organisering, 2. *Fagforeningene*, 1.

²⁷¹ Korbøl, Privatarkiv, *Min forskningshistorie 1970-1973. Pakistansk innvandring til Norge – dannelse av et minoritetssamfunn?*, Institutt for samfunnsforskning. Oslo, 29/11-1972, side 4

²⁷² Khalid Hussain Chaudhry, «Dilemmas and Compromise. The situation of Pakistani Immigrants in Norway» (Universitetet i Oslo, 1987). 106.

²⁷³ Korbøl, Serie F-Forskning Boks, F-L0002, Mappe: V – Organisering, *Nettverkene i større sammenheng*.

ved flere anledninger, det samme med Scala, Karl Johan eller daværende kino ved Rosenborg. Filmene ble vist på tidspunkt da det ikke var framvisningen av andre norske filmer, som ofte var etter kl 12 på søndager og av og til lørdager. Disse filmframvisningene fungerte som en viktig kilde til informasjon og kommunikasjon imellom pakistanerne.²⁷⁴

Filmframvisningene førte til inntekter hos de som arrangerte det som igjen kunne føre til konkurranse mellom de ulike foreningene. «Disse profittmakerne motvirker en (felles) organisering. 7% av filminntektene går til «directorate» (kommunal avgift), 30% går til de som kjøper filmene, resten går til gruppene.»²⁷⁵ Profitt av filmframvisningene førte til at det ikke var mulig å samle alle pakistanere innad i en organisasjon, da de innså at det var mulig å tjene penger på virksomheten. Det er uvisst om denne konkurransen kom av at flere ikke hadde jobber og derfor tok i bruk framvisningene som et arbeid, dette blir i så fall en antakelse. I noen tilfeller flyttet også pakistanere filmframvisningen ut av byen, fordi de da kunne unngå den kommunale avgiften. Filmvisningene kunne samtidig brukes for å komme i kontakt med andre pakistanere som tilhørte de ulike familiene. I noen tilfeller ble nordmenn invitert til framvisningene og fikk gratis tilgang til kinoen. Dette var vist som et ønske om å fortelle nordmenn om pakistanernes egen kultur, samfunn og for å komme i kontakt med nordmenn.

Ifølge en pakistaner som kom på tidlig 1970-tallet fra Lahore i Punjab, var foreningslivet viktigere i den første perioden da de ble opprettet. Han mener det største behovet folk har i dag er å få oversatt dokumenter, ellers greier de fleste seg godt nok på egenhånd. De religiøse foreningene fikk derfor større betydning enn velforeningene gjennom 70-tallet. «Det er religiøse medlemmer i dag, det er der folk er interessert å være med.»²⁷⁶ Religion og kultur var veldig sentral for mange. I et intervju fra *Norsk i går, i dag, i morgen?* ble det spurt om religion og kultur gikk sammen hos alle pakistanere, «ja de fleste. Du kan si 99 prosent»²⁷⁷ var svaret fra en som kom i 1971 fra Dinga i Punjab. I landsbyene var majoriteten av pakistanerne muslimer, mens det i de større byene også eksisterte kristne og hinduer, men «det er bare i store byer» ble det videre diskutert av samme person. I den første fasen i Norge, var religion ofte definert som en unntakstilstand. Begrunnelsen for dette var at det ikke eksisterte egne moskeer, og forut 1971 ble gjerne leiligheter brukt for å be. Etter 1971 ble Folkets hus leid til bruk for bønn blant de ulike muslimske innvandringsgruppene.

---

²⁷⁴ Korbøl, Serie F-Forskning Boks, F-L0002, 3. filmklubber.

²⁷⁵ Ibid., 2-3.

²⁷⁶ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?* NF_ARK-1001-42_F Mappe 02, NFAV.002-022.

²⁷⁷ Ibid., NFAV.002-010.

I den første fasen av den muslimske migrasjonen til Norge, bestod majoriteten av muslimene som kom til landet av arbeidsinnvandrere. I tillegg til pakistanerne, kom også muslimer fra Tyrkia, Marokko og Jugoslavia, men pakistanerne var som sagt den største gruppen. Pakistanerne så seg i noen tilfeller som *musafir*, en reisende som hadde dispensasjon fra de religiøse ritualene.²⁷⁸ Dette var også en grunn til at det religiøse behovet i de første årene ikke var institusjonalisert i samfunnet, fordi arbeiderne ikke forventet å bli. «For mange forble den religiøse identiteten knyttet til familien og hjemlandet, selv om mange også var involvert i organisering av religiøse aktiviteter i Norge allerede fra starten av».²⁷⁹ Det betyr likevel ikke at mange muslimer ikke fulgte regler som var satt av religionen.

I Islam eksisterer det en rekke vers som påpeker og presiserer viktigheten av arbeid og arbeiderens forhold til seg selv og i møte med andre. Islam er derfor ikke bare en religion, men en del av en gitt livsstil hos mange pakistanere. I Koranen nevnes ordet 'arbeid' gjennom det arabiske ordet for *amal* 360 ganger. «I sin nåde har han gitt dere både natt og dag, så dere kan hvile og søke Hans gode gaver – at dere må vise takknemlighet.»²⁸⁰ Det eksisterer ulike tolkninger av dette verset, men som det henvises til her er forholdet mellom arbeidet og når en skal hvile. Natten er for avslapning som gir hver enkelt nye krefter til neste dags arbeid, og om dagen jobber vedkommende videre for å opprettholde sitt levebrød.

For mye arbeid og for mye avslapning er ikke godt for mennesket, mens et balansert forhold mellom arbeid og hvile er en gitt egenskap av Gud. Takknemlighet ovenfor Gud kan derfor vises gjennom arbeid. Arbeid presiseres ofte som en viktig del av livet for å gjøre gode gjerninger ovenfor Gud. Hardt arbeid og ta vare på familie og de rundt deg, er derfor beregnet som et av de viktigste prinsippene i Islam. Dette kommer særlig til syne i ett av fem pilarene i Islam om veldedighet, eller *Zakat* på arabisk. *Zakat* er en del av det hver muslim skal gi av sin egen rikdom til veldedighet. *Zakat* sin funksjon er å gi deler av sin inntekt til fattige. *Zakat* er en obligatorisk del av de fem søylene og er et middel for å fjerne ulikhet mellom muslimer.

Sammen med økt organiseringsdrift ble også de religiøse organisasjonene etablert i begynnelsen av 70-tallet. Noen av organisasjonene som allerede eksisterte tok også i økt grad hånd om religionens rolle i pakistanernes liv. En pakistaner som kom fra Karachi i 1970 var

---

²⁷⁸ Christine M. Jacobsen, *Tilhørighetens mange former* (Oslo: Unipax, 2002). 10.

²⁷⁹ *Ibid.*, 10.

²⁸⁰ Den overdekkede. 73:28.

med på å starte Islamic Cultural Centre i Oslo.²⁸¹ Det organisasjonen gjorde var å leie et rom for 30.- i timen i Folkets hus. Der samlet de seg hver søndag. «Det vi gjorde var å lese Koranen og oversette for hverandre.»²⁸² Religionen var viktig på flere arenaer og ble brukt som et viktig middel for å organisere seg, eller kommunisere med hverandre. Fra et annet intervju med en pakistaner fra Sialkot spør intervjueren om viktigheten av religion og hvordan det påvirker hver enkelt. «Jeg vil spørre et ærlig, men naivt spørsmål. Islam klarer på en måte å knytte folk til seg, slik at det virker som religionen betyr mye for de fleste. Det må jo være noe som går dypt inn?»²⁸³ «Religionen sier at det er min plikt å jobbe.»²⁸⁴ I tillegg til å være et middel for organisering, har Islam en rekke regler som hver enkelt måtte følge. Dette kunne være til religiøs hjelp for motivasjon til å jobbe, altså at religionen ga hver enkelt person en plikt i arbeidet i henhold til det som stod i Koranen. Dette gjaldt også hvordan hver enkelt skulle behandle hverandre. Sammen med organisasjonsvirksomhet, ble det utover 70-tallet viktig å finne arenaer der pakistanerne kunne utfolde seg religiøst. Målene til foreningene gikk derfor fra å være rene velferdsorganisasjoner til å bli organisasjoner som arbeidet mot den økte tilstedeværelsen i det norske samfunnet, som religion, familiejenforening og rettferdig lønn i arbeidet.

Selv om det kom flere pakistanske foreninger som kunne konkurrere med hverandre, var det flere pakistanere som var med på å opprette fremmedarbeiderforeningen i 1971. Dette var en forening som ikke bare var for pakistanerne, men for alle fremmedarbeiderne som befant seg i Norge.

---

²⁸¹ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*, Boks F-L0002, NF_ARK-1001-42_F Mappe 02 NFAV.002-017, 4.

²⁸² Ibid., 5.

²⁸³ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*, NFAV.002-051, Boks F-L0002, NF_ARK-1001-42_F Mappe 03.

²⁸⁴ Ibid.

4.6 Fremmedarbeiderforeningen

5. mai 1971 gikk flere fremmedarbeidere sammen for å organisere seg i et større organ. Som tidligere nevnt fantes det allerede ulike små grupperinger i det pakistanske miljøet, som var basert på slektskap og familiære kontakter. Fremmedarbeiderforeningen skulle gå ut av dette og bli ett overordnet organ for alle fremmedarbeidere som fantes i landet. En av flere initiativtakere for foreningen var en pakistaner. Organisasjonen ønsket å fremme saker som arbeid med oppholdstillatelser, familiegjennforening – særlig gjeldende etter innvandringsstoppen i 1975 og rettigheter i arbeid- og boligmarkedet. Videre hadde foreningen et mål om å starte språkundervisning, formidle viktig informasjon til arbeidere og etablere en arena der arbeidere fra flere land kunne diskutere i et felles forum.²⁸⁵

*Fremmedarbeiderforeningen mener at årsaken til at utenlandske arbeidstakere er her burde uttrykkes på en ærligere måte i innstillingene, og at utenlandske arbeidere, i samsvar med denne ærligheten, bør behandles som en nødvendig, integrert del av Norges (og Europas) økonomiske utvikling, ikke som en patriakaste.*²⁸⁶

I en utredning av fremmedarbeiderforeningen til offentlig politikk i 1972, ble fremmedarbeiderne arbeidssituasjon på det norske markedet diskutert og kritisert i henhold til norske organisasjoner og til andre utredninger som Owren-komiteen sin innstilling fra samme år. Kritikken gikk ut på at selv om Norge tradisjonelt hadde en lang tradisjon i humanitære prinsipper, manglet arbeiderne som befant seg i Norge vesentlige rettigheter. Norge fulgte derfor ikke ifølge foreningen internasjonale standarder rundt grunnleggende menneskerettigheter. «Fremmedarbeiderforeningen er ikke enig i det argument om at Norge ikke har en stor nok prosent utlendinger i sin arbeidskraft til å rettferdiggjøre enkelte tiltak. Menneskerettighetene er like anvendbare overfor én person som overfor en million».²⁸⁷ I fase én var norsk fremmedlov en fullmaktslov. Dette betød at myndighetene kunne endre praksis hvis de nasjonale eller internasjonale forholdene tilsa det. Konsekvensene av dette var at både arbeidssøkende utlendinger og de som hadde arbeidstillatelse, ofte møtte en ganske tilfeldig og diskriminerende behandling fra innvandringsmyndighetene. Det var delegert stor myndighet til forvaltningsorganer og avgjørelsene var basert på skjønn av hver enkelt tjenestemanns vurderinger. Ifølge fremmedarbeiderforeningens rapport, var dette ett av flere

---

²⁸⁵ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks, F-L0002, mappe V- Organisering, 1. Fremmedarbeiderforeningen.

²⁸⁶ Fremmedarbeiderforeningen, «F-Kronologisk ordnet materiale, Boks: F-0003,» i *Vedtekter, møtereferater, korrespondanse, løpesedler., 1972-1976.*, red. (Oslo Byarkiv), 4.

²⁸⁷ *Ibid.*, 5.

eksempler på manglende mulighet for arbeideren å påvirke sin egen arbeids- og boligsituasjon i Norge.²⁸⁸ For mange arbeidere var oppfatningen av deres situasjon at de ble overstyrt av norske myndigheter, fordi de reelt sett ikke hadde en konkret framgangsmåte i møte med systemet.

På et møte 01.03.1972 uttrykte en pakistaner i Fremmedarbeiderforeningen formålet med foreningen på følgende måte:

*Man følte det var forskjell mellom teori og praksis, dvs, antagelig hvordan man hadde tenkt seg det skulle bli i Norge, og hvordan det var. Loven var ikke klar. Det fantes ingen plattform å stå på, ingen som kunne forklare fremmedarbeiderne noe når det var problemer, ingen kontakt med staten. Fagforeningene var ikke så interessert i de spesielle problemene som dukket opp. Atmosfæren i Norge var ny, alt var nytt.*²⁸⁹

Det fantes ingen serviceorgan for innvandrere. Mange arbeidere kontaktet derfor Fremmedarbeiderforeningen med ulike praktiske problemer. I Norge fantes det på 70-tallet etablerte institusjoner for å beskytte arbeidervernlover og arbeidstilsyn, men mange fremmedarbeidere, særlig pakistanerne opplevde ikke at disse gjaldt for dem, eller at de ikke hadde en oversikt over disse foreningene i det hele tatt. Fremmedarbeiderforeningen ble derfor et organ som arbeiderne kunne henvende seg til. Fra 1971 utarbeidet Owren-komiteen en rapport om fremmedarbeiderforeningen og dets virksomhet. I denne utarbeidelsen ble det blant flere saker referert til institusjoner som eksisterte for å verne arbeidere. Komiteen foreslo at eksisterende organer skulle ta seg av de problemene arbeideren møtte i det norske arbeidslivet. Fremmedarbeiderforeningen svarte på utarbeidelsen og konkluderte med at de eksisterende foreningene ikke var ment for fremmedarbeiderne, særlig ikke for den pakistanske arbeideren. I følge rapporten til Fremmedarbeiderforeningen ble innstillingen til Owren-komiteen oppfattet som upresis når det gjaldt ansvarsforhold og gjennomføring av forslag til fordel for arbeideren. Et eksempel var at arbeideren ikke var beskyttet mot den situasjonen der et arbeidstilbud ikke lenger var tilgjengelig etter ankomst til Norge. Som nevnt førte dette til at arbeidere i flere tilfeller var nødt til å reise ut i landet igjen for å søke ny arbeidstillatelse ved for eksempel konsulatet i Hamburg. Ikke minst gjaldt dette gjennomføring av kontroll av disse forslagene.²⁹⁰ Videre kritiserte Fremmedarbeiderforeningen Owren-komiteens innstilling for at den ikke tok et klart

---

²⁸⁸ Ibid., 6.

²⁸⁹ Korbøl, serie F-Forskning. Boks, F-L0002, mappe V -Organisering, 1. fremmedarbeiderforeningen.

²⁹⁰ Fremmedarbeiderforeningen, Serie: F- Kronologisk ordnet materiale. Boks, F-0003, mappe: FAFS kommentarer til offentlig politikk, 13

standpunkt til menneskerettighetene hos arbeideren, eller ordningen rundt fullmaktsloven som eksisterte på begynnelsen av 70-tallet.²⁹¹

Fremmedarbeiderforeningen ønsket å gi arbeidere større tilgang til generell arbeids- og oppholdstillatelse, særlig etter innstramningen av disse reglene fra juli 1971. Imidlertid ble det samtidig presisert at foreningen tok avstand fra såkalt «tilpasningsevne», som betød at det konstant ble stilt krav til arbeideren. Det ble ofte sett på vedkommendes atferd, men sjelden hvordan kravene som ble stilt og forholdene i det norske samfunnet kunne føre til denne spesifikke adferden hos arbeideren. «Mulighetene til å *tilpasse* seg det norske samfunn er ikke utelukkende individuelle egenskaper hos utenlandske arbeidstakere.»²⁹² I tillegg til pakistanernes egen oppfatning av mangel på muligheter til å ta i bruk de allerede eksisterende foreningene, ble det også presentert i Fremmedarbeiderforeningen den samme problematikken på et organisasjonsplan. Mangel på kontakt med de norske foreningene, var særlig gjeldende for de pakistanske arbeiderne. Det pakistanske slektskapsnettverket hadde en lik mekanisme som foreningene som eksisterte, pakistanerne kunne ta kontakt med personer innad i nettverket da de trengte hjelp eller informasjon. Dette kan ha ført til at at flere pakistanere tok i bruk det interne nettverket i stedet for å oppsøke andre foreninger.

I et møte fra 01.03.1972 ble Fremmedarbeiderforeningens aktivitet diskutert i Owren-komiteen. Konklusjonen var at foreningen ikke hadde den kontakten med det norske samfunnet som foreningen i utgangspunktet var tenkt som. I 1972 hadde dog ikke foreningen i følge rapporten til Aud Korbøl fungert som en plattform for arbeiderne og det norske samfunn. Myndighetene hadde derfor ikke «brydd seg med dens eksistens, har altså denne kontakten ikke kommet skikkelig i stand.»²⁹³ I utarbeidelsen ble det ikke diskutert hvorvidt de pakistanske nettverkene fungerte på samme måte som fremmedarbeiderforeningen og at derfor dette kunne være grunnen til at aktiviteten i foreningen ikke var sånn som det var tiltenkt. Det som var gjeldende særlig i fase to, var at de som allerede befant seg i Norge, hjalp de som innvandret etter. Kontakten i nettverket var derfor allerede igangsatt før pakistaneren hadde kommet til Norge, fordi de hadde kontakt med de som allerede befant seg i landet. Pakistaneren i Norge kunne sende informasjon om framgangsmåten i forbindelse migrasjonen tilbake til hjemlandet.

---

²⁹¹ Ibid., 6.

²⁹² Fremmedarbeiderforeningen, Serie: F-Kronologisk ordnet materiale. Boks, F-0003, mappe: *FAFS kommentarer til offentlig politikk*, 8.

²⁹³ Korbøl, F-Forskning. Boks, F-L0002, Mappe V- Organisering, *Fremmedarbeiderforeningen*, 2.

I 1973 utgjorde pakistanerne 25% av alle fremmedarbeiderne som befant seg i Norge.²⁹⁴ Nettverkene hadde derfor blitt relativt store, sammenlignet med kontakten hver enkelt hadde i fase én. Selv om det ble etablert flere foreninger for fremmedarbeiderne, forble det pakistanske nettverket den største interne organisasjonen. Denne organisasjonen var ikke en offisiell organisasjon sammenlignet med fremmedarbeiderforeningen. De hadde ikke organiserte møter eller for eksempel en driftsplan, men nettverket fungerte på samme måte i henhold til hjelp med jobb, jobbsøknader og informasjon om rettigheter hver enkelt pakistaner hadde i Norge, i tillegg til hjelp med bosted. Det pakistanske nettverket fungerte på mange måter bedre enn andre organisasjoner, fordi nøkkelpersoner i nettverket også kunne hjelpe med penger. Nettverket strakk seg til flere land, og som nevnt for fase én var nepotisme i mange tilfeller foretrukket.

Den første nasjonale pakistanske foreningen var Pakistan Workers Welfare Union Norway (reg.) som ble stiftet i 1973²⁹⁵ Denne foreningen ble grunnlagt av Muhammad Riaz Butt og hans venner. Foreningen skulle være landsdekkende og som Boe skriver *Bokhandleren på Grønland*, «ansett som den offisielle felles foreningen for pakistanere i Norge».²⁹⁶ Denne foreningen fungerte samtidig med de andre interne organisasjonene i tillegg til de ulike foreningene fra de pakistanske grupperingene.

4.7 Identitet i forandring?

Oppgaven har så langt presentert innvandringsreglene som ble innført i 1971 og dermed starten på fase to. Den nye politiske situasjonen de pakistanske arbeiderne møtte i denne perioden og hvordan flere bedrifter i løpet av 70-tallet oppfattet pakistanere som «ustabile arbeidstakere». En respons av denne utviklingen var en økt tilknytning til det pakistanske slektskapsnettverket og igjen etablering av ulike organisasjoner. Men hvordan gjenspeiler denne responsen på pakistanernes situasjon i forståelsen av deres egen identitet?

Ordet 'identitet' kommer av det latinske ordet for 'idem' som kan oversettes til 'den samme', eller 'en og samme'.²⁹⁷ Ifølge Hans Fink kan identitet forstås som noe vi kun har én av. Den er uforanderlig, noe opprinnelig og bestemmer hvem vi er. Samtidig mener Fink at identitet også kan være noe som er dynamisk. Den er en mekanisme som kan forandre seg

---

²⁹⁴ Korbøl, *Den kritiske fase*, 46.

²⁹⁵ (reg.) skulle føyes til navnet for å markere at det var den offisielle foreningen for pakistanerne.

²⁹⁶ Boe, *Bokhandleren på Grønland*, 116.

²⁹⁷ Hans Fink og Hans Hauge, «Om identiteters identitet,» i *Identiteter i forandring*, red. Hans Fink og Hans Hauge (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 1991). 205.

gjennom livets løp, noe vi langsomt må bygge opp, eller som vi kan risikere å «tape» i en nedbrytningsprosess i møte med noe som utfordrer identiteten.²⁹⁸ Identitet er derfor et vanskelig begrep å definere. På én side ser den ut til å være klar, dette er noe som representerer oss som mennesker, noe «jeg» er. Mens det på en annen side er en del av flere identiteter hvert menneske har, noe vi kan ta i bruk i ulike situasjoner.

Mange pakistanere forstod det norske samfunnet som et individualistisk samhold, altså en motsetning av det felleskapet flere var vant med fra Pakistan. I Norge var det meste tatt ut fra selvstendige handlinger, mens det i Pakistan ofte kunne være bestemmelser som var tatt ut fra familie eller av samfunnet som helhet. Khaled Hussain Chauhdry publiserte i 1987 masteroppgaven *Dilemmas and Compromise: The situation of Pakistani Immigrants in Norway*. I oppgaven intervjuer han en annen pakistaner som sier følgende om nordmenn:

*I wonder how these people who consider themselves so much developed and civilized do not consider the other people as human and as sensitive as they themselves. Norwegian people are too individualistic, no one realizes or thinks that the person living beside may sometime be in need for help.*²⁹⁹

For noen ble den pakistanske felleskapsfølelsen forsterket i møte med det norske samfunnet, særlig da de fleste pakistanerne holdt seg sammen gjennom nettverkene. Nettverkene fungerte for å sikre private og kortsiktige interesser. For mange kunne derfor nettverket løse eller dempe enkelte problemer i møte med samfunnet. For flere var dette den eneste tilpasnings- og overlevelsesmekanismen på kort sikt, men det var uklart hvordan dette kunne fungere i møte med det norske samfunnet i et lenger perspektiv. Det mange nordmenn ikke forstod på 70-tallet, var at pakistanere ikke innbefattet én konkret pakistansk identitet, men kunne ha ulike identiteter i henhold til hvor i Pakistan de var fra. Våren 1972 var det cirka 16-17 distrikter og 4 provinser representert i Norge. De fire provinsene var Sind, Punjab, Nordvest-provinsen og Baluchistan. Innad i hver provins eksisterte det 10-15 distrikter.³⁰⁰ Det betyr at det teorien kunne befinne seg enda flere pakistanere fra ulike distrikter i Norge på denne tiden.

Problemet som ble tydelig i fase to, var manglende muligheter for å møte det norske samfunnet etter nordmenns premisser. Pakistanerne stod derfor uten reelle alternativer enn sitt eget nettverk. Løsningen var derfor en forsterkning av sin pakistanske identitet, fordi det

---

²⁹⁸ Ibid., 204.

²⁹⁹ Chauhdry, *Dilemmas and compromise*, 74

³⁰⁰ Korbøl, Serie F-Forskning, Boks: F-L0001, *Hjemsted*.

ikke fantes noen erstatning eller tilbud fra det norske samfunnet.³⁰¹ Dette var selv om det ble etablert foreninger som Fremmedarbeiderforeningen. De pakistanske foreningene var med på å styrke den pakistanske tilhørigheten, men det fantes likevel visse unntak. Korbøl intervjuet en rekke pakistanere som opprettet filmklubber og det fantes personer som ønsket å ta avstand fra filmklubbene fordi de akkurat var med på å forsterke den pakistanske tilhørigheten. Dette kunne bidra til å øke avstanden til nordmenn. Hvor mange som tok avstand fra filmklubbene, presenteres ikke i det tilgjengelige materialet.

*De som må arbeide den dagen, føler seg snytt. Men det er også en del som «boikotter» filmene. Enkelte ønsker ikke å «bare» være sammen med landsmenn, de liker ikke de store folkestimlene og tror at dette har et uheldig inntrykk på nordmenn, de foretrekker å være sammen med nordmenn eller gjøre norske ting: en del av disse er i marginalsituasjoner hvor en pakistansk identitet er en trussel for oppholdet I Norge, men som heller ikke har funnet en «norsk identitet».*³⁰²

Ved å vise avstand til filmklubbene, gir vedkommende et bevisst forsøk på å «fjerne» en del av sin identitet ved å «ikke utsette seg for kontroll og impulser av denne typen, som filmdagene representerer».³⁰³ Ved å bryte ut av de tradisjonelle mønstrene, var målet å forsøke og tilpasse seg det norske samfunnet og bli akseptert av nordmenn. For noen var dette også et forsøk på å tilpasse seg majoritetssamfunnet på raskest mulig måte.

I kapittel 3 ble det pakistanske kastesystemet presentert. Selv om det pakistanske kastesystemet i teorien har blitt avskaffet i Pakistan, eksisterer systemet likevel i praksis. I møte med det norske arbeidslivet opplevde flere at den første jobben ikke var i samsvar med tilhørende kaste, dette gjaldt særlig vaskejobber. En pakistaner som kom til Norge i 1974 fra Punjab, opplevde å gråte sin første arbeidsdag. «Det var skitne tallerkner, glass og alt. Da jeg skulle sette det inn i maskinen så bare begynte jeg å gråte. Han (sjefen) sa at det ikke gjør noe, du bare trykker på knappen så vasker den selv.»³⁰⁴ De fleste pakistanerne som kom til Norge, var fra distrikter og hadde gjerne jobbet i landbruket. De fleste hadde dermed ikke erfaring fra fabrikker og restauranter. De fra en høyere kaste, og de med utdanning, jobbet alle sammen i ufaglærte bedrifter. Dette førte selvfølgelig til at tilhørigheten og tankene tilbake til familie, venner og stedet de kom fra ble forsterket i møte med disse jobbene og for noen økt avstand til det norske samfunnet.

---

³⁰¹ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002, 3. *Filmklubber*, 3.

³⁰² Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002, 3. *Filmklubber*, 4.

³⁰³ Korbøl, Serie F-Forskning. Boks: F-L0002, 3. *Filmklubber*, 3.

³⁰⁴ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*, NFAV_ARK-1001-42_F Mappe 03, NFAV.002-046.

I boken *Den norske væremåten*, argumenterer Julian Kramer for at nordmenn har en type stammetilhørighet. Med dette mener han at nordmenn har vanskeligheter med å tenke seg eller akseptere at «andre kan leve her i landet uten av den grunn å oppføre seg norsk.»

Det som virket å være klart for de fleste som kom til Norge, var at tilpasning var avhengig av at myndigheter ga rette til arbeid og at tilpasning / assimilasjon testes ut i samråd med arbeideren. Altså, at det sees på mulighetene for å etterkomme de norske kravene og hvordan disse kravene kan tilpasses for at arbeideren har mulighet til å møte forventningene fra det norske samfunnet. De fleste pakistanerne reiste til Norge som turister. Norske myndigheter var dermed i henhold til hjemmel ikke pålagt til å hjelpe pakistanerne med jobb og bolig. Det fantes heller ikke et opprettet system som kunne håndtere situasjonen og oppfattelsen av en urolig situasjon var gjeldene i hele fase to til innvandringsstoppen i 1975.

Marianne Gullestad analyserer forholdet mellom 'vi' og 'dem' i boken *Det norske sett med nye øyne*. Gullestad presenterer forholdet mellom vårt nasjonale samfunn og hvordan vi vedlikeholder dette samholdet. Ved å ha de etniske dimensjonene ved nasjonal tilhørighet i forgrunnen, øker vi interesse for felles kultur avstamning og opprinnelse.³⁰⁵ Dette fører til at vi for det første distanserer det norske felleskapet fra «de» og for det andre prøver å opprettholde et kulturelt felleskap, som en annen kultur ikke passer inn i. Debatten om forholdet mellom vi og de, ble tydeligere gjennom 80-tallet, men hadde sin oppstartsperiode på 70-tallet med opprettelsen av *Identity politics*. Diskusjonen var sentrert rundt identiteters rolle i samhandling mellom andre mennesker og dette forholdet til majoritetssamfunnet og befolkning. Det vi ser for denne perioden, er at det ofte ble konkludert med at pakistanerne ikke var tilpasningsdyktige i norske bedrifter og i møte med norsk kultur, diskusjonen om hvorvidt det fantes hindringer fra norsk side, ble ikke i første periode trukket frem før i forskningen på 80-tallet.

Ser vi dermed tegn til en subkultur hos de pakistanske arbeiderne? Dersom ikke pakistanerne solidariserer seg med andre grupper i samfunnet som de har felles interesser med, har de også mindre muligheter til å endre sin situasjon. I pakistanernes tilfelle, var det nok ikke en direkte subkultur som ble opprettet i møte med det norske samfunn, men flere forsøkte å finne en såkalt *tilhørighet* andre steder. Deres situasjon har ofte blitt forklart som «the muslim way of life». Pakistanerne søkte seg til de kulturelle og religiøse forholdene som kunne gi en viss form for tilhørighet eller tilknytning til en situasjon. En pakistaner fra prosjektet *Norsk i går, i dag, i morgen?* ble spurt om sin bakgrunn gjennom de reflekterte

---

³⁰⁵ Gullestad, *Det norske sett med nye øyne*, 84.

intervjuene og hva han ville kalle seg «i dag».³⁰⁶ Svaret var at han oppfattet seg som norsk pakistansk, men egentlig fra Pakistan, men samtidig norsk muslim. Hans oppfatning var dermed at han ikke definerte seg på én måte, men hadde et forhold til begge land, men samtidig løsrevet i sin tilknytning fordi religionen ikke var geografisk betinget. «Mine foreldre kom fra Kashmir. Alle kaller oss Kashmiri. Min fars familie flyttet kom ca 1920 fra Sedwal til Kharian, men de kalles fortsatt Kashmiri, sånn er det».³⁰⁷ Etter at han migrerte til Norge i 1974, hadde identiteten gått fra å være pakistansk eller *Kashmiri*, til å være norsk muslim. Den religiøse tilhørigheten har blitt en viktig rolle, der religion bidrar til at han forstod sin egen identitet.

En annen som kom til Norge i begynnelsen av 70-tallet betegnet sin identitet som grenseløs. For han var forståelsen at han verken ble totalt akseptert i Norge, men heller ikke i Pakistan.³⁰⁸ For enkelte ble den pakistanske identiteten sterkere, mens den for andre ble mindre og i noen tilfeller frigjørende fra det tradisjonelle. «For meg kan det være frigjørende å være utenfor den pakistanske konteksten. Men for andre kan det være at når familien er i nærheten kan det være sementerende.»³⁰⁹ Noe som ser ut til å være gjeldende for majoriteten av pakistanerne som både emigrerte til Norge i fase én og to, var bruken av betegnelsen «norsk muslim.» Dette kommer særlig frem i de reflekterte intervjuene som ble utarbeidet ved Norsk Folkemuseum i perioden 2003-2005. I samme intervju-rekke fra denne perioden noterte en pakistaner fra Gujrat Punjab til Norge i 1972 at hans oppfatning av Norge var forståelsen av frihet. «Det betyr ikke at alle kan gjøre hva de vil. Frihet betyr at mann og dame, mens jeg syns at det er grenser. Her kan folk velge, det er frihet. Bestemme over eget liv.»³¹⁰ Videre beskrev han også Norge som et land med religiøs frihet. Her ble det lengre perspektivet presentert, fra å komme til et land på 70-tallet med ingen moské, til en situasjon på 2000-tallet der han både kunne utfolde deler av de pakistanske tradisjonene i familien og bygging av moské og muslimsk tilstedeværelse.

---

³⁰⁶ Dette er fra intervjuene i 2003.

³⁰⁷ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*, NF_ARK-1001-42_F Mappe 02, NFAV.002-006.

³⁰⁸ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*, NF_ARK-1001-42_F Mappe 02, NFAV.002-014.

³⁰⁹ Norsk Folkemuseum, *Norsk i går, i dag, i morgen?*, NF_ARK-1001-42_F Mappe 03, NFAV.002-052.

³¹⁰ Norsk Folkemuseum, *Norsk I går, i dag, i morgen?*, NF_ARK-1001-42_F Mappe 03, NFAV.002-049.

4.8 Innvandringsstoppen 1975: avslutningen på fase to

I 1974 ble innvandringsreglene på nytt diskutert på Stortinget. Dette året ble Daniel-utvalget opprettet som arbeidet med de innvandringspolitiske spørsmålene og skulle diskutere den tidligere ordningen med en arbeidsmarkedsvurdering for hver søknad som ble opprettet etter innstramningen i 1971. Et mindretall i utvalget la frem et forslag om en midlertidig innvandringsstopp.³¹¹ Et av de siste landene som stengte sine grenser av de europeiske landene var Norge. Etter Daniel-utvalgets vurdering ble grensene den 1. februar 1975 offisielt stengt, noe som ble kalt for innvandringsstoppen. I praksis stoppet ikke dette all innvandring, men i hovedsak ordinær arbeidsinnvandring med fremmedarbeiderne som hadde eksistert siden 1957. Et av de viktigste konsekvensene av denne stoppen var at det begrenset arbeidere fra utviklingsland til jobber uten krav til spesifikke kvalifikasjoner. De som ble strengest rammet var arbeidere fra Afrika og Asia. Likevel fantes det unntak, dette dreide seg om familiemedlemmer av de som allerede var i Norge, flyktninger, studenter eller såkalte eksperter som hadde kompetanse som var trengt til spesifikke markeder.³¹²

Fremmedarbeiderforeningen var negativt innstilt til innvandringsstoppen, fordi den åpnet opp for bruk av utenlandske arbeidere på korttidskontrakter, gjerne rekruttert i grupper til bruk til spesielle bedrifter.³¹³ Ifølge fremmedarbeiderforeningen ville innvandrerne som kom til Norge gjennom slike kontrakter ikke ville bli omfattet av regler, lover og avtaler som beskyttet arbeidsinnvandrere i landet de arbeidet i.³¹⁴ Bente Puntervold Bø mente at politikken som ble brukt etter 1975 ikke var en innvandringsstopp, men en *utestengingspolitikk* som kun gjaldt for ikke-vestlige land.³¹⁵ Samtidig var Norge pålagt å følge den europeiske menneskerettighetskonvensjonen art 8 samt FNs menneskerettighetskonvensjoner som la bestemmelser om familiegjenforening og innvandring av skoleelever og studenter. Ifølge Heiberg var blant annet dette en direkte årsak til at visumfriaftalen mellom Norge og Pakistan ble suspendert i oktober 1976.³¹⁶ For pakistanernes del, førte dette til en overføring fra arbeidsinnvandring til økt familiegjenforening der de som allerede befant seg i Norge, forsøkte å få koner og barn til

---

³¹¹ Turid Heiberg, *Innvandringspolitikk og utlendingslov: samtidens klagemur* (Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget, 1998). 56.

³¹² Brochmann og Kjeldstadli, *Innvandringen til Norge 900-2010*, 242.

³¹³ Ibid., 243.

³¹⁴ Ibid., 243.

³¹⁵ Øivind Fuglerud, *Migrasjonsforståelse: Flytteprosesser, rasisme og globalisering* (Oslo: Universitetsforlaget, 2017). 42.

³¹⁶ Heiberg, *Innvandringspolitikk og utlendingslov*, 56.

landet. Året 1975 er dermed avslutningen på oppgavens gitte fase to. Begrunnelsen for dette er at de gjeldende ordningene som ble startet med den første innstramningen i 1970, ble dette året avsluttet med innvandringsstoppen.

5 Avslutning

Oppgavens hovedproblemstilling har vært *Hvordan ble pakistanernes første møter med det norske samfunn preget av innvandringsbegrensede tiltak i årene etter at migrasjon til Norge hadde startet?* Strukturene i det norske samfunnet har vært førende for hvordan mange pakistanere tilpasset seg det norske samfunnet. Gjennom både fase én og fase to, var det ofte slik at fremmedarbeiderne ble ansett som problematiske eller lite tilpasningsdyktige i samfunnet og organisasjonslivet. Denne oppgaven har vist at denne konklusjonen er ensidig og som har hatt en begrunnelse som ikke har vist det totale bilde av datidens situasjon. Ved å trekke inn pakistanernes egne erfaringer, har vi sett at møte med det norske samfunnet i mange tilfeller var vanskelig på grunn av språkvansker og at nordmenn ble oppfattet som reserverte og ofte fremmedgjørende. Innenfor tidligere forskning i historie har ofte fagforeningens rolle og oppfattelsen av det norske samfunnet ovenfor innvandrerne vært tydelige fokusområder.

Begrunnelsen for at oppgaven har blitt delt inn i to historiske faser, er fordi den norske innvandringspolitikken ble oppfattet ulikt fra da de første pakistanerne ble registrert i 1967 frem til den endelige innvandringsstoppen i 1975. Dette er også for å vise forholdene mellom utviklingen i norsk innvandringspolitikk opp mot pakistanernes egne erfaringer i møte med disse innvandringsbegrensede tiltakene.

Samfunnet som pakistanerne møtte i fase én var betegnet med åpne grenser og nærmest «fri flyt» av innvandrere. Det betød i realiteten at de fleste fikk godkjent sine arbeidssøknader så lenge det ikke var noe kriminelt som satt hinder for det. I fase én eksisterte det ingen reell praksis for hvordan pakistanerne skulle registreres, da dette ble gjort lokalt. Det eksisterte heller ingen direkte kontakt ved de ulike distriktene som kunne hente erfaringer fra hverandre. Å registrere alle innvandrerne førte kun til ekstraarbeid for det lokale distriktet, det ble dermed ikke foretatt regelmessige registreringer av alle arbeidere. I fase én kunne arbeidsinnvandrerne som migrerte til Norge – ikke bare pakistanere – foreta hele søknadsprosessen med jobb og arbeidstillatelse, mens de befant seg i landet. Dette kunne de gjøre helt til det ble innsatt restriksjoner på begynnelsen av 70-tallet. I flere tilfeller kunne også arbeidere komme til landet som turister og senere få mulighet til å ombestemme seg, for å søke arbeid hvis dette var ønskelig. I denne perioden eksisterte det som sagt en fullmaktslov, som betød at den lokale tjenestemann kunne vurdere hver enkelt søknad ut i fra skjønn.

Denne oppgaven har også trukket inn pakistanernes egne perspektiver og dermed vist hvordan vi kan se hvordan den politiske utviklingen i Norge, for eksempel førte til reaksjoner som økt tilknytning innad i det pakistanske miljøet for å møte restriksjoner satt av det norske politiske apparatet. En annen faktor som har ført til vanskeligheter i møte med det norske samfunnet har vært de oppfattede forskjellene i vi- og jeg-samfunnet. Pakistanere var ofte vant med at personer kunne hjelpe hverandre innad i det såkalte nettverket. Da det ble klart for pakistanerne at de fikk lite hjelp da de kom til Norge, førte dette til en forsterkning innad i biraderi-systemet. Pakistanerne ble ofte strengere vurdert enn de andre innvandringsgruppene og møtte ofte stengte dører da de søkte jobb. Det pakistanske nettverket stod som sagt sterkt for mange pakistanere og den politiske situasjonen i Norge forsterket dette forholdet ytterligere. I møte møtet det norske samfunnet opplevde de pakistanske arbeiderne ofte motsigelser i bedriftene og av det øvrige samfunnet. Det var krav om tilpasning, samtidig som de kunne oppleve trusler og utstøtning. Forpliktelser til det norske samfunnet kom ofte i konflikt med forpliktelser arbeiderne hadde til hjemlandet og familien som var igjen. Dilemmaet som dukket opp for mange var derfor hvorvidt det var mulig å bevare egen identitet, samtidig som de var nødt til å gi slipp på noe av det tradisjonelle fra Pakistan for å passe inn i det norske samfunnet.

En begrunnelse for at så mange pakistanere kom til Norge fra slutten av 60-tallet, var på grunn av den politiske situasjonen som eksisterte i resten av Europa. Sammenlignet med både Danmark og Sverige, var Norge det siste landet som satte restriksjoner på sine grenser, da det lenge var ønskelig at grensene skulle holdes åpne siden det ble vedtatt på begynnelsen av 1950-tallet. Pakistanernes første møter med det norske samfunnet var ofte betegnet med et «klare seg selv»-møte. Det fantes ingen organisasjoner eller foreninger som hjalp de første som migrerte til Norge. Den manglende hjelpen kunne ha hatt en sammenheng med forventningen fra det norske samfunnet om at innvandrerne skulle dra tilbake til sine hjemland, noe sesongarbeiderne erfaringsmessig hadde vist tidligere. Det norske samfunnet hadde heller ikke forventet at så mange skulle komme til landet i løpet av så kort tid.

I overgangen til det som ble fase to kom det flere innvandrere til Norge, da de andre europeiske landene stengte sine grenser. Etter frykt fra Hotell- og Servicenæringen for en såkalt «ghettofisering» av boligsituasjonen og mistanke om underbetaling av fremmedarbeidere, ble det nedsatt et utvalg for å få kontroll på dette tilsynelatende misbruket og for å ordne opp i boligforholdene. Det ble videre opprettet en komité som ble hetende Owren-komiteen. Det som lå under opprettelsen av denne komiteen, var samarbeidet med LO og Norges Arbeiderforening. Aud Korbøl og Ivar Bermann var med i denne komiteen og for

Korbøl sin del var dette den første fasen i forskningsprosjektet som sosiolog. Komiteens rolle var å utbedre omfanget av innvandringen som kom til Norge og også hvordan fremmedarbeiderne skulle brukes i landet. Situasjonen i resten av Europa hadde blitt et problematisert tema i det politiske apparatet i Norge og «fremmedarbeiderne» ble dermed et internasjonalt kjent tema.

Den største økningen av innvandrere kom i 1971, da antall registrerte pakistanere gikk fra litt over 300 i begynnelsen av året til over 980 i andre halvdel av samme år. Innvandringen til Norge økte ytterligere på grunn av at pakistanerne som allerede befant seg i landet sendte informasjon om Norge til de som var igjen i Pakistan. Slik ble informasjonen om Norge formidlet videre også til det lavere sjiktet av det pakistanske samfunnet. De første pakistanerne som kom i fase én ble blant annet av Korbøl omtalt som «pionerer» fordi de kom utenfor det etablerte nettverket. De som derimot kom i fase to, kunne ofte henvende seg til personer innad i nettverket og få hjelp med bolig eller jobb.

Det vi dermed ser for fase to var at Norge ble endret politisk. Innvandringen førte til en reaksjon i det politiske apparatet, der innvandringspolitikken sakte ble strammet inn. Det var vel så viktig å presisere nordmenns manglende forberedthet, der ingen trodde at såpass mange ville immigrere til landet. Norge stod rett og slett på bar bakke, da det ikke fantes erfaringer som kunne hentes fra andre arenaer og heller ikke fra innvandringen som skjedde i resten av Europa, eksempelvis som vi så i Storbritannia etter deres økte innvandring fra 1950-tallet.

Hvilke kulturelle særtrekk ser ut til å ha påvirket pakistanernes tilpasning i det norske samfunnet? Det pakistanske slektskapssystemet har hatt en viktig rolle i pakistanernes møte med det norske samfunnet. Dette er et system som var sterkt tilknyttet hver enkelt fra hjemlandet, men som ble ytterligere forsterket i møte med det norske samfunnet. Det som ser ut til å være en viktig begrunnelse er som sagt kravet om tilpasning særlig de norske bedriftene stilte ovenfor pakistanere. De kulturelle særtrekkene kom tydelig fram gjennom intervjuene fra Norsk Folkemuseum gjennom de reflekterte inntrykkene der pakistanerne ofte sammenlignet sin første periode med hvordan de så det i perioden intervjuene ble foretatt mellom 2003-2006. Det norske samfunnet ble som sagt forstått som en motsats til det pakistanske samfunnet som var basert på den kollektive mentaliteten. De første pakistanerne som kom til Norge fikk særlig merke det individualistiske samfunnet. I Pakistan kunne avgjørelser ofte tas i det kollektive, gjennom familie eller nære venner som var beregnet innad i slektskapet.

Var det tydelige forskjeller internt blant dem, i de ni årene oppgaven dekker eller også ut fra deres egen bakgrunn? Alle pakistanerne hadde en formening om det pakistanske kastesystemet. Dette var for noen sterkere enn andre. Noe som ble tydeligere i fase to, var hvordan flere ofte grupperte seg i henhold til hvor i Pakistan de var fra, som eksemplifisert med by-pakistaneren og landsby-pakistaneren. Det pakistanske slektskap- og kastesystemet var en viktig del av manges forståelse av seg selv og for noen en identitetsmessig markør. Denne oppgaven har ikke dekket hele den pakistanske tilhørigheten og dets kompleksitet, men det vi har sett gjennom intervjuene og av det utarbeidede materialet til Korbøl, var at slektskapet hadde en viktig rolle i pakistanernes tilpasning i møte med det norske samfunnet. En annen faktor som var innad i forståelsen av slektskapet, var hvordan hver enkelt hjalp hverandre. Hjelp innad i slektskapet ble ofte oppfattet som en selvfølge, eller en nødvendighet. Det betød at slektskapet gjorde hver enkelt pakistaner på noen måter pålagt til å hjelpe hverandre hvis en annen trengte bolig eller hjelp med jobb.

Oppgaven har også vist at den tidligere oppfatningen om at fremmedarbeiderne fra sør var en nokså ensartet blokk av personer uten utdanning og fagkunnskap, ikke stemmer overens med det oppgaven har vist sett i forhold til problemstillingen.

Sammen med det pakistanske nettverket ble det etablert flere organisasjoner og foreninger som jobbet for å fremme pakistanernes interesser fra 1972. Innad i disse organisasjonene oppstod det uenigheter og ulike interesser basert på familiær bakgrunn; hvorvidt pakistaneren som sagt var fra by eller landsby, eller konflikter basert på såkalt kassetilhørighet. Korbøl (1973), Gullestad (2000) og Lien (1997) henviser til hvordan pakistanerne langt i fra var en ensartet gruppe, selv om de ble oppfattet slik av det norske samfunnet i årene etter ankomst på 70-tallet. Selv om majoriteten kom fra Punjab, var det innad i denne regionen over 14 distrikter representert i Norge. Spørsmålet er da hvorvidt Islam som religion fungerte som fellesnevner. I henhold til intervjuene ble religion viktigere i fase to. Flere av pakistanerne identifiserte seg ikke bare som pakistanske eller norske, men ofte som norske muslimer. Årsaken til at flere brukte sistnevnte betegnelse, kan være at Islam som religion både er en religion, men også for mange en del av en gitt livsstil. Det å være muslim ikke er landsbetinget og var for flere en viktig støttefaktor de kunne identifisere sammen med en forsterket pakistansk tilhørighet.

I prosjektet *Norsk i går, i dag, i morgen?* utarbeidet ved norsk folkemuseum, så en gjennom de reflekterte-livsløpsintervjuene, at det fantes flere likhetstrekk i pakistanernes første møte med det norske samfunnet både, i fase én og fase to. Det første som var gjeldende for manges møte med det norske samfunnet, var forståelsen av begrepet "familie", som for

majoriteten av pakistanerne ble oppfattet som en motsats til den norske definisjonen av begrepet. Familie er et av de viktigste kjerneverdiene i det pakistanske samfunnet og til forskjell fra det norske, går den pakistanske familien utover i det såkalte "nettverket" eller biraderi-systemet. Forståelsen av familien er viktig i diskusjonen om pakistanernes første møte med Norge, fordi personer i nettverket også kunne betegnes som en del av familien da de hjalp hverandre i Norge. Begrunnelsen for dette er at mange arbeidere som kom til Norge i fase to, fikk hjelp av slektskapet med jobb eller bolig. De som ikke hadde ressurser til å migrere i fase to, kunne henvende seg til slektninger i Skandinavia, Storbritannia eller USA og få hjelp fra slektninger med penger til utreise.

Endringer i det politiske systemet hadde mye å si for pakistanernes tilpasning i møte med det norske samfunnet. Dette er en begrunnelse for at det politiske systemet har fått en bærende rolle i hele oppgaven. Politikken og innstramning av reglene har ført til at nettverket fikk en viktigere rolle og dette førte også til at flere pakistanere følte seg "tvunget" til å organisere seg for å møte de gitte restriksjonene. Mange av de første organisasjonene og foreningene som ble opprettet på 70-tallet hadde ofte pakistanere som foregangspersoner. Det som særlig gjaldt pakistanerne, var at de ofte ble vurdert strengere og i arbeidslivet også ekskludert i større grad enn andre innvandringsgrupper, dette kommer særlig til syne gjennom Korbøls sitt materiale fra begynnelsen av 70-tallet. En annen mulig begrunnelse for den økte skeptisismen blant bedriftene, kan ha vært den økte mediedekningen om pakistanere og som tidligere nevnt, at innvandringspolitikk ofte ble assosiert med pakistanerpolitikk. Dette er også en begrunnelse til at Tvedt sin siste diskusjon Det internasjonale gjennombruddet har blitt diskutert i denne oppgaven. Fra norsk side ble ofte den nye innvandringen oppfattet som en urolig kritisk fase, fordi det var usikkert hvordan politikken skulle utarbeides og hvorfor det var ønsket at den skulle strammes så fort. Noe av Tvedt sin diskusjon i det *internasjonale gjennombruddet* går noe i mot tidligere utført forskning. Tvedt diskuterer ikke forholdet mellom den samfunnsmessige utviklingen i samtiden knyttet opp den usikkerheten som eksisterte i politikken og i regjeringen i møte med den «nye» innvandringen, heller ikke hvordan innvandrerens situasjon ser ut til å ha vært sett igjennom deres egne øyne. Av den forskningen som eksisterer på innvandring, har ikke Tvedt henvist til pakistanernes egne historier i møte med det norske samfunn, men baserte seg i all hovedsak på tre statsmeldinger utarbeidet i perioden fra slutten av 60-tallet til 80-tallet. Tvedt tar heller ikke i bruk pakistanernes egen oppfatning av den politiske situasjonen. Dette fører til at deler av fortellingen som kunne forklart ulike forhold hos pakistaneren, eller utarbeidelser i det offentlige, mangler i Tvedts diskusjon. Ved å ta i bruk de pakistanske

intervjuene, har det i denne oppgaven vært mulig å vise hvordan den usikre situasjonen også ble oppfattet av de pakistanske innvandrerne, i tillegg til hvordan det ble oppfattet i komiteene og de etablerte organisasjonene.

Det er flere historikere og sosiologer som har skrevet om den politiske utviklingen i denne perioden, særlig Brochmann, Tjelmeland og Kjeldstadli, men forholdet med den politiske utviklingen i tråd med pakistanernes egne erfaringer har manglet i denne diskusjonen. Dette er også en begrunnelse for at erfaringene har blitt trukket frem inn i denne oppgaven, fordi selv om det fra norsk side kunne oppfattes som en ryddig prosess med innstramningen i 1971, var det for mange pakistanere ofte oppfattet som kaotisk og i flere tilfeller vanskelig fordi det var mangel på informasjon.

Selv om det kom begrensinger på innvandringen på midten av 70-tallet og at flere ble blitt avvist ved grensene, fungerer deler av de sosiale mekanismene rundt den pakistanske innvandringen fremdeles gjennom familiegjenforening. I dag utgjør pakistanerne og deres etterkommere den største enkeltgruppen i Norge og av de totalt 916 625 innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, er cirka 37.000 av disse pakistanske etterkommere.³¹⁷

I et historisk perspektiv, er det interessant å se hvordan debatten om innvandring ikke har forandret sine sentrale temaer de siste 40-årene. Fra å være et land med «verdens mest homogene og minst konfliktfylte land» som Repstad presenterer i *Minoriteter i Norge*, til å bli et land med kulturer fra hele verden, ser vi at dette har aktualisert tenkningen rundt kultur og hvordan de ulike kulturene skal fungere sammen. Samtidig fører dette til ulike komplikasjoner, både for majoritet- så vel som minoritetsgruppene, på grunn av ulikt syn på kultur og religion som har blitt en del av det norske samfunnet.

Noen pakistanere ser seg i dag som seierherrer, de klarte å etablere et nytt liv i Norge for både seg selv og for familien som kom etter. Forfatter Zeshan Shakar skriver i etterordet til Aud Korbøls *Den kritiske fase*, at pakistanerne gikk fra å ha «slitne hus i murstein til eneboliger med innlagt varmtvann og fem soverom. Fra rickshaw til Mercedes. Slik er deres reise, seierherrenes reise..»³¹⁸

---

³¹⁷ Statistisk sentralbyrå, «innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre», oppdatert 5. mars 2018.

³¹⁸ Korbøl, *Den kritiske fase*, 315.

Litteraturliste

- (Red.), Johanne Berkvist. «Privatarkiv: Hele byens hukommelse.». *Tobias: Tidsskrift for Oslohistorie* (2015).
- (Redaktør), Kristin Margrethe Gaukstad. «Pakistanerne oppdager Norge.» *Byminner*, 2017, 28-33.
- Alledén, Lars, Natalie Rogoff Ramsøy, og Maiken Vaa (red). *Det norske samfunn*. OSLO: Gyldendal Norsk Forlag, 1986.
- Assad, Nasir. «Et hjem for oss.» *Samtiden* 3/15, 2015.
- Boe, Liv Hilde. *Bokhandleren på Grønland: Meningers mot mellom to kulturer*. Oslo: Cappelen Damm, 2012.
- Boe, Liv Hilde, og Kristin Gaustad. «Norsk i går, i dag, i morgen?», redigert av Norsk Folkemuseum. Oslo: Livsløpsintervjuer ved Dokumentasjonsenteret: Bibliotek og arkiv, 2001-2006.
- Boe, Liv Hilde, Therese Sandrup, og Kristin Gaukstad. *Min stemme - vår historie: dokumentasjon av det flerkulturelle Norge*. OSLO: ABM-Utvikling, 2005.
- Brochmann, Grete. *Hva er innvandring*. Oslo: Universitetsforlaget, 2006.
- Brochmann, Grete, og Knut Kjeldstadli. *Innvandringen til Norge 900-2010*. Oslo: Pax Forlag, 2014.
- Brochmann, Grete, Hallvard Tjelmeland, og Knut Kjeldstadli. *Norsk Innvandringshistorie - Bind 3: I Globaliseringens tid 1940-2000*. OSLO: Pax Forlag, 2003.
- Bø, Bente Puntervold. *Arbeidsinnvandringen til Norge Del II: Fra utvandrer til innvandrere. Migrasjonsprosessen og fremmedarbeidernes sosiale situasjon*. Forskningsrapport nr 7. Oslo: Diakonhjemmets sosialhøgskole, 1982.
- Carling, Jørgen. «Arbeidsinnvandring og familiejenforening 1967-1980 - En oversikt med hovedvekt på statistikk.». Bergen: Norges forskningsråd, 1999.
- Chauhdry, Khalid Hussain. «Dilemmas and Compromise. The situation of Pakistani Immigrants in Norway.», Universitetet i Oslo, 1987.
- Daae-Qvale, Margrethe, og Frank Meyer. «LO og fagforbundenes arbeid med innvandring og innvandrere 1970-2004.». Idunn: Arbeiderbevegelsen, 2013.
- Dahl, Hans Fredrik, og Jon Elster mfl. *PaxLeksikon - Bind 2: C-G*. Oslo: Pax Forlag, 1979.

- Dalin, Jørgen Karlsen (red) og Åke. *Fremmedarbeidere i Norge - En debattbok*. OSLO: Universitetsforlaget, 1973.
- Døving, Cora Alexa. *Integring: teori og empiri*. Oslo: PAX forlag, 2009.
- Elkjær, Peder. *Pakistan - Økonomisk og politisk utvikling*. København: Mellempfolkeligt samvirke, 1970.
- Eriksen, Thomas Hylland. «Norsk identitet og Europa.». Europautredningen.no: Utvalget for utredning av Norges avtaler med EU, 2011.
- Fink, Hans, og Hans Hauge. «Om identiteters identitet.». I *Identiteter i forandring*, redigert av Hans Fink og Hans Hauge. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 1991.
- Fremmedarbeiderforeningen. «F-Kronologisk ordnet materiale, Boks: F-0003.» I *Vedtekter, møtereferater, korrespondanse, løpesedler., 1972-1976*. Oslo Byarkiv.
- Fuglerud, Øivind. *Migrasjonsforståelse: Flytteprosesser, rasisme og globalisering*. Oslo: Universitetsforlaget, 2017.
- Gjestland, Dag, og Ted Hanisch (red.). «Systemet og søkeren.». I *I Virkeligheten - Ni innlegg i samfunnsdebatten*, redigert av Aud Korbøl. Oslo: Universitetsforlaget, 1984.
- Grønhaug, Reidar. *Migrasjon, utvikling og minoriteter*. Oslo: Universitetsforlaget, 1980.
- Gullestad, Marianne. «Blinde slaver av våre fordommer. Tanker om rasisme, kultur og avmakt.». I *Avmakt: Skjebne, frigjøring eller maktbase?*, redigert av Siri Meyer (red.), S. 40-67. Oslo: Universitetsbiblioteket i Oslo, 2000.
- Haagensen, Eva, Laila Kvisler, og Tor G. Birkeland. *Innvandrere- gjester eller bofaste?* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1990.
- Haukelien, Heidi. «Norsk på nytt. En evaluering av prosjektet Norsk i går, i dag, i morgen?». Oslo: Norsk kulturråd, 2006.
- Heiberg, Turid. *Innvandringspolitikk og utlendingslov: samtidens klagemur*. Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget, 1998.
- Hva skjedde i 1971*. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_dra_1994-22823P: NRK hentet gjennom Nasjonalbiblioteket, 1971.
- Jacobsen, Christine M. *Tilhørighetens mange former*. Oslo: Unipax, 2002.
- Khan, Mahmona. *Tilbakeblikk - Da Pakistanerne kom til Norge*. OSLO: Pax Forlag, 2009.
- Khan, Muhammad Zafrulla. *Servant of God: a personal narrative*. Zurich, Switzerland: Indo Oriental Publications, 1983.

- Korbøl, Aud. *Den kritiske fase: Innvandring til Norge fra Pakistan 1970-73*. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- . «F-Forskning, Boks: F-L0001.» I *Innvandring fra Pakistan - institutt for samfunnsforskning, 1970-1973. Intervjuer, observasjoner, off. registre, opptellinger, aksjoner m.m.* Oslo Byarkiv: Aud Korbøl.
- . «F-Forskning, Boks: F-L0002.» I *Innvandring fra Pakistan - institutt for samfunnsforskning, 1970-1973. Intervjuer, observasjoner, off. registre, opptellinger aksjoner m.m.* Oslo Byarkiv: Aud Korbøl.
- . «Fremmedarbeiderne - Et forsøk på samfunnsanalyse.» *Forskningsnytt* 21, nr. NR 2 (1976).
- . «"Min Forskningshistorie".» I *Arkivboks for periode 1970-1972*. Upubliserte dokumenter, tilhørende privatarkiv.
- . «S-Statistikk, Boks: S-L0002.» I *Statistikk - kodebok - plussutvalg: Tabeller, 1967-1973*. Oslo Byarkiv.
- . «Verden ellers: Glimt fra innvandringsforskningen barndom 1970-73.» I *Kunnskap og refleksjon. 50 års samfunnsforskning*, redigert av Fredrik Engelstad (red). OSLO: Institutt for samfunnsforskning., 2000.
- Kvam, Ragnar. *Den billige arbeidskraften: Fremmedarbeidere i Norge og EEC*. Oslo: Pax Forlag, 1971.
- Lien, Inger-Lise. *Ordet som stempler djevlene - Holdninger blant pakistanere og nordmenn*. Oslo: Aventura Forlag, 1997.
- Lieven, Anatol. *Pakistan - Et besværlig land*. OSLO: Font Forlag, 2013.
- Lindblad, Sven. *Arnested for norsk samfunnsforskning: Institutt for samfunnsforskning de første tretti årene*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 2010.
- Malik, Iftikhar H. *The History of Pakistan*. London: Greenwood Press, 2008.
- Melve, Leidulf. *Historie: Historieskrivning fra antikken til i dag*. Oslo: Dreyers forlag, 2010.
- Midtbøen, Arnfinn Haagenen. «Innvandringshistorie som faghistorie: kontroverser i norsk migrasjonsoforskning.» *Nytt norsk Tidsskrift* 34 (2) (2017).
- Mubashir, Noman. *Mitt liv som OIa Noman*. Oslo: Kagge, 2004.
- Ruud, Arild Engelsen, Eldrid Mageli, og Pamela Price. *Indias historie - med Pakistan og Bangladesh*. Oslo: Cappelen akademisk forlag, 2008.

- Stavem, Elisabeth. «"Norge, et land for meg? Pakistanerne oppdager Norge" - en utstilling på Norsk Folkemuseum.», Universitetet i Oslo, Juni 2005.
- Stephens, Ian. *Pakistan: Old country/New nation*. Harmondsworth: Penguin, 1964.
- Strand, Emilie Marie. «En Pionér i Ahmadiyya Muslim Jamaat i Norge: En dokumentasjon av Ahmadiyya-menighetens etablering og utvikling basert på Truls Bølstads livsfortelling.», Universitetet i Oslo, 2006.
- Tamb-Lyche, Harald. «Kulturelle og religiøse problemer.». I *Fremmedarbeidere i Norge*, redigert av Jørgen Karlsen og Åke Dalin. Oslo: Universitetsforlaget, 1973.
- Tvedt, Terje. *Det internasjonale gjennombruddet*. Oslo: Dreyers forlag, 2017.
- Wist, Kristin Kolbeinstveit. «Pakistanere og indere i Norge - på vei oppover?: Om pakistanere og indere i norsk arbeidsliv fra 1960-tallet til 2000.», Universitetet i Oslo, 2000.

Artikler hentet fra internett

- Brandvold, Åse. «Unni den enøyde.» Klassekampen.no. 29.04.1019.
<https://www.klassekampen.no/article/20170520/PLUSS/170529794>
- Brochmann, Grete. «Terje Tvedt legger for stor vekt på ideologi,» Morgenbladet. 01.05.19. <https://morgenbladet.no/pafyll/2018/04/terje-tvedt-legger-stor-vekt-pa-ideologi-skriver-grete-brochmann>
- Larsen, Dag Eivind Undheim. «Sabler ned Tvedts historiebok,» Klassekampen. 01.05.19
<https://dagens.klassekampen.no/2018-10-12/sabler-ned-tvedts-historiebok>
- NRK, NRK skole, *Da de kom*. 18.03.2019.
<https://www.nrk.no/skole/?page=search&q=pakistaner&mediaId=13090>